

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

**«Η Ιστορία της Βυζαντινής Διπλωματίας και ο ρόλος της στην
πολιτική επιβίωση της αυτοκρατορίας»**

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Ιωάννης Χολίδης

A.M: I2020189

Επιβλέπων Καθηγητής: Φώτιος Βασιλείου

**Κέρκυρα,
Μάιος 2023**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα πτυχιακή διατριβή, επιχειρείται μια προσπάθεια προσέγγισης και ανάλυσης της Βυζαντινής διπλωματίας και των μεθόδων που αυτοί χρησιμοποίησε κατά την διάρκεια των χιλίων και πλέον χρόνων της ιστορικής της διαδρομής. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση της ιστορικής διαδρομής της αυτοκρατορίας μέσα από την γέννηση της το 324 μ.Χ. από τον Μέγα Κωνσταντίνο μέχρι και την υποταγή της στους Οθωμανούς Τούρκους το 1453 μ.Χ. Στο δεύτερο κεφάλαιο, επιχειρείται μια παρουσίαση της διοικητικής και στρατιωτικής δομής της αυτοκρατορίας, η οποία είναι πολύ σημαντική για όποιον επιθυμεί να προσεγγίσει τις πτυχές της διπλωματικής δεινότητας της Αυτοκρατορίας. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η διπλωματική δραστηριότητα του Βυζαντίου σε όλες τις φάσεις της ιστορικής τους διαδρομής. Ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να έρθει σε επαφή με τις διπλωματικές πρακτικές και την εξέλιξη αυτών, καθώς και να αντιληφθεί πως αυτές συνέβαλαν αποφασιστικά στην ισχυροποίηση και μετέπειτα επιβίωση του Βυζαντινού Κράτους. Στο τέταρτο κεφάλαιο, αναλύουμε περιπτώσεις μελέτης της διπλωματικής ιστορίας της Αυτοκρατορίας και η διατριβή ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα και τα χρήσιμα παραρτήματα.

Σημείωμα συγγραφέα

Ο συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Την παρούσα εργασία την αφιερώνω στον επιβλέποντα καθηγητή μου, Φώτη Βασιλείου και στα δύο μου ανίψια, τη Σοφία και τον Κωνσταντίνο, που τόσο αγαπώ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 1: Ευσύνοπτη παράθεση της ιστορίας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας....	6
α) Πρώιμη Περίοδος.....	7
β) Μέση Περίοδος.....	9
γ) Υστεροβυζαντινή Περίοδος.....	11
Κεφάλαιο 2: Το διοικητικό και στρατιωτικό σύστημα της Αυτοκρατορίας.....	13
α) Η πολιτικοστρατιωτική οργάνωση της Πρώιμης Περιόδου.....	14
β) Η Πολιτική και στρατιωτική αναδιοργάνωση της Μέσης Περιόδου....	19
γ) Διοικητική και Αμυντική οργάνωση στα χρόνια της Παρακμής.....	24
Κεφάλαιο 3: Η Διπλωματία της Αυτοκρατορίας.....	29
α) Η διπλωματία της πρωτοβυζαντινής περιόδου.....	31
β) Η διπλωματία της Μεσοβυζαντινής περιόδου.....	35
γ) Η διπλωματία της Υστεροβυζαντινής περιόδου.....	43
Κεφάλαιο 4: Μελέτες περιπτώσεων.....	47
α) Η βυζαντινή διπλωματία και οι Ούννοι.....	47
β) Η Ελληνορωμαϊκή Παιδεία ως μέσο άσκησης διπλωματίας στον Μεσαιωνικό Δυτικό Κόσμο.....	54
γ) Οι διπλωματικές Σχέσεις Λατίνων και Δεσποτάτου της Ηπείρου (1204-1261 μ.Χ.).....	60
δ) Οι Βυζαντινοί διπλωμάτες στη Δύση (1354-1453 μ.Χ.).....	62
Συμπεράσματα.....	67
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
«Α» Χάρτες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.....	71
«Β» Οι Βυζαντινοί Αυτοκράτορες.....	78
Βιβλιογραφία.....	81

Εισαγωγή

Το Βυζαντινό κράτος είχε μια διαδρομή έντεκα αιώνων. Πολλοί είναι οι παράγοντες οι οποίοι συνετέλεσαν στην πολιτική επιβίωση του κράτους, στην ακμή του και στην διεθνή ακτινοβολία του, συνεχίζοντας ουσιαστικά την ρωμαϊκή παράδοση, της οποίας ήταν και άξιος συνεχιστής. Η εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας μετά και την πτώση του δυτικού τμήματος του κράτους, είχε ως αποκλειστική στόχευση την δημιουργία των προϋποθέσεων για την επιβίωση και ανασύνταξη των δυνάμεων του (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν. 1938, σ.14-18). Ένας από τους κύριους βραχίονες της εξωτερικής πολιτικής του κράτους ήταν η διπλωματία του, την οποία και χρησιμοποίησε με μεγάλη επιδεξιότητα για να εξασφαλίσει τους πολιτικούς και στρατιωτικούς του στόχους. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις στις οποίες τα διπλωματικά μέσα αποτέλεσαν καταλυτικό παράγοντα ώστε να περιοριστεί το αποτέλεσμα ενός πολέμου ή να αποφευχθεί ο πόλεμος με ένα Έθνος. Στο Βυζάντιο κατά την διάρκεια των πολλών αιώνων ζωής του, αναπτύχθηκε ένα σύστημα, μια υπαλληλία, αρκετά έμπειρη στην διαχείριση των διπλωματικών υποθέσεων, η οποία άφησε στην επόμενη γενιά διπλωματών ένα σημαντικό κεφάλαιο στο οποίο μπορούσαν να πατήσουν για να εξελίξουν τις εκάστοτε διπλωματικές πρακτικές.

Αναπτύχθηκε ένα αυστηρά τηρούμενο τυπικό, όσον αφορά την υποδοχή, την ακρόαση των πρέσβων από τον αυτοκράτορα καθώς και ένα ιδιαίτερα οργανωμένο σύστημα το οποίο ήταν συναφές με τη κατασκοπεία και την αντικατασκοπία. Η Βυζαντινή διπλωματία δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει τους γάμους «πορφυρογέννητων» πριγκιπισσών με ξένους ηγεμόνες προκειμένου να εξασφαλίσει και να προωθήσει τα συμφέροντα της Αυτοκρατορίας. Είναι δε γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις δεν είχε ηθικούς φραγμούς. Η άσκηση μιας τόσο δραστήριας εξωτερικής πολιτικής προϋπόθετε την ύπαρξη υψηλών πόρων από τα δημόσια ταμεία γεγονός το οποίο ήταν εφικτό όσο η Πόλη¹ αποτελούσε το εμπορικό και οικονομικό κέντρο του τότε γνωστού κόσμου. Όταν όμως η Κωνσταντινούπολη έπαψε να είναι το οικονομικό κέντρο του κόσμου τότε ήρθε και εκεί η παρακμή.

¹ Έτσι ονόμαζαν για συντομία την Κωνσταντινούπολη.

Κεφάλαιο 1

Ευσύνοπτη παράθεση της ιστορίας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της επιστήμης και των μελετών οι οποίες αναπτύχθηκαν γύρω από την Βυζαντινή Αυτοκρατορία, είναι ο προσδιορισμός του σημείου εκείνου από το οποίο ξεκινά ο διαχωρισμός της αυτής καθαυτής της ρωμαϊκής από την βυζαντινή περίοδο. Οι περισσότεροι ιστορικοί και μελετητές προσπαθούν να προσδιορίσουν χρονικά το σημείο αυτό της ιστορικής μετάβασης, αναφέροντας το 324 μ.Χ., έτος ανόδου του Μέγα Κωνσταντίνου στον αυτοκρατορικό θρόνο, άλλοι το έτος ιδρύσεως της Κωνσταντινούπολης το 330 μ.Χ., άλλοι το έτος διαμοιρασμού του κράτους από τον Μέγα Θεοδόσιο το 395 μ.Χ. και τέλος το 476 μ.Χ. όταν η Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία πέφτει στα χέρια των «Βαρβάρων» και καταλύεται η ρωμαϊκή αρχή. Όμως, γι' αυτό τον προσδιορισμό, του σημείου έναρξης της βυζαντινής περιόδου θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν και άλλα δεδομένα, όπως πολιτικά, εθνολογικά, πολιτιστικά, κοινωνικά, αξιακά τα οποία και βοηθούν στην οριοθέτηση και στην απόκτηση διακριτών διαφορών ανάμεσα στις δύο Αυτοκρατορίες (ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Ι 1996, σ.5).

Μπορούν να διακριθούν τρεις περίοδοι στην εξέλιξη της Βυζαντινής Ιστορίας (ΝΟΡΓΟΥΪΚ Τ 1999, σελ 15-17) :

- Πρώτη περίοδος (Πρωτοβυζαντινή Περίοδος): Από το 395 μ.Χ. έως και την ολοκλήρωση της βασιλείας του Ηρακλείου περί το 641 μ.Χ.

- Δεύτερη περίοδος (Μεσοβυζαντινοί χρόνοι): Από το 641 έως το 1071 μ.Χ. και την στρατηγική ήττα στη μάχη του Ματζικεέρτ.

- Τρίτη περίοδος (Ύστερη βυζαντινοί χρόνοι): Από το 1071 έως την κατάλυση του κράτους το 1453.

α) Πρώιμη Περίοδος

Στην πρώτη περίοδο της βυζαντινής ιστορίας, αρχίζουν να διαμορφώνονται και οι βασικές προϋποθέσεις για την μετεξέλιξή της σε ένα κρατικό μόρφωμα πολύ διαφορετικό από αυτό της μητρικής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αν και πολλές συνήθειες και πρακτικές τόσο στον διοικητικό μηχανισμό, όσο και στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων συνεχίζονται όπως και πριν, παρατηρείται ταυτόχρονα και μια σταδιακή υποχώρηση του ρωμαϊκού στοιχείου με παράλληλη ενίσχυση των τοπικών χαρακτηριστικών της Ανατολής, της οποίας κύριος εκπρόσωπος ήταν το ελληνικό γλωσσικό και εθνολογικό στοιχείο. Η προσπάθεια χειραφέτησης από την παλαιά Αυτοκρατορία είναι κάτι το οποίο συντελείται σε βάθος χρόνου και θα έχει ως καταλυτικό μετέπειτα παράγοντα, τον εδαφικό περιορισμό του κράτους και την μεγαλύτερη κατ' επέκταση ομογενοποίησή του τόσο εθνολογικά, όσο και γλωσσικά (ΝΟΡΓΟΥΪΚ Τ 1999, σελ 24-26). Επιπλέον, σημαντικό ρόλο θα διαδραματίσει και η κυριαρχία του χριστιανικού δόγματος σε μεγάλα τμήματα της Αυτοκρατορίας και ο περιορισμός του ειδωλολατρικού στοιχείου. Η περίοδος αυτή ανέδειξε δύο σημαντικούς αυτοκράτορες: Τον Ιουστινιανό και τον Ηράκλειο.

Μετά το 395 το κράτος θα κυβερνηθεί από γενικά καλούς αυτοκράτορες οι οποίοι θα προσπαθήσουν όλοι χωρίς καμία εξαίρεση να κρατήσουν το κράτος ενωμένο και να ενισχύσουν την οικονομική του ευρωστία, παράλληλα με την εξασφάλιση ενός πλέγματος ασφάλειας από εχθρούς προερχόμενους τόσο από το εξωτερικό όσο και από φυγόκεντρες τάσεις του εσωτερικού. Στα χρόνια αυτά, οι βαρβαρικές επιδρομές θα ενταθούν και παρατηρείται πλέον το φαινόμενο της μόνιμης εγκατάστασής τους σε εδάφη τόσο του Δυτικού όσο και του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους. Την περίοδο αυτή, μέχρι και πριν την ανάληψη της εξουσίας από τον Ιουστινιανό, δύο είναι τα κύρια γεγονότα τα οποία λαμβάνουν χώρα και έχουν καταλυτικές συνέπειες: α) Η ουννική απειλή, την οποία το Ανατολικό Κράτος την αντιμετώπισε με επιτυχία και β) η σταδιακή εγκατάσταση των βαρβαρικών φύλων και η ίδρυση κρατών από αυτούς σε εδάφη του Δυτικού Κράτους (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, σ.41-49). Είναι τέτοια η εξέλιξη των γεγονότων από την οποία ούτε η Ρώμη θα γλιτώσει το 476 π.Χ., οπότε και καταλύεται και τυπικά το Δυτικό Ρωμαϊκό Κράτος.

Στο Ανατολικό τμήμα, η άνοδος του Ιουστινιανού Α΄ το 518 στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης αποτελεί σημαντική και θεμελιακή μεταβολή για την πορεία του. Οι οικονομικές και νομοθετικές μεταρρυθμίσεις του δεν έχουν προηγούμενο και οδηγούν σε σταδιακή ενίσχυση τόσο της διοικητικής δομής και συνοχής του κράτους όσο και στην ισχυροποίηση αυτού. Στα χρόνια του θα επιχειρηθεί η προσπάθεια ανακατάληψης των παλαιών επαρχιών του κράτους στην Δύση. Ο πόλεμος της Ανασύστασης (Reconquista) όπως αποκαλούνται οι εκστρατείες του Ιουστινιανού Α΄, είχαν σαν αποτέλεσμα την επιστροφή της κυριαρχίας του Βυζαντίου στις περιοχές γύρω από την Μεσόγειο, με την κατάληψη της Βορείου Αφρικής, της Ιταλίας και τμήματος της Ιβηρικής Χερσονήσου. Όμως μετά το θάνατό του το 565 μ.Χ., οι διάδοχό του και οι εμφάνιση ισχυρών εχθρών θα καταδείξουν ότι η κυριαρχία σε πολλές από τις περιοχές αυτές ήταν προσωρινή και δεν είχε χαρακτηριστικά μονιμότητας.

Από την κρίσιμη και ιδιαίτερα δύσκολη κατάσταση θα προσπαθήσει να βγάλει το κράτος ο αυτοκράτοράς Ηράκλειος το 610. Στα 30 και πλέον χρόνια της βασιλείας του θα επιχειρηθεί μια προσπάθεια αντιμετώπισης κυρίως των ανατολικών και επικίνδυνων αντιπάλων του Βυζαντίου, των Περσών. Με μια κεραυνοβόλο εκστρατεία από το 622 έως το 628, ο Ηράκλειος θα καταφέρει να ανακαταλάβει τις επαρχίες της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου και θα πάρει πίσω τον Τίμιο Σταυρό, τον οποίο οι Πέρσες είχαν μεταφέρει στην πρωτεύουσά τους Κτησιφώντα πετυχαίνοντας έτσι μια άνευ προηγουμένου νίκη, η οποία και απάλλαξε το Βυζάντιο από ένα σημαντικό του εχθρό (ΝΟΡΓΟΥΪΚ Τ 1999, σελ 60-67). Παράλληλα, το 626 και ενώ ο αυτοκράτορας εκστράτευε στην Ανατολή, Πέρσες και οι Άραβι, λαός που κατοικούσε βόρεια του Δούναβη, επιχείρησαν να καταλάβουν την βυζαντινή πρωτεύουσα ανεπιτυχώς.

Δυστυχώς όμως για το Βυζάντιο, ένας νέος και επικίνδυνος εχθρός, οι Άραβες κάνουν την εμφάνισή τους και σε σύντομο χρονικό διάστημα καταλαμβάνουν σχεδόν όλα τα εδάφη τα οποία μόλις είχε ανακαταλάβει ο Ηράκλειος. Οι Άραβες στην κατακτητική τους αυτή πορεία, εμπνέονται και από την νέα τους θρησκεία το Ισλάμ το οποίο επιδρά σαν τροφοδότης της κατακτητικής τους επέλασης. Το αποτέλεσμα ήταν

καταλυτικό για την Αυτοκρατορία η οποία έχανε σε έκταση, όμως κέρδιζε σε ομογενοποίηση και συνοχή² (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, σ.58-63).

β) Μέση Περίοδος

Τα χρόνια τα οποία θα ακολουθήσουν τον θάνατο του Ηρακλείου, είναι περίοδος συνεχών αγώνων ανάμεσα στο Βυζάντιο και τους Άραβες για την κυριαρχία στην λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου και συνδυάζονται με τον επίσης δύσκολο και αιματηρό αγώνα της Αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια για την αντιμετώπιση του νέων και δύσκολων εχθρών όπως των Βουλγάρων, οι οποίοι απειλούν την ίδια την ύπαρξη του κράτους. Σ' αυτό το τρομερό διμέτωπο, το Βυζάντιο θα προσπαθήσει να σταθεί όρθιο και θα τα καταφέρει, πετυχαίνοντας μια τρομερή ανάκαμψη και πολιτική και δημογραφική, η οποία θα του επιτρέψει να μεγαλουργήσει στα χρόνια της Μακεδονικής Δυναστείας από τον 9ο έως τον 11ο αιώνα (ΝΟΡΓΟΥΪΚ Τ 1999, σελ 88-93).

Οι δυναστείες των Ισαύρων και του Αμορίου τον 8ο- 9ο αιώνα, θα επιχειρήσουν να αντιμετωπίσουν τους εχθρούς του κράτους και θα ενδιαφερθούν για την διοικητική του αναδιάρθρωση, βάζοντας ουσιαστικά τα θεμέλια της κατοπινής μεγάλης ακμής του 10ου και 11ου αιώνα. Την περίοδο αυτοί, οι Άραβες εξαπλώνονται στον μεσογειακό χώρο και αφού καταστρέψουν το περσικό κράτος και καταλάβουν το σύνολο των βυζαντινών επαρχιών της Ανατολής, περνάνε στην Ισπανία και καταλύουν το κράτος των Βησιγόθων. Είναι μια «ανάσα» από την κεντρική Ευρώπη. Δεν θα τα καταφέρουν όμως, γιατί στη μάχη του Πουατιέ θα ηττηθούν από τον Κάρολο Μαρτέλλο το 732 και η κατακτητική τους ορμή θα ανακοπή από την δίοδο αυτή. Κάτι ανάλογο θα επιχειρήσουν να υλοποιήσουν χρόνια νωρίτερα το 717 με την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης. Δυστυχώς όμως οι καιρικές συνθήκες και το μυστικό όπλο των Βυζαντινών το υγρό πυρ θα τους χαλάσει τα σχέδια και θα τους ανακόψει και την από εκεί κατακτητική τους διείσδυση. Στα χρόνια τα οποία θα ακολουθήσουν, το βυζαντινό κράτος θα αναδιοργανωθεί στρατιωτικά, θα αποκτήσει ισχυρό πολεμικό στόλο και θα

² Εδώ εννοείται η Βαλκανική Χερσόνησος και η Μ.Ασία, περιοχές στις οποίες κατοικούσαν σημαντικοί ελληνικοί πληθυσμοί.

καταφέρει να περιορίσει τα Αραβικά εμιράτα σε σημαντικό βαθμό (NORFOYÏK T 1999, σελ 60-67).

Τον 8ο αιώνα το κράτος θα βιώσει ένα πολύ μεγάλο διχασμό με την σύγκρουση ανάμεσα στους υποστηρικτές και πολέμιους των εικόνων. Είναι η περίοδο της Εικονομαχίας, η οποία θα προκαλέσει πολλά προβλήματα και Στάσεις στρατιωτικών διοικητών επαρχιών και θα οδηγήσει και σε κρίση των σχέσεων με τον Πάπα και την Αγία Έδρα. Από την κρίση αυτή θα λυτρώσει την Αυτοκρατορία η αυτοκράτειρα Θεοδώρα το 843 μ.Χ. με την ανασύλωση των εικόνων. Παράλληλα, την περίοδο αυτή ολοκληρώνεται η διοικητική αναδιοργάνωση του Κράτους με την τελειοποίηση του συστήματος διοίκησης των θεμάτων. Το σύστημα αυτό οργάνωσης, στρατιωτικής και πολιτικής θα δώσει την απαραίτητη συνοχή στο Βυζάντιο για να αντιμετωπίσει μια σειρά από σημαντικούς εχθρούς στο μέλλον.

Τον 9ο αιώνα και ιδιαίτερα από τα μέσα αυτού ξεκινάει μια περίοδος ισχυρής οικονομικής, δημογραφικής, πολιτιστικής και πολιτικής ακμής για την Αυτοκρατορία με την άνοδο στον θρόνο άξιων αυτοκρατόρων προερχόμενων κυρίως από την Μακεδονική Δυναστεία. Ο Βασίλειος Α΄, ο Λέων ΣΤ΄ και οι διάδοχοι αυτόν, θα προχωρήσουν σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις και θα αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους εχθρούς του κράτους. Στη Μεσόγειο, ο Νικηφόρος Φωκάς θα ανακαταλάβει την Κρήτη και λίγα χρόνια αργότερα οι Βυζαντινοί θα καταλάβουν και το άλλο μεγάλο νησί της Μεσογείου την Κύπρο από τους Σαρακηνούς πειρατές, απαλλάσσοντας τις θάλασσες από την πειρατεία (ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α 1995, σ. 142-161). Παράλληλα, στο ανατολικό μέτωπο οι Βυζαντινοί θα πετύχουν μια σειρά από διαδοχικές νίκες σε βάρος των Αραβικών Χαλιφάτων και θα κυριαρχήσουν και πάλι σε μεγάλο τμήμα της Αρμενίας και της Συρίας, ενώ ο Ιωάννης Τσιμισκής έφτασε μέχρι τα πρόθυρα της Ιερουσαλήμ. Στα Βαλκάνια ο σημαντικός εχθρός του Βυζαντίου, οι Βούλγαροι θα γνωρίσουν καθοριστικές ήττες και στο Κλειδί το 1014 μ.Χ., ο Βασίλειος Β΄ Βουλγαροκτόνος θα πετύχει την οριστική υποταγή του. Στα χρόνια της βασιλείας του το Βυζάντιο γνώρισε και την μεγαλύτερη ακμή. Διέθετε κτήσεις στην Κάτω Ιταλία και την Σικελία, έως την Αρμενία και το Λίβανο, καθώς και το σύνολο της Βαλκανικής Χερσονήσου υπό την κυριαρχία του (ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Ι 1996, σ.10-18).

Μετά τον θάνατο του Βασιλείου Β΄, ακολουθεί περίοδος παρακμής και αποσύνθεσης της Αυτοκρατορίας, η οποία έχει στην ηγεσία της ανάξιους αυτοκράτορες, οι περισσότεροι από τους οποίους ασχολούνται με την καλοπέραση τους και την σπατάλη του πλούτου και σε καμία περίπτωση δεν τους ενδιαφέρει το κοινό καλό. Είναι η περίοδος εμφάνισης των Νορμανδών στην Δύση, οι οποίοι απειλούν τις βυζαντινές κτήσεις στην Κάτω Ιταλία και στην Ανατολή οι Σελτζούκοι Τούρκοι, οι οποίοι αφαιρούσαν σταδιακά τις βυζαντινές επαρχίες της Ανατολής. Η Δυναστεία των Δουκών από το 1061 μ.Χ. με την απρονοησία και την αλλοπρόσαλλη πολιτική της θα επιταχύνει μια σειρά μοιραίων γεγονότων τα οποία θα οδηγήσουν στην εδαφική συρρίκνωση του κράτους (ΝΟΡΓΟΥΪΚ Τ 1999, σελ 100-103). Στο Ματζικέρτ το 1071 ο αυτοκράτορας Ρωμανός Δ΄ Διογένης θα γνωρίσει μια τρομακτική ήττα, που θα έχει σαν αποτέλεσμα την απώλεια μεγάλου μέρους της Μικράς Ασίας και ανυπολόγιστες υλικές και ανθρώπινες απώλειες για την Αυτοκρατορία. Το κράτος περνούσε δύσκολες ώρες και ήταν απαραίτητη η ανάληψη της ηγεσίας από ικανούς στρατιωτικούς, οι οποίοι θα μπορούσαν να διαχειριστούν τις τύχες του κράτους.

γ) Υστεροβυζαντινή Περίοδος

Η άνοδος στην ηγεσία του κράτους της Δυναστείας των Κομνηνών το 1081, αποτελεί μια τελευταία περίοδο ανόρθωσης του κράτους, η οποία όμως δεν θα γίνει πάνω σε στέρεες πολιτικές με αποτέλεσμα, η Αυτοκρατορία να συνεχίσει να φθίνει και τελικά να πέσει στα χέρια των Σταυροφόρων της Δ΄ Σταυροφορίας το 1204 μ.Χ. Στη Μάχη του Μυριοκεφάλου, ο αυτοκράτορας Μανουήλ Α΄ Κομνηνός θα προσπαθήσει την τελευταία βυζαντινή προσπάθεια για την εκδίωξη των Τούρκων από την «καρδιά» της Μικράς Ασίας, όμως και αυτός θα υποστεί μεγάλη πανωλεθρία. Στα χρόνια που θα ακολουθήσουν το Βυζάντιο θα δοκιμαστεί από τα σταυροφορικά κύματα τα οποία κατέκλυζαν το έδαφός του, από την εχθρότητα της Αγίας Έδρας και από την έντονη οικονομική του παρακμή (ΝΟΡΓΟΥΪΚ Τ 1999, σελ 145-148).

Έτσι παρηκμασμένο και με την άμυνα του στην χειρότερη κατάσταση από την ίδρυσή της ως Αυτοκρατορίας, θα υποκύψει στους Σταυροφόρους τον Απρίλιο του 1204 και η πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη θα λεηλατηθεί άγρια. Είναι γεγονός ότι μετά την πτώση αυτή, το Βυζάντιο δεν θα μπορέσει να συνέλθει ουσιαστικά ποτέ.

Μάλιστα στα εδάφη τα οποία δεν κατέλαβαν οι Σταυροφόροι δημιουργήθηκαν ανεξάρτητα κράτη όπως, η Αυτοκρατορία της Νίκαιας, η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και το Δεσποτάτο της Ηπείρου. Και τα τρία αυτά κρατικά μορφώματα θα προσπαθήσουν να ανασυστήσουν την Αυτοκρατορία, πράγμα που θα γίνει από τους ηγέτες της Νίκαιας το 1261.

Παρά την επανίδρυσή της, η Αυτοκρατορία θα συνεχίσει στον δρόμο της παρακμής και της πτώσης στους ισχυρούς Οθωμανούς Τούρκους, οι οποίοι σάρωναν τα Βαλκάνια και την Ανατολή. Παρά την προσπάθεια για την εξασφάλιση βοήθειας από το εξωτερικό, πράγμα που δεν κατέστη εφικτό, η Κωνσταντινούπολη θα πέσει στα χέρια των Οθωμανών την 29 Μαΐου 1453, σηματοδοτώντας και το τέλος της Αυτοκρατορίας.

Κεφάλαιο 2

Το διοικητικό και στρατιωτικό σύστημα της Αυτοκρατορίας

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία κοντά χίλια χρόνια στάθηκε το προπύργιο ανάμεσα στην Ανατολή και την Δύση και παρ' όλα τα χτυπήματα που δέχθηκε, μπόρεσε να μεγαλουργήσει μέχρι το 1453 μ.Χ. Ο αυτοτελής κρατικός οργανισμός που αναπτύχθηκε με έδρα την Κωνσταντινούπολη λειτούργησε κατ' αρχάς με βάση τους ρωμαϊκούς θεσμούς όπως είχαν τροποποιηθεί από τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού και του Κωνσταντίνου. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι ακόμα και ο τελευταίος αυτοκράτορας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας υπέγραφε ως Αυτοκράτορας του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους (ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α 1995, σ. 20-22).

Καθ' όλο αυτό το χρονικό διάστημα από την δημιουργία του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους το 324 μ.Χ έως και την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 μ.Χ, οι αλλαγές στο Βυζάντιο γίνονταν εμπειρικά χωρίς ευρείες επαναστατικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες όμως θα δώσουν στο Βυζάντιο τα δικά του χαρακτηριστικά. Τα θεμελιώδη αυτά χαρακτηριστικά του Βυζαντινού κράτους όπως (ΝΟΡΓΟΥΪΚ Τ 1999, σελ 14-18) : α) η ρωμαϊκή προέλευση της κρατικής οργάνωσης β) η διαμόρφωση της οικονομίας ιδιαίτερα της αγροτικής γ) το ελληνικό πολιτιστικό υπόβαθρο και η ελληνική παιδεία και δ) ο Χριστιανισμός που είχε ήδη αναγνωρισμένη θέση στην κοινωνία της Ανατολής, ήταν αυτά που διατήρησαν άσβεστη την φλόγα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας για έντεκα και πλέον αιώνες .

Η Διοικητική και Στρατιωτική οργάνωση του Βυζαντίου αποτελούν τους κύριους εκφραστές των θεμελιωδών του χαρακτηριστικών και είναι αυτή που θα εξετάσουμε παρακάτω για να κατανοήσουμε τους λόγους της ακμής αλλά και της πτώσης αυτής της Αυτοκρατορίας και αποτελούν τους «πυλώνες» στους οποίους στηρίχθηκε και η Βυζαντινή διπλωματία.

α) Η πολιτικοστρατιωτική οργάνωση της Πρώιμης Περιόδου

Διοικητική Οργάνωση

α. Πολιτειακοί Θεσμοί (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, 8-15)

Κύρια χαρακτηριστικά του νέου πολιτεύματος είναι τα ακόλουθα :

- Συγκέντρωση εξουσίας (μοναρχία η οποία ασκείται από τον αυτοκράτορα)
- Διαχωρισμός πολιτικής – στρατιωτική εξουσίας ως αντιστάθμιση της δυνάμεως που κρατούσε η ανώτατη κεντρική υπαλληλική ιεραρχία με αντίστοιχη ενίσχυση των ανωτάτων στελεχών της επαρχιακής διοίκησης. Τα κύρια όργανα που αποτελούσαν τους εκφραστές του νέου πολιτεύματος ήταν : ο Αυτοκράτορας , η Σύγκλητος και οι Δήμοι.

1. Αυτοκράτορας

Ο αυτοκράτορας είχε τον τίτλο Imperator Caesar Augustus, ο οποίος συνδύαζε την στρατιωτική ιδιότητα του αρχηγού του κράτους (Imperator) και τους εγκόσμιους τίτλους από το διοκλητιανό πολίτευμα (Caesar Augustus) (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, 8-15). Κατά την πρώτη αυτή περίοδο, ο αυτοκράτορας δέχεται την προσκύνηση και φέρει αυτοκρατορική σφαίρα και σκήπτρο (που προσδίδει θρησκευτικό χαρακτήρα) στοιχεία που έχουν διατηρηθεί από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Πως γινόταν όμως κάποιος Αυτοκράτορας; Παρόλο που η αρχή της κληρονομικής διαδοχής δεν έχει νομοθετηθεί ο κύριος κανόνας που ίσχυε ήταν ο πρωτότοκος υιός να διαδέχεται τον πατέρα του. Η έλλειψη άρρενος τέκνου μπορούσε να αναπληρωθεί με προβολή ως διαδόχου του εγγονού (Λέων Β΄) ή ανιψιού (Ιουστινιανός Α΄). Ως το 450 μ.Χ. η εκλογή γινόταν από το στρατό και κατά το τελετουργικό κυριαρχεί το στρατιωτικό στοιχείο. (Χρυσό περιδέραιο προσφέρεται από αξιωματικό, ύψωση του αναγορευμένου πάνω σε ασπίδα) Από το 450 μ.Χ. έως το 610 μ.Χ. η εκλογή πέρασε στα χέρια της συγκλήτου. Πολλές φορές σημαντικό ρόλο έπαιζε η σύζυγος ή η κόρη. Αν ο νέος αυτοκράτορας ήταν μικρός (κάτω των 16 ετών) αναλάμβανε προσωρινά η σύγκλητος. Σημαντικό τελετουργικό σε όλες τις περιπτώσεις ήταν η αναγόρευση που ήταν ο απαραίτητος νομικός τύπος για την απόκτηση της αυτοκρατορικής ιδιότητας με την οποία και μόνο παρέχεται στον αναγορευόμενο το δικαίωμα άσκησης της εξουσίας (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, 8-15).

Ο αυτοκράτορας ήταν ο απόλυτος μονάρχης. Αυτός ήταν η ύπατη εξουσία του κράτους, η κεφαλή της εκκλησίας, ο ανώτατος αρχηγός όλων των στρατιωτικών δυνάμεων της Αυτοκρατορίας, ο μόνος που είχε δικαίωμα να θεσπίζει νόμους. Στην ανεξέλεγκτη πολιτική του αυτοκράτορα φραγμοί αποτελούσαν (ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α 1997, σ.40) :

(α) Πνευματικοί – ηθικοί φραγμοί – χριστιανική διδασκαλία με τα οποία γαλουχήθηκαν οι πολίτες του Βυζαντίου και ιδιαίτερα αυτοί που προορίζονταν για αυτοκράτορες.

(β) Η Σύγκλητος και οι δήμοι (Βένετοι-Πράσινοι) ιδιαίτερα κατά την πρώτημη περίοδο.

2. Σύγκλητος

Ο θεσμός της Συγκλήτου εισήχθη στην νέα πρωτεύουσα από τον Κωνσταντίνο. Δεν είχε βέβαια κατά τα πρώτα βήματά της στην Κωνσταντινούπολη το κύρος και την αίγλη της ρωμαϊκής. Την αποτελούσαν όλοι οι εν ενεργεία και οι πρώην κάτοχοι αξιωμάτων από ένα ορισμένο επίπεδο και πάνω καθώς και οι απόγονοί τους. Η ανάγκη να ανέβει το γόητρο της νέας πρωτεύουσας οδήγησε στις αρχές του 5ου αιώνα τη σύγκλητο να καταστεί σημαντικός πολιτειακός παράγοντας με σημαντικές ευθύνες. Έτσι, από το 450 μ.Χ. περιήλθε στην σύγκλητο η εκλογή του νέου αυτοκράτορα που γινόταν παρουσία λαού και στρατού. Με την πάροδο του χρόνου επίσης απέκτησε ιδιαίτερο κύρος λόγω της άσκησης δικαστικών καθηκόντων για σοβαρά αδικήματα (προδοσία – συνωμοσία). Στον νομοθετικό τομέα η σύγκλητος δεν είχε ιδιαίτερη εξουσία γιατί κατά κύριο λόγο επικύρωνε και συμφωνούσε με τα νομοθετήματα του αυτοκράτορα (ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α 1997, 45-46).

3. Δήμοι

Αποτελούσαν σημαντική πολιτική δύναμη στη Κωνσταντινούπολη αλλά και στις υπόλοιπες μεγάλες πόλεις της Ανατολής, όπως της Αντιόχειας, της Αλεξάνδρειας, ιδιαίτερα από την εποχή του Θεοδόσιου Β' (408-410 μ.Χ.) ως και τον Ηράκλειο (610 μ.Χ.). Αρχικά ήταν τέσσερις (Πράσινοι-Βένετοι-Λευκοί-Ρούσσιοι) αλλά επικράτησαν και διατηρήθηκαν τελικώς οι δύο πρώτοι. Αρχικά, ήταν αθλητικού χαρακτήρα σωματεία που είχαν την φροντίδα της οργάνωσης ιππικών αγώνων. Με τον καιρό όμως

απέκτησαν πολιτική ισχύ λόγω του φανατισμού των οπαδών τους αλλά και της απήχησης που είχαν στα ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού μια και ήταν το μόνο συνταγματικό μέσο που είχε δυνατότητα να εκφράζει την γνώμη του. Οι δήμοι δεν είχαν μονομερή χαρακτήρα, ούτε εξέφραζαν κάποια πολιτική αλλά από αυτούς πάντα εκφράζονταν διάφορες απόψεις/ροπές (πολιτικές – κοινωνικές – θρησκευτικές).

β. Διοίκηση Επαρχιών

Η διοικητική και στρατιωτική διάρθρωση ,που είχε εγκαινιασθεί από τον Διοκλητιανό και τον Κωνσταντίνο, παρέμεινε το υπόβαθρο του κρατικού μηχανισμού και της άμυνας της Αυτοκρατορίας ως το τέλος της πρώιμης περιόδου. Η επικράτεια διαιρέθηκε από τον Διοκλητιανό σε 100 «Επαρχίες», οι οποίες επί Κωνσταντίνου έγιναν 120 και οι οποίες υπήχθησαν αρχικά σε δώδεκα (12) και αργότερα (τον 4ο αιώνα) σε 15 «διοικήσεις» (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, 18-22). Αυτές πάλι εντάχθηκαν σε μεγαλύτερες ενότητες τις «Υπαρχίες», κάθε μια από τις οποίες κατείχε μια εδαφική έκταση αντίστοιχη με πολυάριθμα σημερινά κράτη του Ευρωπαϊκού χώρου στην Μ. Ασία και την Αφρική.

Οι τέσσερις διοικητικές ενότητες ήταν :

- 1) Υπαρχία Ανατολής : Διοικήσεις Ανατολής – Πόντου – Ασίας – Θράκης
- 2) Υπαρχία Υλλυρικού : Διοικήσεις Δακιών – Μακεδονίας
- 3) Υπαρχία Υλλυρικού Ιταλίας-Αφρικής : Διοικήσεις Ιταλίας – Αφρικής
- 4) Υπαρχία Γαλατιών : Διοικήσεις Ισπανίας – Βρετανίας – Βιεννησίας – Γαλατίας.

Επικεφαλής κάθε μίας από αυτές ήταν ο Ύπαρχος ή Έπαρχος, ο οποίος ήταν ο πανίσχυρος εκπρόσωπος του αυτοκράτορα και άμεσα εξαρτημένος από αυτόν. Αρχικά, ο Ύπαρχος είχε και στρατιωτική και πολιτική εξουσία όμως επί Κωνσταντίνου διατήρησε μόνο την πολιτική εξουσία. Ο Ύπαρχος της Ανατολής εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη και καταξιώθηκε ως πρώτος την τάξη στην κρατική ιεραρχία (η θέση του σήμερα θα λέγαμε ότι είναι αντίστοιχη του Πρωθυπουργού). Επικεφαλής των Διοικήσεων ήταν ο Βικάριος, ενώ ο επικεφαλής της Επαρχίας καλούνταν Άρχων. Οι δύο προαναφερθείσες δυνάμεις ήταν οι αντίροπες δυνάμεις για την εξισορρόπηση

της υπερβολικής αυξημένης ισχύος που πιθανόν να αποκτούσε ο Ύπαρχος. Η διοκλητιανή αρχή του αυστηρού διαχωρισμού της πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας εξακολουθούσε να διέπει το διοικητικό σύστημα από τις πρώτες δεκαετίες του 6ου αιώνα παρ' όλες τις προστριβές που εμφανίζονταν μεταξύ των δύο εξουσιών και οι οποίες επέδρασαν αρνητικά στην καλή επαρχιακή διοίκηση. Το πολιτικό ιδεολογικό υπόβαθρο της αυτοκρατορικής εξουσίας είχε τόσο ενισχυθεί στις αρχές του 6ου αιώνα, ώστε ο Ιουστινιανός τόλμησε τη συγκέντρωση των δύο εξουσιών στο ίδιο άτομο (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, 22-24). Έτσι, ενίσχυσε τη διοίκηση μακρινών επαρχιών ενώ στους επικριτές του δικαιολογούσε την ανωτέρω πράξη του λέγοντας ότι ο λόγος που γινόταν ήταν η αντιμετώπιση της συνεχούς διαμάχης μεταξύ στρατιωτικής και πολιτικής εξουσίας και βέβαια η αντιμετώπιση των επιδρομών σ' αυτές τις περιοχές.

Στρατιωτική Οργάνωση

Ο βυζαντινός στρατός της πρώιμης περιόδου ήταν συγκροτημένος κατά ένα μέρος από τον εγχώριο πληθυσμό ορισμένων περιοχών που φημίζονταν για την πολεμική αρετή και το αξιόμαχο των κατοίκων τους αλλά και κατά το μεγαλύτερο μέρος, από μισθοφόρους που υπηρετούσαν υπό τις διαταγές αξιωματικών Ρωμαίων ή αλλοεθνών. Αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα, λαμβανομένου υπόψιν του κινδύνου να περιέλθει η Αυτοκρατορία υπό των έλεγχο ξένων δυνάμεων λόγω της ύπαρξης πολλών μισθοφόρων, μετά τα μέσα του 5ου αιώνα η σημασία του στρατού στην εκλογή αυτοκράτορα να έρθει σε δεύτερη μοίρα.

Οι από κάθε φυλή και εθνότητα μισθοφόροι υπό την ηγεσία βυζαντινών αξιωματικών, αποτελούσαν αξιόμαχη δύναμη αλλά η παραμικρή χαλάρωση της πειθαρχίας μπορούσε να δημιουργήσει δυσάρεστες αν όχι επικίνδυνες καταστάσεις. Ο βυζαντινός στρατός χωριζόταν σε μονάδες (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, 27-33): τη δεκαρχία, τον δρούγγο, την ταξιαρχία, την τούρμα. Ο ακριβής αριθμός του βυζαντινού στρατού δεν είναι γνωστός γιατί ο αριθμός των στρατιωτών ήταν επίτηδες αόριστος ώστε οι εχθροί να μην έχουν τη δυνατότητα να υπολογίσουν τη δύναμη του στρατεύματος. Οι αξιωματικοί ονομάζονταν αντίστοιχα, δεκάρχης, δρουγγάριος, ταξιάρχης, τουρμάρχης. Όσοι προέρχονταν από πλούσιες οικογένειες ή ήταν παιδιά αξιωματικών, είχαν περισσότερες πιθανότητες να ανεβούν ψηλά στη στρατιωτική

ιεραρχία. Αποφασιστικής σημασίας υπήρξε η μεταρρύθμιση του Διοκλητιανού, ο οποίος για να αντιμετωπίσει τους επιδρομείς στα σύνορα δημιούργησε το σύστημα των λιμιτανέων (Limitanei) και των κομηταντισίων (Comitatenses).

Οι πρώτοι είχαν λάβει γαίες κοντά στα σύνορα για καλλιέργεια με την υποχρέωση να παρέχουν τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες για την άμυνα των συνόρων ενώ οι δεύτεροι αποτελούσαν ένα είδος κινητού κεντρικού στρατού που είχαν την έδρα τους σε καίρια σημεία της ενδοχώρας και οι οποίοι προωθούνταν στις εκάστοτε απειλούμενες περιοχές. Έτσι, η άμυνα ήταν πάντα ευέλικτη και ισχυρή στην οποία όμως μεγάλη συνδρομή είχαν και οι οχυρωμένες παραμεθόριες πόλεις και τα φρούρια. Μεταβολές επήλθαν και στην στρατιωτική ηγεσία, επικεφαλής της οποίας ορίστηκαν οι “στρατηλάται των πεζών”(επικεφαλής πεζικού τμήματος) και “στρατηλάται της ίππου” (επικεφαλής του ιππικού) ενώ καταργήθηκαν από τον Κωνσταντίνο ή αυτοκρατορική φρουρά (Πραιτωριανή), η οποία είχε εκτραπεί από τον αρχικό της προορισμό και ασχολείτο με την πολιτική. Στην θέση της ιδρύθηκαν νέα τμήματα στρατιωτικής φρουράς οι λεγόμενες «σχολαί» με επικεφαλή τον Δομέστικο (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, σ.27-33).

β) Η Πολιτική και στρατιωτική αναδιοργάνωση της Μέσης Περιόδου

Διοικητική Οργάνωση

α. Πολιτειακοί Θεσμοί

1. Αυτοκράτορας

Κατά την περίοδο αυτή αλλάζει ο χαρακτηρισμός του αυτοκράτορα από Imperator Caesar Augustus σε «Βασιλεύς» αν και παραμένει ο παραδοσιακός όρος «Αυτοκράτορας». Η εκλογή γινόταν από το στρατό, την σύγκλητο και το λαό (ιδιαίτερα της Κωνσταντινούπολης). Παρά την επιβολή της αρχής της κληρονομικότητας του θρόνου στο Βυζάντιο της Μέσης περιόδου δεν υπήρχαν περιορισμοί σχετικοί με την κοινωνική προέλευση του αυτοκράτορα. Η ανάδειξη του γινόταν με την αναγόρευση και τη στέψη, για τις οποίες μπορούμε να πούμε ότι ήταν μια πράξη πολιτικού και θρησκευτικού χαρακτήρα. Ο χώρος τέλεσης της αναγόρευσης δεν ήταν συγκεκριμένος. Αυτή μπορούσε να γίνει παντού όπως στο Παλάτι ή στον Ιππόδρομο. Η στέψη όμως γινόταν συνήθως στην Αγία Σοφία (PANΣΙΜΑΝ Σ. 1969, σ. 25-44).

Τα σύμβολα της βασιλείας είναι η χλαμύδα και το στέμμα. Το χρώμα που χαρακτηρίζει τον αυτοκράτορα είναι το πορφυρό και γι' αυτό κάθε παιδί που προέρχεται από κάποιον μετά την ανάδειξη αυτού ως αυτοκράτορα ονομάζεται πορφυρογέννητο. Ο βασιλεύς ασκεί την εξουσία απ' ευθείας με τους προϊστάμενους των διαφόρων υπηρεσιών. Σε πολλές περιπτώσεις εμφανίζεται ένα ενδιάμεσο πρόσωπο το οποίο έχει ευρείες δικαιοδοσίες. Ονομάζεται ο «Διοικών τα κοινά» ή ο «Παραδυναστεύων». Δεν πρέπει να θεωρούμε τον «Παραδυναστεύων» ως πρωθυπουργό. Πρόκειται για ένα άτομο της εμπιστοσύνης του αυτοκράτορα που ασκεί στο όνομα του τις εξουσίες που του έχουν ανατεθεί, δεν έχει συγκεκριμένη θητεία, διορίζεται από τον αυτοκράτορα και μπορεί να τον απομακρύνει χωρίς αντικατάσταση.

Κάτω από τον αυτοκράτορα και τον παραδυναστεύοντα υπάρχει μια περίπλοκη κρατική μηχανή η οποία επιτρέπει στην Αυτοκρατορία να λειτουργεί με αξιοθαύμαστη αποτελεσματικότητα.

Υπάρχουν από τη ρωμαϊκή παράδοση δύο ειδών βαθμίδες στη κεντρική διοίκηση (ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ 2014, σ.27-33) :

α) Οι υψηλές διοικητικές θέσεις οι κάτοχοι των οποίων παίρνουν αποφάσεις γενικότερης πολιτικής και διορίζονται με απλή προφορική διαταγή του αυτοκράτορα με θητεία τριών (3) ετών.

β) Οι κατώτερες θέσεις στη διοίκηση που μπορεί να είναι ισόβιες και μερικές μάλιστα εκ των οποίων μπορούν να αγορασθούν. Έτσι, μπορεί κάποιος να εγγραφεί στο κατάλογο και να σταδιοδρομήσει σ' αυτή τη θέση μέχρι τέλους.

2. Δήμοι

Οι Δήμοι και στην Μεσοβυζαντινή περίοδο διατηρούν την αρχική τους μορφή. Το σημαντικό όμως είναι ότι τώρα έχουν το δικό τους αρχηγό «τον Δήμαρχο» ο οποίος είναι αυτοκρατορικός υπάλληλος (PANΣΙΜΑΝ Σ. 1969, σ. 25-44). Οι διαφοροποιήσεις για την περίοδο αυτή είναι ότι ενώ μέχρι το τέλος του 7ου αιώνα οι δήμοι διατηρούσαν ισχυρές πολιτικές δραστηριότητες, τον 9-10ο αιώνα παύουν να έχουν πολιτική ισχύ και παραμένουν αποκλειστικά μεγάλα αθλητικά σωματεία που οργανώνουν τους αγώνες στον ιππόδρομο και συμμετέχουν πειθήνια στις τελετές που πηγαίνουν οι αυτοκράτορες για να τους επευφημήσουν. Μετά την παρακμή των δήμων ο λαός της Κωνσταντινούπολης έχασε το μόνο συνταγματικό μέσο που είχε για να εκφράζει την γνώμη του. Από την στιγμή εκείνη δεν μπορούσε να δείξει τις επιθυμίες του παρά μόνο με στάσεις και ταραχές.

3. Σύγκλητος

Κατά την μέση βυζαντινή περίοδο η εξουσία του αυτοκράτορα τείνει να γίνει απόλυτη (PANΣΙΜΑΝ Σ. 1969, σ. 25-44). Η σύγκλητος η οποία αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα στην αυτοκρατορική εξουσία χάνει προοδευτικά την ισχύ της και ο αυτοκράτορας Λέων ΣΤ' , στα τέλη του 9ου αιώνα κατήργησε επίσημα όλες τις δικαιοδοσίες της. Η σύγκλητος δεν ήταν πια παρά ένα σώμα που μπορούσε ο εκάστοτε αυτοκράτορας να το καλέσει σαν αξιόπιστο μάρτυρα των πράξεών του. Έτσι, για παράδειγμα, η Θεοδώρα όταν το 856 μ.Χ παραιτήθηκε από την αντιβασιλεία κάλεσε την σύγκλητο για να διαπιστώσει πόσο γεμάτο είχε αφήσει το θησαυροφυλάκιο.

β. Διοίκηση Επαρχιών

Σημαντικές υπήρξαν οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στην κρατική μηχανή του κράτους και δημιούργησαν μια νέα πραγματικότητα για το Βυζάντιο. Η θεματική οργάνωση αποτελεί τον πυρήνα των αλλαγών για το Βυζάντιο κατά την διάρκεια του 7ου αιώνα αλλά και κατά το μεγαλύτερο μέρος του 8ου αιώνα. Το θέμα αρχικά είχε την έννοια ενός καταλόγου στον οποίο ήταν

εγγεγραμμένοι οι στρατιώτες της εκάστοτε στρατιωτικής μονάδας (PANΣΙΜΑΝ Σ. 1969, σ. 25-44). Επικεφαλής του θέματος ήταν ο στρατηγός, και οποίος είχε υπό τον έλεγχό του, τόσο την στρατιωτική όσο και την πολιτική αρχή. Είχε τον ρόλο ενός μικρού κυβερνήτη του οποίου η θητεία διαρκούσε για τέσσερα χρόνια και είχε ένα πλήθος από υποχρεώσεις που στην ειρηνική περίοδο αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της εσωτερικής ασφάλειας και τάξης με την χρήση ενός μικρού σώματος μισθοφόρων στρατιωτών και σε περίοδο πολέμου θα έπρεπε να είναι ικανός να κινητοποιήσει το σύνολο των δυνάμεων του θέματός του ώστε να συνδράμει αποφασιστικά στο έργο των αυτοκρατορικών στρατευμάτων.

Η καλλιεργήσιμη γη των θεμάτων χωριζόταν στο «στρατιωτικά», δηλαδή κτήματα τα οποία δίνονταν σε πολίτες-στρατιωτικούς, με τα οποία εξασφάλιζαν τα απαραίτητα για να ζήσουν αυτοί και οι οικογένειές τους και είχαν παράλληλα την υποχρέωση παροχής στρατιωτικών υπηρεσιών στο κράτος όταν αυτό θα το είχε ανάγκη. Μάλιστα τα κτήματα αυτά δεν μπορούσαν να απαλλοτριωθούν ούτε να δοθούν προς πώληση σε μεγαλύτερους γαιοκτήμονες, ενώ παράλληλα απαλλάσσονταν και από την φορολογία του κράτους.

Η υποχρέωση αυτή είναι κληρονομική ενώ όταν αυτή δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί εξαγόραζαν την συμμετοχή τους ώστε να προσληφθούν ως μισθοφόροι. Όπως φαίνεται από την παραπάνω περιγραφή η στρατιωτική υπηρεσία αντιμετωπίζεται ως φορολογική υποχρέωση ενώ σιγά σιγά εισάγεται και ο θεσμός του «μισθοφόρου». Βέβαια όπως έχουμε τα ηπειρωτικά θέματα που θα πρέπει να κάνουν χρήση της «στρατείας» έτσι έχουμε και τα ναυτικά θέματα τα οποία χρησιμοποιούν την «πλευστική στρατεία» (την στρατεία δηλαδή που εξασφάλιζε την συντήρηση ενός ναύτη του θεματικού στόλου.)

Στρατιωτική Οργάνωση

Η πρωτοβυζαντινή οργάνωση εξαφανίζεται τον 7ο αιώνα. Το 635 μ.Χ αναφέρονται για τελευταία φορά οι «στρατηγοί» της Ανατολής και Θράκης. Κατά την περίοδο που ακολουθεί διαμορφώνονται δύο κατηγορίες στρατιωτικών θεμάτων, στις επαρχίες τα θέματα που αναφέραμε παραπάνω και στην πρωτεύουσα τα τάγματα

(ΠΑΝΣΙΜΑΝ Σ. 1969, σ. 25-44). Τα τάγματα που έχουν διαμορφωθεί ήδη από τον 8ο αιώνα αποτελούνται από μισθοφόρους βυζαντινούς πολίτες ή ξένους. Ήταν ιππικό κρούσεν με άριστο εξοπλισμό και εκπαίδευση που συμμετείχε συχνά σε μακρινές εκστρατείες μαζί με τα θεματικά στρατεύματα. Υπήρχαν τρία τάγματα τον 8ο αιώνα ενώ μέχρι τον 10ο αιώνα είχαν διπλασιασθεί.

Αυτό που παρατηρείται από τα μέσα του 10ου αιώνα ήταν ότι το ποσοστό των ξένων μισθοφόρων που υπηρετούν στα τάγματα πολλαπλασιάζεται και αποτελούν την κύρια δύναμη. Τα καθήκοντα των διαφόρων στρατευμάτων ήταν καθορισμένα με μεγάλη ακρίβεια. Προορισμός του θεματικού στρατού ήταν να εμποδίζει τις ξένες εισβολές. Όταν υπήρχε ξένη εισβολή ο επικεφαλής της περιοχής το ανέφερε αμέσως στον στρατηγό του θέματος, ο οποίος έστελνε και συγκέντρωνε τα γειτονικά θέματα στο σημείο που θα χτυπούσε ο εχθρός. Ομοίως, όταν ο βυζαντινός στρατός επρόκειτο να αντεπιτεθεί ο αυτοκράτορας ή ο Δομέστικός των Σχολών ξεκινούσε από την Κωνσταντινούπολη επικεφαλής των ταγμάτων και σε προκαθορισμένα σημεία του μεγάλου στρατιωτικού δρόμου που διέσχισε την Μ. Ασία συναντούσε αποσπάσματα από τα στρατεύματα των διαφόρων θεμάτων.

Από το δεύτερο μέσο του 10ου αιώνα αρχίζει επίσης να εφαρμόζεται το νέο αμυντικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο τα τάγματα εγκαθίστανται στις επαρχίες και ιδιαίτερα στις συνοριακές περιοχές (ΠΑΝΣΙΜΑΝ Σ. 1969, σ. 25-44). Μετά τις νίκες του Βασίλειου Β΄ του Βουλγαροκτόνου επικρατεί «πολυετής ειρήνη» και η Κωνσταντινούπολη που θεωρείται πλέον ασφαλής δεν προστατεύεται πια με αποτέλεσμα από τον 11ο αιώνα οι ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις και τα τάγματα να παρακμάσουν. Επίσης, στις επαρχίες η αποστρατικοποίηση είναι έντονη με τάση να μετατραπεί η στράτευση σε απλή φορολογική υποχρέωση κάτι το οποίο πριμοδοτείται και από το κράτος για συγκέντρωση μεγάλων εσόδων. Μόνο μετά την ήττα στη μάχη στο Μαντζίκερτ το 1071, ο Μιχαήλ Ζ΄ θα δημιουργήσει πάλι στην Κωνσταντινούπολη το τάγμα των Αθανάτων.

Ως τον 9ο αιώνα δεν φαίνεται να υπάρχει γενικός διοικητής ενόπλων δυνάμεων παρά μόνο ο αυτοκράτορας. Αυτός είναι που παίρνει τις σημαντικές αποφάσεις και διορίζει τον γενικό αρχηγό ενός εκστρατευτικού σώματος (ΠΑΝΣΙΜΑΝ Σ. 1969, σ. 45-53). Με το καιρό όμως αρχίζει να διαμορφώνεται ένα είδος ανώτατης ηγεσίας του

στρατού την οποία από πηγές του 9ου – 10ου αιώνα φαίνεται ότι εξασκεί ο επικεφαλής του τάγματος των σχολών (ένα εκ των τριών ταγμάτων του 8ου αιώνα). Με την εδαφική επέκταση του 10ου αιώνα υπάρχει η ανάγκη να διαιρεθεί στα δύο αυτή η ανώτατη διοίκηση του στρατεύματος. Έτσι, δημιουργούνται δύο επιτελεία της «Ανατολής και της Δύσης» με επικεφαλής τον «Στρατοπεδάρχη», δηλαδή τον αρχηγό ενός εκστρατευτικού σώματος (και όχι μόνο του στρατοπέδου).

Ως τον 10ο αιώνα το κύριο μέρος του Βυζαντινού στρατού ήταν το ιππικό ενώ την ίδια εποχή αναπτύσσεται και το πεζικό (τοξότες, σφενδονηστές, ακοντιστές). Όπως είναι φυσικό η ύπαρξη ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων δημιουργούσε την ανάγκη για εξελιγμένες βοηθητικές υπηρεσίες του «Κόμητος του Σταύλου», ο οποίος είναι υπεύθυνος για την διοργάνωση των μεταφορών της εκστρατείας (ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α 1997, 40-48).

Υπάρχει τέλος και ο στόλος της Κωνσταντινούπολης. Ως τον 7ο αιώνα το ναυτικό δεν ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο λόγω του ότι η Μεσόγειος ήταν μια βυζαντινή λίμνη. Όμως, μετά την εμφάνιση των Αράβων η κατάσταση άλλαξε. Πριν το τέλος του 7ου αιώνα εμφανίζεται και πάλι ένας μεγάλος βυζαντινός στόλος που περιλαμβάνει πλοία, πληρώματα της πρωτεύουσας, όπως επίσης της δυτικής και νότιας Μικράς Ασίας. Η αποτυχία του στόλου στην υπεράσπιση της Κωνσταντινούπολης το 717μ.Χ και κυρίως η συμμετοχή του σε ανταρσίες οδήγησαν στην μεταρρύθμιση της ναυτικής διοίκησης σύμφωνα με τα πρότυπα των θεμάτων. Τότε δημιουργήθηκε ο στόλος της Πρωτεύουσας και ο Στόλος των Επαρχιών. Η πρωτεύουσα αποκτά τον δικό της στόλο με επικεφαλής τον «Δρουγγάριο του Στόλου». Αποτελείται από τους Δρομώνες και τους Παμφύλους και τα μεταγωγικά που είναι η κύρια ναυτική δύναμη κρούσεως (ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ Ν 1997, 34-38). Τα πλοία μεταφέρουν σημαντικό αριθμό πολεμιστών (70 για κάθε δρόμωνα) και χρησιμοποιούν το υγρό πυρ που συνέβαλε τα μέγιστα στην ήττα του αραβικού στόλου κατά την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης.

Το 674μ.Χ-678μ.Χ, όταν οι Άραβες υποχώρησαν και αποκαταστάθηκε η βυζαντινή θαλασσοκρατία η οργάνωση του ναυτικού μεταβλήθηκε. Τα ναυτικά θέματα παρακμάζουν και παραμένει μόνο ο στόλος της πρωτεύουσας, ο οποίος αποτελείται πια από κωπηλάτες των θεμάτων με βάση το σύστημα της «πλευστικής στρατείας» και όχι από μισθοφόρους όπως ήταν μέχρι τον 10ο αιώνα.

γ) Διοικητική και Αμυντική οργάνωση στα χρόνια της Παρακμής

Διοικητική Οργάνωση

β. Πολιτειακοί θεσμοί

1. Αυτοκράτορας

Η όλη φυσικά αποδιοργάνωση προήλθε από τα μέσα του 11^{ου} αιώνα, από το ότι στον αυτοκρατορικό θρόνο ανέβαιναν άνθρωποι μη αντάξιοι των προσδοκιών και των απαιτήσεων. Προκειμένου να επιτευχθεί η άνοδος και η παραμονή κάποιου στην εξουσία δεν δίσταζε να έρθει ακόμα και σε συμφωνία με τους Οθωμανούς έτσι ώστε να αντιμετωπίσει κάθε άλλο διεκδικητή του θρόνου. Η πολιτική αστάθεια που επικράτησε κατέστρεψε οριστικά το αμυντικό οικοδόμημα που είχε δημιουργηθεί στις αρχές του αιώνα. Η εκλογή και η αναγόρευση του αυτοκράτορα, που εξακολουθεί να γίνεται από τους τρεις βασικούς καθεστωτικούς παράγοντες : τους Δήμους ,την Σύγκλητο , τον Στρατό, καθώς και η στέψη ,που αυτή την περίοδο πρέπει να συνοδευόταν από το χρίσμα του Πατριάρχη, αποτελούσαν απαραίτητα στοιχεία της αυτοκρατορικής αρχής ακόμα και μετά το 1204 μ.Χ, δηλαδή και μετά την κατάλυση της Αυτοκρατορίας από τους Σταυροφόρους και την μεταφορά της πρωτεύουσας στη Νίκαια (ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α 1995, σ.155-168).

Οι περισσότεροι όμως από τους αυτοκράτορες αυτής της περιόδου έχοντας σαν σκοπό τους μόνο την διατήρηση της εξουσίας δεν έδωσαν καμία σημασία στους πληθυσμούς των συνόρων που υπέφεραν από την βαριά φορολογία αλλά και τις επιδρομές διαφόρων λαών. Παρά την προσπάθεια συγκεντρωτισμού του διοικητικού συστήματος, όπου τα όργανα της πολιτικής διοικήσεως παίζουν τον κύριο ρόλο, παρατηρείται μία τάση εκδημοκρατισμού στη σύνθεση αλλά και στη λειτουργία της κρατικής μηχανής κάτι που ήταν αποδεκτό από τους αυτοκράτορες της περιόδου αυτής.

Από το πρώτο μισό του 11ου αιώνα εμφανίζονται κεντρικά όργανα ελέγχου και συντονισμού των διαφόρων υπηρεσιών της Κωνσταντινούπολης. Δημιουργούνται τα «Σεκρέτα των ιδιωτικών δικών» ένα είδος υπουργείου Δικαιοσύνης. Ιδρύεται

ανεξάρτητη υπηρεσία για την διεύθυνση του εμπορίου και της ναυσιπλοίας .Ο θεσμός του «Παραδυναστεύοντα/Μεσάζοντα» επανέρχεται κάτι που είχε εγκαταλειφθεί από την εποχή του Βασιλείου Β΄.

Η μεγαλύτερη προσπάθεια για ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις στην κεντρική διοίκηση έγινε την περίοδο των Κομνηνών κατά την οποία πραγματοποιείται ένα είδος συμβιβασμού ανάμεσα στους στρατιωτικούς και τους πολιτικούς. Θεσμοθετήθηκε το αξίωμα του «Λογοθέτου των Σεκρέτων» και η χρήση αυτού ως ιδιαίτερου κανονικού και αυτόνομου διοικητικού λειτουργού με συγκεκριμένες δικαιοδοσίες (ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α 1995, σ.155-168). Η διαφορά ανάμεσα στον «Λογοθέτη των Σεκρέτων» και τον «Μεσάζοντα» έγκειται στο ότι ο δεύτερος δεν αποτελούσε ανεξάρτητη οργανική θέση. Ήταν ένας σύμβουλος του Στέμματος έξω από το τακτικό διοικητικό μηχανισμό γι' αυτό και η παρουσία του δεν ήταν μόνιμη. Άλλο δημιούργημα αυτής της περιόδου ήταν η θέση του ανώτατου συντονιστή και ελεγκτή των οικονομικών υπηρεσιών «Μέγα Λογαριαστή». Αυτός έχει υπό τον έλεγχό του την κρατική περιουσία, την προσωπική περιουσία του αυτοκράτορα και μπορεί και αναλαμβάνει αυτοπροσώπως το «Σεκρέτο των στρατιωτικών» και «του Στόλου».

2. Σύγκλητος

Παρά την προσπάθεια συγκεντρωτισμού του διοικητικού συστήματος όπου τα όργανα της πολιτικής διοικήσεως παίζουν τον κύριο ρόλο, παρατηρείται μία τάση εκδημοκρατισμού στη σύνθεση αλλά και στη λειτουργία της κρατικής μηχανής κάτι που ήταν αποδεκτό από τους αυτοκράτορες της περιόδου αυτής (ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α 1995, σ.155-168). Σημαντικό στοιχείο της περιόδου αυτής είναι η σημασία που αποκτά η Σύγκλητος στη λειτουργία του Κράτους ιδιαίτερα λόγω της όλο και μεγαλύτερης συμμετοχής των μεσαίων τάξεων .Η Σύγκλητος δεν ανήκει μόνο στους απογόνους ευγενών αλλά γίνεται όλο και πιο προσιτή στα μεσαία αστικά στρώματα . Αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος της Συγκλήτου που αναφέραμε κατά την πρώτη περίοδο δηλαδή την κρίση/ανακύρρηση του νέου αυτοκράτορα κάτι που βέβαια επιζητείται και από τον νέο αυτοκράτορα.

γ. Διοίκηση Επαρχιών

Την τρίτη αυτή περίοδο που εξετάζουμε παρατηρείται μία ρευστότητα στην επαρχιακή διοίκηση και αυτό λόγω των αλλαγών στη στρατιωτική διοίκηση αλλά και στην συνεχή αλλαγή των συνόρων. Διακρίνονται βέβαια τα ακόλουθα χαρακτηριστικά (ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α 1995, σ.155-168):

α. Οι αντιπρόσωποι της πολιτικής εξουσίας «κρίταις» υπόκεινται όλο και λιγότερο στους στρατηγούς και εξαρτούνται κυρίως από το «Σεκρέτο επί των δικών» ενώ η δικαιοδοσία των στρατηγών περιορίζεται στις στρατιωτικές υποθέσεις .

β. Η παλιά οργάνωση του θέματος όπου η στρατιωτική και διοικητική περιοχή συμπίπτει με την πολιτική αρχίζει να διασπάται. Τα θέματα εξακολουθούν να υπάρχουν όμως συγκεντρώνονται υπό μία πολιτική διοίκηση και μια περιορισμένη στρατιωτική παρουσία.

Από το 1081 μ.Χ έχουμε αναδιοργάνωση των θεμάτων σταδιακά λόγω στρατιωτικών επιτυχιών ,ανάκτηση χαμένων επαρχιών και σταθεροποίηση των συνόρων. Στα χρόνια των Κομνηνών, όλο και μεγαλύτερο μέρος της Αυτοκρατορίας χωρίζεται σε διοικήσεις απομακρυσμένες από τον υπόλοιπο κορμό της Αυτοκρατορίας. Η πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1204 μ.Χ οδήγησε στον κατακερματισμό των εδαφών της ακέφαλης τότε Αυτοκρατορίας στα διάφορα Φραγκικά και Ελληνικά κράτη και Δεσποτάτα και την μεταφορά της πρωτεύουσας στη Νίκαια. Το έδαφος της Αυτοκρατορίας είναι χωρισμένο σε στρατιωτικές διοικητικές περιφέρειες που διοικούνται από τον «Δούκα» ενώ παράλληλα στην επαρχιακή διοίκηση ξαναζωντανεύει ο θεσμός των στρατιωτικών θεμάτων που είχε ατονήσει κατά τον 11-12ο αιώνα.

Στρατιωτική Οργάνωση

Ήδη από το δεύτερο μισό του 10ου αιώνα η τεράστια δύναμη των στρατηγών των θεμάτων που συγκεντρώνουν στα χέρια τους την πολιτική και στρατιωτική εξουσία είχε γίνει επικίνδυνη. Η σύνθεση των στρατευμάτων αποτελείται συνήθως από ιδιωτικό μισθοφορικό στρατό αφοσιωμένο στο στρατηγό που τον ακολουθούν στις διάφορες στάσεις κατά της κεντρικής εξουσίας (ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α 1995, σ.155-168). Η πολιτική που ακολουθήθηκε με την καθιέρωση επικεφαλής διοίκησης του στρατεύματος είχε σαν

αποτέλεσμα την αύξηση της δύναμης του κεντρικού μόνιμου μισθοδοτούμενου στρατού των «Ταγμάτων» και παράλληλα οδηγεί σε παρακμή και εγκατάλειψη του θεσμού του στρατού των θεμάτων.

Δίδεται προτεραιότητα στο μόνιμο επαγγελματικό στρατό των ταγμάτων που η αντιμετώπιση των εξόδων του επιβάρυνε αποκλειστικά το κεντρικό ταμείο του κράτους. Αυτό οφειλόταν στην απορρόφηση των στρατιωτικών κτημάτων από τους δυνατούς γαιοκτήμονες. Λόγω της επικράτησης εισαγωγής στοιχείων εκδημοκρατισμού με ανάδειξη της μεσαίας τάξης, η οποία αποκτά λόγο και πρόσβαση στην εξουσία (κάτι που δεν ήταν αποδεκτό από τους στρατιωτικούς που δύσκολα μπορούσαν να δεχτούν την εγκατάλειψη της μονοπωλίας της εξουσίας) έχουμε μια σειρά από στρατιωτικά κινήματα που οδήγησαν στην διάλυση του στρατού και την παράλυση του αμυντικού συστήματος της χώρας σε συνδυασμό βέβαια με την πτώση της οικονομίας και την δημοσιονομική κρίση³.

Από το 1081μ.Χ ο στρατός αποτελείται από μισθοφόρους ιθαγενείς ή ξένους ενώ παράλληλα υποχωρεί ο θεσμός των «Δομέστικων Ανατολής – Δύσης» και δημιουργείται ο «Μέγας Δομέστικος» ο οποίος είναι ο αρχηγός όλο του στρατεύματος. Επίσης, ο «Δρουγγάριος του Στόλου» είναι υπεύθυνος μόνο για τον στόλο της Αυτοκρατορίας ενώ για όλο τον άλλο στόλο που προκύπτει από τα θέματα υπεύθυνος είναι ο «Μέγας Δούκας». Σε περίπτωση κοινών επιχειρήσεων το πρόσταγμα το έχει ο Μέγας Δομέστικος.

Η εξοικονόμηση των χρημάτων για τον στρατό γίνεται με τις «Στρατιές». Είναι ποσά που συγκεντρώνονται ανά περιοχή και δίδονται για την συντήρηση πεζικού και ναυτικού. Το λάθος που έγινε και που εκτιμάται ότι οδήγησε στην εξασθένηση της θαλάσσιας ισχύος του Βυζαντίου ήταν η απόφαση που πάρθηκε σύμφωνα με την οποία στις περιοχές στις οποίες ήταν περιττή η δαπάνη για ναυπήγηση / συντήρηση στόλου το ανάλογο ποσό που είχε συγκεντρωθεί πήγαινε στο κεντρικό ταμείο και το οποίο θα παρείχε τους πόρους όποτε υπήρχε ανάγκη. Η δυναστεία των Κομνηνών κατέβαλλε αξιόλογες προσπάθειες ενισχύσεως του Ναυτικού αλλά τελικά το αποτέλεσμα ήταν απλά μία προσωρινή ανάσχεση της παρακμιακής του πορείας (ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ Ν 1997, 40-44). Με την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 μ.Χ.,

³ Εκτεταμένη την περίοδο αυτή είναι και η νόθευση του νομίσματος.

το Βυζαντινό ναυτικό ήταν πλέον ανύπαρκτο. Στις αρχές του 14ου αιώνα το Βυζάντιο παύει να είναι στρατιωτική δύναμη και αναγκάζεται να καταφεύγει στους συμμάχους του για την συγκρότηση στρατευμάτων για την άμυνα της χώρας.

Κεφάλαιο 3

Η Διπλωματία της Αυτοκρατορίας

Σε όλη την διάρκεια της ιστορικής πορείας του Βυζαντίου η εξωτερική του πολιτική στηριζόταν στην ισχύ των όπλων, αλλά με ταυτόχρονη χρήση μια έντονης, δυναμικής και πολυδιάστατης διπλωματίας, η οποία χρησιμοποιούσε το χρήμα, την επίδειξη της πολυτέλειας της βυζαντινής αυλής καθώς και την λάμψη και διάδοση της

χριστιανικής θρησκείας σε όμορους λαούς και στη Δυτική Ευρώπη (ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ Ν 2005, σ.89-129).

Διατηρήθηκε η ρωμαϊκή συνήθεια με δωροδοκίες μέσω χρηματισμού των βαρβάρων παράλληλα με την ανάπτυξη ερίδων και αντιζηλιών μεταξύ τους, με τελικό σκοπό την εξασφάλιση γειτονικών προς το Βυζάντιο κρατών τα οποία να είναι αδύναμα και ανίκανα να θέσουν υπό αμφισβήτηση την βυζαντινή κυριαρχία και εδαφική επικράτεια. Οι επικεφαλές αρκετών από τους ανταγωνιστές του Βυζαντίου, με την κατάλληλη προπαγάνδα και τους εξαιρετικούς χειρισμούς της βυζαντινής διπλωματίας, γίνονταν πρόθυμοι να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον Βυζαντινό Αυτοκράτορα για μικρά ή μεγάλα χρονικά διαστήματα (OBOLENSKY D 1961, σ.43-61).

Πολύτιμα δώρα, ετήσιες χρηματικές χορηγίες, απονομή τιμητικών τίτλων της βυζαντινής κρατικής ιεραρχίας στους ξένους αρχηγούς λαών και κρατών, ήταν οι συνηθισμένοι τρόποι προσεταιρισμού τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η αυτοκρατορική κυβέρνηση, προχωρούσε ακόμη περισσότερο και έδινε ως σύζυγο στους ηγεμόνες των βαρβάρων ή ημιβάρβαρων αυτών λαών βυζαντινές αριστοκρατίσες, φορείς του βυζαντινού πολιτισμού αλλά και προστάτιδες των συμφερόντων της αυτοκρατορίας στα μακρινά βασίλεια στα οποία βρίσκονταν (MACRIDES R 1992, 263-280). Το βυζαντινό κράτος, ευνοούσε ιδιαίτερα την επέκταση της επιρροής του στα νεώτερα μέλη ξένων βασιλικών οίκων, γι' αυτό ήταν συνηθής η φιλοξενία ξένων βασιλικών γόνων, για εκπαίδευση στην βασιλική αυλή της Κωνσταντινούπολης, με απώτερο σκοπό να αποκτήσουν την γνώση του μεγαλείου της βυζαντινής δύναμης. Αλληπάλληλες βυζαντινές διπλωματικές αποστολές μετέφεραν μαζί με τα πλούσια δώρα και τα μηνύματα του αυτοκράτορα στους συμμάχους και υποτελείς βασιλείς.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι του Ιουστινιανού Α΄, ο οποίος απέβλεπε στην κήρυξη της χριστιανικής διδασκαλίας στους όμορους λαούς της Αιγύπτου και της Βόρειας Αφρικής, στους Νουβίους, Μαυριτανούς, Αλανούς και Λάζους με τελικό στόχο την εξάλειψη των βαρβαρικών τους συνηθειών και την εξημέρωση των ηθών τους (ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ Ν 2005, σ.89-129).

Στις διπλωματικές αποστολές συμμετείχαν έμπιστα πρόσωπα του αυτοκράτορα τα οποία προέρχονταν είτε από την κρατική υπαλληλία, πολιτική ή στρατιωτική, είτε

διακεκριμένοι αυλικοί, επιφανείς αρχιερείς παραμεθόριων συνήθως περιοχών, οι οποίοι ήταν περισσότερο εξοικειωμένοι με τα ήθη και τα έθιμα των χωρών που στόχευε η Βυζαντινή διπλωματία. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η συνομολόγηση της συνθήκης ειρήνης ανάμεσα στους Πέρσες και τους Βυζαντινούς το 591 μ.Χ., στην οποία καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε ο Επίσκοπος Μελιτηνής Δομέτιος και ο Πατριάρχης Αντιοχείας Γρηγόριος, οι οποίοι είχαν αναπτύξει στενές σχέσεις με σημαντικούς παράγοντες της περσικής αυλής και απολάμβαναν εμπιστοσύνης, η οποία αποτέλεσε το διπλωματικό κεφάλαιο που χρησιμοποιήθηκε για την επίτευξη της Συνθήκης Ειρήνης (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Κ 2005, σ.18).

Η καλή δικτύωση των υπηρεσιών και η κατάλληλη επάνδρωση των διπλωματικών αποστολών αποδεικνύεται τόσο από την αποτελεσματικότητα του έργου τους, όσο και από τις πληροφορίες τις οποίες συνέλεξαν για τους ξένους λαούς. Υπενθυμίζεται η μοναδική σε γλαφυρότητα και χάρη αφήγηση του Πρίσκου, ο οποίος περιγράφει την οργάνωση της ζωής του ουννικού κράτους, που γνώρισε ως μέλος της βυζαντινής αποστολής στην αυλή του Ατίλα το 448 μ.Χ. Το ίδιο διαφωτιστικά είναι τα διασωθέντα αποσπάσματα από το έργο του Πέτρου Πατρικίου, ο οποίος διαπραγματεύτηκε με τους Πέρσες την ανακωχή του 557 μ.Χ. και την ειρήνη του 562 μ.Χ. (ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ Ν 2005, σ.89-129).

Αυστηροί κανονισμοί ρύθμιζαν τις πρεσβευτικές ενέργειες, ιδίως ως προς το τεχνικό μέρος, όπως ήταν η διασφάλιση της γνησιότητας των εγγράφων τα οποία συλλέγονταν, η εξασφάλιση της πιστής απόδοσης των συνομιλιών από τους διερμηνείς, η αυστηρή επίβλεψη των ξένων διπλωματικών αποστολών που διέσχιζαν το αυτοκρατορικό έδαφος.

α) Η διπλωματία της πρωτοβυζαντινής περιόδου

Το διεθνές περιβάλλον της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήταν ιδιαίτερος δύσκολο και ρευστό την περίοδο αυτή. Μια σειρά από βαρβαρικά φύλα απειλούσαν την σταθερότητα του κράτους και η ανάγκη για την δημιουργία μιας ικανής και ισχυρής διπλωματίας ήταν το ζητούμενο για τους Βυζαντινούς. Ήδη όμως υπήρχε από τα χρόνια της Ρώμης μια ισχυρή διπλωματική παράδοση από την οποία μπορούσε να

αντλήσει σημαντική γνώση, ως προς τις εφαρμοζόμενες τεχνικές και πρακτικές. Στο Βυζάντιο ένα τμήμα της μορφωμένης και εύπορης υπαλληλικής και αυτοκρατορικής τάξης ενδιαφερόταν να ασκήσει τα καθήκοντα του διπλωμάτη (ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ Ν 2005, σ.89-129). Το διπλωματικό προσωπικό δεν αποτελούνταν μόνο από διπλωμάτες και πρέσβεις ορισμένους από τον αυτοκράτορα αλλά σημαντικές πληροφορίες για τα κράτη ενδιαφέροντος αντλούνταν και από ταξιδευτές και εμπόρους στις χώρες αυτές οι οποίοι επέστρεφαν και απέδιδαν μαζί με τους κατασκόπους μια συνολική εικόνα, πολύτιμη στην διαδικασία λήψης αποφάσεων της Αυτοκρατορίας.

Η δημιουργία ιεραρχίας στις διπλωματικές υπηρεσίες του Βυζαντίου είναι ένα από τα χαρακτηρίστηκα του. Οι Βυζαντινοί πρέσβεις διέθεταν βαθμό και υπόκειντο σε μια ιεραρχία, μέσα στην οποία μπορούσαν οι ίδιοι να εξελιχθούν και να ανελιχτούν. Αναλόγως σε ποιον απευθύνονταν γινόταν και η κατανομή των διπλωματών. Άλλοι διπλωμάτες απευθύνονταν σε ανεξάρτητα κράτη, άλλοι σε φυλές, άλλοι σε υποτελείς ηγεμόνες. Πολλές φορές όμως είχε παρατηρηθεί ότι ο αυτοκράτορας απέστειλε πρεσβεία σε ηγεμόνα με επικεφαλής διπλωμάτη βαθμολογικά ανώτερο από το προβλεπόμενο, με μοναδικό στόχο και σκοπό να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις του ηγεμόνα στον οποίο απευθυνόταν ή να τον δελεάσει ακόμη περισσότερο. Τέτοια χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της σύνθεσης της διπλωματικής αποστολής στον Αττίλα, η οποία αποτελούνταν από τον Πρίσκο, ο οποίος ήταν ανώτερος διπλωμάτης, για να ικανοποιηθούν τα οι απαιτήσεις του Ούννου ηγεμόνα (THOMPSON E 1948, σ.60-62).

Σημαντικό ρόλο στην διπλωματία των Βυζαντινών διαδραμάτιζε η ανταλλαγή των δώρων. Και στην περίπτωση αυτή ίσχυε κάτι ανάλογο με τον βαθμό του πρέσβη ο οποίος αποστελλόταν στην αυλή του αντίστοιχου ηγεμόνα. Το δώρο που δινόταν ήταν ανάλογο της θέσης και του στόχου τον οποίο ήθελε να επιτύχει η Αυτοκρατορία. Το σίγουρο είναι ότι το σύνολο των δώρων ήταν αντικείμενα τα οποία έλειπαν από τους ηγεμόνες στους οποίους δίδονταν και η αξία τους πολύ υψηλή για να αποκτηθούν από αυτούς. Με τον τρόπο αυτό επιδίωκαν να εντυπωσιάσουν και να κερδίσουν την εύνοια του ηγεμόνα της χώρας ενδιαφέροντος (ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ Ν 2005, σ.89-129).

Την περίοδο της βασιλείας του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α΄ η διπλωματική δραστηριότητα του κράτους εντάθηκε, καθώς οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής του

αυτοκράτορα απαιτούσαν πέρα από την ύπαρξη και την συντήρηση ενός αξιόμαχου και αποτελεσματικού στρατεύματος και την ύπαρξη μιας δραστήριας και αποτελεσματικής διπλωματίας. Το Βυζάντιο με ένα ευρύ δίκτυο κατασκόπων και διπλωματών, κατάφερε να συγκεντρώσει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τα βαρβαρικά βασίλεια, οι οποίες του αποτύπωναν την εσωτερική πολιτική και στρατιωτική τους κατάσταση αλλά και τις κοινωνικές διαθέσεις, δεδομένου ότι οι περισσότεροι από τους υποτελείς λαούς των βαρβάρων ήταν εκρωμαϊσμένοι. Είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα η Βησιγοθική Ισπανία, στην οποία οι εσωτερικές έριδες, έδωσαν την δυνατότητα στους Βυζαντινούς να καταλάβουν το νότιο τμήμα της χώρας τους. Επί της ουσίας το Βυζάντιο την περίοδο εκείνη είχε ήδη υιοθετήσει το δόγμα ότι για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων της Αυτοκρατορίας θα έπρεπε να υπάρχει ένας συνδυασμός διπλωματικών και στρατιωτικών ενεργειών καλά καθορισμένων (SHEPARD, J 2000, 375-376).

Η ανάγκη για την επίτευξη των στόχων της Αυτοκρατορίας, οδηγούσε τους Βυζαντινούς στην υιοθέτηση οποιασδήποτε διπλωματικής πρακτικής για την επίτευξη των στόχων, οι οποίοι είχαν τεθεί από την κυβέρνηση. Οι δωροδοκίες με σκοπό την δολοφονία ηγεμόνων αντίθετων στην βυζαντινή πολιτική, η εξαγορά σημαίνοντων αξιωματούχων της χώρας-στόχου και η τακτική να βάζουν το ένα κράτος εναντίον του άλλου, ήταν από τις συχνές πρακτικές τις οποίες και χρησιμοποιούσαν οι διπλωματικές αποστολές των Βυζαντινών. Από τον 6ο αιώνα, το διπλωματικό σύστημα του Κράτους οργανώθηκε περαιτέρω και τελούσε υπό την άμεση ευθύνη του Λογοθέτη του Δρόμου και του ίδιου του αυτοκράτορα (ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ Ν 2005, σ.89-129). Αυτή η στενή σχέση του σώματος των διπλωματών με τον ίδιο τον αυτοκράτορα θα τους δώσει μια σειρά από σημαντικά προνόμια και δυνατότητες εξέλιξης στην διοικητική υπαλληλία του κράτους. Η κάθε διπλωματική αποστολή στο εξωτερικό είχε ως κύριο σκοπό της να προβάλει το κύρος και την δύναμη της Αυτοκρατορίας και στο εσωτερικό είχε την ευθύνη να αποτελεί ένα καλό συμβουλευτικό όργανο για τον αρχηγό του κράτους.

Την περίοδο αυτή η διπλωματική δραστηριότητα των Βυζαντινών δεν εστιάζει μόνο στα βαρβαρικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης, αλλά στρέφεται και προς τον μεγάλο αντίπαλο των Βυζαντινών τους Πέρσες, με στόχο την εξασφάλιση της απαραίτητης ειρήνης την οποία είχε ανάγκη ο Ιουστινιανός Α΄ για να υλοποιήσει το σχέδιο του για αποκατάσταση της βυζαντινής κυριαρχίας στην Δυτική Μεσόγειο. Μάλιστα οι

διπλωματικές σχέσεις των Βυζαντινών έφταναν έως την Αιθιοπία, με την οποία προχώρησαν στην σύναψη και εμπορικών σχέσεων και φυσικά έκαναν χρήση του Χριστιανισμού για την αύξηση της επιρροής τους στα έθνη-στόχους (LOUNGHIS T 2007, σ.18-22).

Η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία έφτασε στην εποχή της βασιλείας του Ιουστινιανού Α' να αυξάνει σημαντικά την δύναμή της. Οι διπλωματικοί της δεσμοί αγκάλιαζαν τεράστιες εκτάσεις από την Κίνα και τις Ινδίες ως τον Ατλαντικό Ωκεανό, από την Κεντρική Αφρική ως τις στέπες της Μαύρης Θάλασσας. Ο Ιουστινιανός συνδύαζε με μεγάλη ικανότητα το έντεχνο διπλωματικό παιχνίδι με εύστοχα πολεμικά χτυπήματα που επέκτειναν τα όρια της Αυτοκρατορίας βαθιά προς τη Δύση. Ίσως στη διπλωματία του Ιουστινιανού, ο οποίος διοικούσε την Αυτοκρατορία, μέσα από το Παλάτι, προσέθετε κάποια δόση ζωηράδας και ευλυγισίας η Θεοδώρα, η οποία ήταν ηθοποιός και έγινε η παντοδύναμη σύζυγος του μεγαλύτερου από όλους τους αυτοκράτορες του Βυζαντίου (ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ Ν 2005, σ.89-129). Η επίδρασή της πάνω στην εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού είναι αναμφισβήτητη. Οι ξένες πρεσβείες απευθύνονταν όχι μόνο στον Ιουστινιανό μα και στη Θεοδώρα, μερικές δε φορές πρώτα στη Θεοδώρα και έπειτα στον Ιουστινιανό.

Η Αυτοκρατορία περιτριγυριζόταν από παντού από ανήσυχες φυλές που βρίσκονταν συνεχώς σε κίνηση και που αποκαλούνταν γενικά «βάρβαρες». Οι Βυζαντινοί, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, συγκέντρωναν και σημείωναν με επιμέλεια πληροφορίες για τις φυλές των βαρβάρων (SHEPARD, J 2000, 376-378). Θέλανε να έχουν ακριβείς πληροφορίες για τα ήθη των βαρβάρων, τη στρατιωτική τους δύναμη, τις εμπορικές τους σχέσεις, τις σχέσεις που υπήρχαν μεταξύ τους, τους εμφύλιους πολέμους, τους άνδρες που ασκούσαν σ' αυτούς μεγάλη επιρροή καθώς και τις προϋποθέσεις ή δυνατότητες εξαγοράς τους. Με βάση αυτές τις πληροφορίες, που είχαν συλλεγεί με επιμέλεια δρούσε η Βυζαντινή διπλωματία. Το κυριότερο πρόβλημα της Βυζαντινής διπλωματίας ήταν να αναγκάσει τους βαρβάρους να υπηρετούν την Αυτοκρατορία αντί να την απειλούν. Ο απλούστερος τρόπος για να το επιτύχουν ήταν να τους μισθώνουν, σαν πολεμική δύναμη. Πλήρωναν τους βαρβάρους, αναγκάζοντάς τους να πολεμούν για το συμφέρον της Αυτοκρατορίας. Κάθε χρόνο για το σκοπό αυτό καταβάλλονταν μεγάλα χρηματικά ποσά στις παραμεθόριες φυλές. Σε ανταπόδοση, αυτές έπρεπε να υπερασπίζονται τα σύνορα της Αυτοκρατορίας. Οι αρχηγοί τους

έπαιρναν μεγαλόπρεπους βυζαντινούς τίτλους, διακρίσεις, χρυσά ή ασημένια διαδήματα, μανδύες και σκήπτρα.

Παράλληλα, την διπλωματία του Ιουστινιανού χαρακτήριζε η ικανότητα να παίζει τους γείτονές του σαν τα πιόνια στο σκάκι (SHEPARD, J 2000, 380-381). Ο αυτοκράτορας με τις διπλωματικές του υπηρεσίες, είχε αναγάγει τη παρακίνηση του ενός βαρβαρικού φύλου εναντίον του άλλου σε ολόκληρο σύστημα. Ενάντια στους Βούλγαρους ξεσήκωνε τους Ούννους, ενάντια στους Ούννους τους Αβάρους. Τους Βανδάλους τους κατανίκησε με τη βοήθεια των Οστρογόθων και τους Οστρογόθους με τη βοήθεια των Φράγκων. Η πολεμική ανάμιξη στις εσωτερικές υποθέσεις των άλλων κρατών ήταν ένα από τα μέσα που χρησιμοποιούσε η διπλωματία του Ιουστινιανού. Η πολιτική αυτή εκδηλώθηκε με το πιο φανερό τρόπο στους πολέμους του Βυζαντίου με τους Βανδάλους και τους Οστρογόθους.

Στην περίπτωση κατά την οποία παρουσιαζόταν κάποιος ισχυρός εχθρός, ο οποίος δεν ήταν δυνατό να εξαγοραστεί ούτε να νικηθεί με τα στρατιωτικά μέσα της Αυτοκρατορίας ή με ξένα, τότε ο Ιουστινιανός κατέφευγε στον πολιτικό και οικονομικό του αποκλεισμό (ΠΟΤΕΜΚΙΝ Β 2000, σ.14-17). Ο Ιουστινιανός, αναμφίβολα, εκτός από πραγματικά σπουδαίος αυτοκράτορας, ήταν ένας από τους πλέον εξέχοντες διπλωμάτες της εποχής εκείνης. Στα κατοπινά χρόνια η Βυζαντινή διπλωματία ακολουθούσε πιστά το παράδειγμά του μόνο που γινόταν όλο πιο λεπτή και ευλύγιστη, όσο ξέπεφτε η πολιτική δύναμη της Αυτοκρατορίας και μεγάλωναν οι κίνδυνοι που την περιέβαλαν.

β) Η διπλωματία της Μεσοβυζαντινής περιόδου

Η διπλωματία και αυτή την περίοδο για το Βυζάντιο κατέχει μια πολύ σημαντική θέση και αποτελεί ένα αξιακό συστατικό της ίδιας της βυζαντινής πολιτικής κουλτούρας. Τα μέσα και τα όργανα τα οποία χρησιμοποίησε βοήθησαν στο διάβα των αιώνων την Αυτοκρατορία να επιβιώσει απέναντι σε μια σειρά σημαντικών αντιπάλων, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις απειλούσαν την ίδια την επιβίωση του κράτους, αλλά πολλές φορές και αυτή αποτύγχανε να φέρει το επιθυμητό για το Βυζάντιο αποτέλεσμα (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν 1938, σ.51-52). Είναι όμως γεγονός αναγνωρισμένο, ότι χάρις την διπλωματική ικανότητα την οποία ανέπτυξε το κράτος κατάφερε να επιβιώσει και σε πολλές περιπτώσεις να αυξήσει την επιρροή του στον μεσαιωνικό κόσμο.

Στον μεσαιωνικό κόσμο από τον 7ο έως και τον 12ο αιώνα σχηματοποιούνται σταδιακά σημαντικά κράτη τα οποία θα διαδραματίσουν ρόλο στην εξέλιξη του ευρύτερου ευρωασιατικού χώρου. Το βυζαντινό κράτος, το κράτος των Φράγκων, η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους, η Ινδία και οι Ρως στο Κίεβο, αποτελούν τα διπλωματικά κέντρα της περιόδου. Η μεταξύ τους επαφή θα οδηγήσει σταδιακά στην ανταλλαγή πρακτικών, τεχνικών και μεθόδων στην διπλωματία και θα εμπλουτίσει την διπλωματική εθιμοτυπία της εποχής (LOUNGHIS T 2000, σ. 33-34). Ουσιαστικά ο ένας μαθαίνει από τον άλλο. Το βέβαιο είναι ότι μέχρι και τον 13ο αιώνα, η Βυζαντινή διπλωματία και οι πρακτικές της κυριαρχούν στον τότε γνωστό κόσμο και το Βυζάντιο με την πολιτική και πολιτιστική του λάμψη είναι το πρότυπο το οποίο πολλά κράτη θα επιχειρήσουν να ακολουθήσουν.

Είναι δεδομένο ότι η διπλωματία της Αυτοκρατορίας ήταν προσαρμοσμένη στην επίτευξη των πολιτικών και στρατιωτικών στόχων στις περιοχές βυζαντινού ενδιαφέροντος. Ο Καύκασος, η περιοχή του Εύξεινου Πόντου, τα Βαλκάνια και η Δυτική Ευρώπη είναι από τους κύριους άξονες δράσης της εξωτερικής πολιτικής των Βυζαντινών (LOUNGHIS T 2000, σ. 40-41). Οι Βυζαντινοί γνώριζαν καλά ότι ο κύριος και πλέον επικίνδυνος για την ασφάλεια της εχθρός, βρισκόνταν στην Ανατολή γι' αυτό επιδίωκε συνειδητά την διπλωματική επίλυση των διαφορών της με τις χώρες των Βαλκανίων και της Δύσης, ώστε να μπορεί να κάνει χρήση του συνόλου των δυνάμεων της στην Ανατολή, όπου η αραβική και στην συνέχεια η τουρκική απειλή, έθεταν σε κίνδυνο την Μικρά Ασία, η οποία αποτελούσε τον «πνεύμονα» της Αυτοκρατορίας.

Η διπλωματική πολιτική του κράτους απέβλεπε στην ουσιαστική ενίσχυση της επιρροής του στις περιοχές τις οποίες αναφέραμε, τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο και με την χρήση οποιουδήποτε μέσου, είτε την απειλή χρήσης βίας, είτε την δωροδοκία για την εξασφάλιση της υποτέλειας, ώστε να επιτυγχάνονται οι μακροπρόθεσμοι στόχοι του κράτους. Το ενδιαφέρον όπως ήδη είπαμε, ήταν έντονα στραμμένο στις επαρχίες της Ανατολής, οι οποίες βίωναν την πίεση από τους Άραβες και στην συνέχεια από τους Τούρκους (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ N 1938, σ.58-60). Εδώ υπήρχε ο ορατός κίνδυνος αφελληνισμού σημαντικών και ζωτικών περιοχών του κράτους και η αλλαγή της δημογραφικής σύνθεσης αρκετών περιοχών της Ανατολής. Ο πόλεμος φθοράς με το αραβικά εμιράτα σε όλο το διάστημα από τον 8ο έως τον 11ο αιώνα είχε σαν αποτέλεσμα την σπατάλη σημαντικών υλικών και ανθρώπινων πόρων

από την πλευρά του Βυζαντίου και ταυτόχρονα την αφίερωση του διπλωματικού του κεφαλαίου στην αντιμετώπιση της απειλής αυτής. Η τακτική να βάζει το ένα χαλιφάτο εναντίων του άλλου συνεχίστηκε και την περίοδο εμφάνισης των Σελτζούκων Τούρκων στην περιοχή και μάλιστα με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Κάπου εδώ όμως φάνηκαν και τα όρια της διπλωματίας, αφού πολλές φορές για την αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής η διπλωματία δεν κατάφερε να δώσει λύση κάνοντας επιτακτική την ανάγκη ύπαρξης ισχυρού στρατού για την προστασία των βυζαντινών συμφερόντων.

Βασικό συστατικό της Βυζαντινής διπλωματίας ήταν η συλλογή και ανάλυση των πληροφοριών για τον λαό ή το κράτος-στόχο της βυζαντινής εξωτερικής πολιτικής. Οι Βυζαντινοί δεν ξεχώριζαν τα χριστιανικά από τα αλλόθρησκα κράτη και προσπαθούσαν να συλλέξουν κατά το δυνατόν όλο και περισσότερες πληροφορίες για αυτά με τελικό στόχο την αύξηση της επιρροής τους σ' αυτά, αφού όπως ήδη αναφέραμε λόγω των πολλών μετώπων στα οποία έπρεπε να δρά ο αυτοκρατορικός στρατός, ήταν αδύνατη η συνολική τους αντιμετώπιση με στρατιωτικά μέσα (LOUNGHIS T 2000, σ. 42-43). Από την εποχή λοιπόν αυτή, οι Βυζαντινοί αντιμετωπίζουν την πληροφορία και την εγκυρότητά της ως βασικό συστατικό για την χάραξη της διπλωματικής τους τακτικής. Το βυζαντινό λοιπόν, δόγμα είχε ως βασική του αρχή την γνώση του αντιπάλου.

Ένα επίσης, σπουδαίο όπλο στα χέρια των Βυζαντινών διπλωματών ήταν οι οικονομικές σχέσεις του κράτους με τους λαούς-στόχους της εξωτερικής πολιτικής. Παρά την δυσπιστία και την καχυποψία την οποία έδειχναν απέναντι σε πολλά έθνη, οι Βυζαντινοί ανέπτυξαν τις εμπορικές και οικονομικές τους σχέσεις, μέσω κυρίως των πόλεων που αποτελούσαν και εμπορικά κέντρα υψηλής αξίας, με τελικό στόχο την αύξηση της οικονομικής και πολιτιστικής επιρροής σε τρίτα κράτη. Ουσιαστικά μιλάμε για την οικονομική διπλωματία των Βυζαντινών, μέσα από την οποία αύξαναν την επίδρασή τους προς τους ξένους λαούς, αλλά ταυτόχρονα συγκέντρωναν και σημαντικές πληροφορίες γι' αυτούς τις οποίες και μετέφεραν στις διπλωματικές υπηρεσίες της Αυτοκρατορίας (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ N 1938, σ.60-63).

Σπουδαίο ρόλο στην διπλωματία του Βυζαντίου την περίοδο αυτή είχε η θρησκευτική του πολιτική μέσω του Χριστιανισμού. Πολλές ιεραποστολικές ομάδες έκαναν την εμφάνισή τους στις όμορες χώρες και στις χώρες του εγγύς περιβάλλοντος

της Αυτοκρατορίας. Πρίγκιπες και ανώτεροι κρατικοί αξιωματούχοι, ασπάζονταν το χριστιανικό δόγμα και στην συνέχεια οι λαοί τους με αποτέλεσμα η δύναμη των ιεραποστόλων πάνω τους να είναι σημαντική. Αυτό είχε πολλαπλασιαστικά οφέλη για τους Βυζαντινούς, καθώς βοηθούσε στην δημιουργία θετικού κλίματος για την Αυτοκρατορία και στην αύξηση της πολιτιστικής επίδρασης του Βυζαντίου προς αυτούς (OBOLENSKY D 1964, 43-61).

Σε αντίθεση με την Αγία Έδρα, η οποία δεν επέτρεπε την τέλεση των Αγίων Μυστηρίων σε οποιαδήποτε γλώσσα πέραν της λατινικής, οι ορθόδοξοι ιεραπόστολοι όχι μόνο το επέτρεπαν αλλά έδιναν την δυνατότητα της μετάφρασης κειμένων στην γλώσσα του λαού στον οποίο απευθύνονταν. Έτσι οι Γότθοι και περισσότερο οι Σλάβοι και οι Ρώσοι έγιναν λήπτες του ορθόδοξου χριστιανισμού και μάλιστα στην γλώσσα τους. Αυτό διευκόλυνε την διάδοση της χριστιανικής πίστης και κατ' επέκταση της βυζαντινής επιρροής στις χώρες και τους λαούς αυτούς. Η Εκκλησία και στις χώρες αυτές ήταν ο κύριος εκπαιδευτικός φορέας και πολλά από τα συγγράμματα των Βυζαντινών Πατέρων της Εκκλησίας μεταφράστηκαν και αποτέλεσαν τα κύρια εκπαιδευτικά εγχειρίδια για τους ηγεμόνες και τον λαό τους. Μέσω του κλήρου λοιπόν, το Βυζάντιο εξασκούσε μια έντονη θρησκευτική διπλωματία, η οποία πολλές φορές φάνηκε χρήσιμη και αποτελεσματική στην εξυπηρέτηση των βυζαντινών συμφερόντων.

Ένα άλλο διπλωματικό όπλο στα χέρια των Βυζαντινών ήταν η πολιτιστική διπλωματία. Δεν ήταν λίγες οι φορές στις οποίες πρίγκιπες και μέλη της αριστοκρατίας ενός τρίτου κράτους έρχονταν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα να ζήσουν και ίσως να μορφωθούν στην βυζαντινή Αυλή. Εκεί έρχονταν σε επαφή με τον αρχαίο ελληνικό και ρωμαϊκό πολιτισμό, την ελληνική παιδεία, τον τρόπο ζωής και τις παραδόσεις της εξελληνισμένης βυζαντινής κοινωνίας (OBOLENSKY D 1964, 43-61). Στους διπλωμάτες της εποχής αυτής ήταν έντονη η πεποίθηση ότι η γνωριμία με τον βυζαντινό πολιτισμό θα έκαμπτε τις όποιες αντιστάσεις και ενδοιασμούς είχαν προς το Βυζάντιο οι επικεφαλές των λαών αυτών. Επίσης, υπήρχε η συνήθεια να κρατούν ομήρους στην βασιλική Αυλή σημαίνοντα πρόσωπα και διπλωμάτες άλλων χωρών, ως μέσω πίεσης σε περίπτωση εμπόλεμης κατάστασης ή προσπάθειας επίτευξης κάποιων στόχων μέσω διαπραγματεύσεων.

Βασικός στόχος της Βυζαντινής διπλωματίας ήταν η με κάθε τρόπο και μέσω εξασθένηση των εχθρών του κράτους. Έκαναν χρήση του συνόλου των διπλωματικών μέσων και τεχνικών, όπως η δωροδοκία και το να βάζουν τον ένα εναντίων του άλλου με μοναδικό στόχο ποτέ αυτοί να μην καταφέρουν είτε να συνεννοηθούν μεταξύ τους κατά του Βυζαντίου, είτε να μην ισχυροποιηθούν σε τέτοιο βαθμό ώστε να απειλήσουν την πρωτοκαθεδρία της Αυτοκρατορίας (LOUNGHIS T 2000, σ. 48-50). Η χρήση πρακτόρων και η έντονη προπαγάνδα ήταν τα βασικά όπλα των Βυζαντινών στην άσκηση της πολιτικής του «διαίρει και βασίλευε», έτσι πολλές φορές κατάφερναν να αποτρέπουν επιθετικές ενέργειες σε βάρος του κράτους, ή κέρδιζαν χρόνο μέχρι η Αυτοκρατορία να αποκτήσει την δυνατότητα στρατιωτικής τους αντιμετώπισης.

Ένα από τα σημαντικά όπλα της διπλωματίας του Βυζαντίου, ήταν και οι γάμοι μεταξύ γόνων της βασιλικής οικογένειας ή της βυζαντινής αριστοκρατίας με ξένους ηγεμόνες (OBOLENSKY D 1964, 43-61). Αυτή η πρακτική άρχισε να εφαρμόζεται στην Μεσοβυζαντινή εποχή και θα αποτελέσει κύριο διπλωματικό όπλο και της τελευταίας περιόδου του, πριν την οριστικά παρακμή και πτώση. Στην αρχή οι αυτοκράτορες δεν επιθυμούσαν να δίνουν πριγκίπισσες του βασιλικού οίκου ως συζύγους σε άλλους ηγεμόνες, όμως αυτό σταδιακά άλλαξε και πολύ περισσότερο την περίοδο της παρακμής, στην οποία το κράτος επεδίωκε όσο μπορούσε να αυξήσει την επιρροή τους στις Αυλές ξένων ηγεμόνων κυρίως της Δύσης. Οι πριγκίπισσες οι οποίες στέλνονταν εκεί μετέφεραν μαζί τους την βυζαντινή παιδεία και τον ελληνικό πολιτισμό και με τον τρόπο αυτό αύξαναν την συμπάθεια προς την Αυτοκρατορία της Ανατολής. Επιπλέον, πολλές φορές αποτελούσαν και σπουδαίο όργανο κατασκοπείας για την άντληση πληροφοριών που θα μπορούσαν να είναι χρήσιμες για την διπλωματία του Βυζαντίου.

Το 12ο αιώνα οι γάμοι προσώπων του βασιλικού οίκου γίνονται όλο και πιο συνηθισμένο φαινόμενο. Από την εποχή αυτή, παρά τις απαγορεύσεις του Κωνσταντίνου του Ζ' ο οποίος έλεγε ότι «τρία πράγματα απαγορεύεται στον αυτοκράτορα να δώσει (UDALCOVA, Z., LITAVRIN, G., MEDVEDEN 1995, σ.80-81): (α) το αυτοκρατορικό στέμμα, (β) το μυστικό του υγρού πυρός και (γ) το χέρι μιας πορφυρογέννητης βυζαντινής πριγκίπισσας. Οι συζεύξεις γίνονται το πιο συνηθισμένο και τις περισσότερες φορές το πιο αποδοτικό μέσο της Βυζαντινής διπλωματίας.

Οι επιλογή των προσώπων τα οποία θα ασκούσαν τα καθήκοντα του πρέσβη ήταν μια πολύ σημαντική διαδικασία η οποία και απασχολούσε τους αξιωματούχους της Αυτοκρατορίας. Ήταν άνθρωποι ιδιαίτερα μορφωμένοι και γνώριζαν σε σημαντικό βαθμό το εξωτερικό περιβάλλον και το πλέγμα της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας. Η επιλογή τους γινόταν ανάμεσα στους ανθρώπους την διοικητικής υπαλληλίας και ήταν τις περισσότερες φορές άνθρωποι του αυτοκράτορα ή είχαν στενή σχέση μ' αυτόν. Για να θεωρηθεί ένας πρέσβης επιτυχημένος θα έπρεπε να βρίσκεται σε υψηλή υπαλληλική θέση και να μπορεί να φέρει με επιτυχία το προσδοκώμενο από τον αυτοκράτορα διπλωματικό αποτέλεσμα (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν 1938, σ.85-86).

Η Βυζαντινή διπλωματία είχε την δική της ιεραρχία η οποία σε μεγάλο βαθμό καθοριζόταν από την αποστολή την οποία θα αναλάμβανε ο εκάστοτε πρεσβευτής. Σε κράτος ισότιμο και ανεξάρτητο ο διπλωμάτης έφερε τον βαθμό του στρατηγού ή του πατρικίου, σε αυτόνομους και υποτελείς λαούς ο αντίστοιχος βαθμός ήταν αυτού του βεστιάριου και σπαθάριου. Αντίστοιχα αντιμετώπιζαν οι Βυζαντινοί και το ζήτημα της αλληλογραφίας (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν 1938, σ.87-88). Επιστολή έστελνε ο αυτοκράτορας σε ηγέτη ανεξάρτητου κράτους και αυτοκρατορικό διάταγμα σε υποτελή του. Εδώ φανερώνεται και η τυπικότητα της βυζαντινής εθιμοτυπίας, η οποία είχε ως απώτερο στόχο να διατηρεί τις απαραίτητες ισορροπίες μεταξύ της αυτοκρατορικής Αυλής και των ξένων ηγεμόνων.

Οι διπλωμάτες οι οποίοι συμμετείχαν σε μια αποστολή όπως ήδη αναφέραμε ήταν πρόσωπα τα οποία ήδη κατείχαν μια σημαντική θέση στην αυτοκρατορική Αυλή ή πρόσωπα τα οποία μετά την επιτυχία κάποιας διπλωματικής τους αποστολής έπαιρναν για επιβράβευση μια σημαντική θέση στον διοικητικό μηχανισμό της Αυτοκρατορίας. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ο διπλωμάτης ήταν προσωπική επιλογή του αυτοκράτορα και πολύ συχνά προερχόταν από το φιλικό του περιβάλλον, όμως θα έπρεπε επίσης να είναι ειλικρινής, πρόσχαρος, ευγενικός και με καλούς τρόπους, αν ήταν εφικτό θα ήταν ενισχυτικό να γνώριζε και μια ξένη γλώσσα (ΟΒΟΛΕΝSKY D 1964, 43-61). Το τελευταίο δεν ήταν απαραίτητο αφού κατά την διάρκεια της αποστολής του είχε τους επίσημους μεταφραστές του κράτους και αρκετούς υπηρέτες οι οποίοι και κουβαλούσαν το σύνολο των δώρων τα οποία θα απέδιδε σε διάφορους ηγεμόνες ανάλογα με την θέση και την σημασία τους για την βυζαντινή κυβέρνηση. Τις περισσότερες φορές είχε μαζί του αντικείμενα τα οποία

δύσκολα θα έβρισκαν οι ηγεμόνες σε στα κράτη τους και βέβαια την σταθερή αξία σε δώρο, τον χρυσό.

Ο διπλωμάτης έπρεπε να γνωρίζει και να έχει επάρκεια της χώρας στην οποία πήγαινε για αποστολή, δηλαδή έπρεπε να έχει πολιτισμική επίγνωση, να γνωρίζει τα ήθη και τα έθιμα του λαού στον οποίο και απευθυνόταν και σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να τους προσβάλει με την συμπεριφορά και την στάση του (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν 1938, σ.90). Επίσης, δεν θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να αναμειγνύεται στην εσωτερική πολιτική της χώρας-στόχου, τουλάχιστον φανερά, αφού υπογείως και στις περισσότερες των περιπτώσεων και με την παρακίνηση της βυζαντινής κυβέρνησης όχι μόνο αναμειγνυόταν αλλά και παρακινούσε σε εσωτερικές έριδες με τελικό στόχο πάντα την δημιουργία πολιτικής κατάστασης η οποία θα προστάτευε τα βυζαντινά συμφέροντα. Όπως γίνεται κατανοητό για να έχουν επιτυχία τόσο μεγάλες αποστολές σε ξένες χώρες, σπουδαίος ήταν ο ρόλος του Λογοθέτη του Δρόμου, ο οποίος σε πολλές περιπτώσεις τις προετοίμαζε και ήταν υπεύθυνος για την υποδοχή ξένων διπλωματών στην Πόλη, την ξενάγησή τους σ' αυτή και τα παλάτι και φυσικά αναλάμβανε να τους δείξει με κάθε τρόπο το μέγεθος του βυζαντινού γοήτρου και μεγαλείου. Σε κάθε περίπτωση οι αδυναμίες τις Αυτοκρατορίας θα έπρεπε να αποκρύπτονται και γενικά να ελέγχεται η ροή των πληροφοριών προς τους ξένους διπλωμάτες (ΟΒΟΛΕΝSKY D 1964, 43-61).

Χαρακτηριστικά, οι Βυζαντινοί δεν επέτρεπαν την ανεξάρτητη κίνηση ξένων διπλωματικών εντός των συνόρων της Αυτοκρατορίας και αυτό το πετύχαιναν με την αποστολή συνοδών οι οποίοι τους παραλάμβαναν και τους οδηγούσαν στην Κωνσταντινούπολη από δρόμο τέτοιο ώστε να σε καμία περίπτωση να μην αποκτούσαν γνώση για τον γρηγορότερο και ευκολότερο δρόμο που οδηγεί στην Βασιλεύουσα (ΜΕΡΙΑΝΟΣ Γ 2007, 197-199). Επιπλέον, τρόφιμα και κατάλυμα τους προσφέρονταν από συγκεκριμένους ανθρώπους στην πορεία τους και πάντα ήταν άνθρωποι ορισμένοι από το κράτος.

Κατά την παραμονή τους στην Πόλη διέμεναν σε επαύλεις κατάλληλα διαμορφωμένες γι' αυτούς, ώστε να έχουν την μικρότερη δυνατή επαφή με τον πληθυσμό της Πόλης και σε καμία περίπτωση δεν τους επιτρεπόταν οποιαδήποτε μετακίνηση άνευ συνοδείας (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν 1938, σ.97-98). Ειδικά

πρόσωπα της κρατικής υπαλληλίας τους ξεναγούσαν στα αξιοθέατα της πόλης και τον ιππόδρομο. Η σημαντικότερη στιγμή της ξένης διπλωματικής αποστολής ήταν η ακρόασή της από τον αυτοκράτορα η οποία είχε όλα τα στοιχεία εκείνα ώστε να εντυπωσιαστούν από την βυζαντινή μεγαλοπρέπεια και τον πλούτο του Βυζαντίου. Εκεί έδιναν τα δώρα τους και δέχονταν τα αντίστοιχα δώρα από τον αυτοκράτορα. Λείψανα Αγίων, πολύτιμοι λίθοι και έργα τέχνης είναι μόνο μερικά από τα είδη των δώρων τα οποία αντάλλασαν.

Με την ολοκλήρωση της πρώτης ακρόασης από τον αυτοκράτορα, ξεκινούσαν και οι επίσημες διαπραγματεύσεις με το σύνολο της αρμόδιας γι' αυτές κρατικής υπαλληλίας. Παράλληλα, οι ξένοι απεσταλμένοι πραγματοποιούσαν εθιμοτυπικές επισκέψεις και σε άλλους άρχοντες και αξιωματούχους καθώς και στην αυτοκράτειρα και στην παράθεση γευμάτων οι διπλωματικές «ζυμώσεις» συνεχίζονταν (ΜΕΡΙΑΝΟΣ Γ 2007, 205-208). Όταν πλέον, οι διαπραγματεύσεις ολοκληρώνονταν το τυπικό επέβαλε την επικύρωση αυτών από τον αυτοκράτορα μέσα από την τελευταία ακρόαση των ξένων απεσταλμένων και την εκ νέου ανταλλαγή δώρων. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις στις οποίες ο αυτοκράτορας για να κρατήσει τους διπλωμάτες υπό ένα καθεστώς ομηρείας, δεν καθόριζε σε σύντομο χρόνο την τελευταία ακρόαση με αποτέλεσμα η παραμονή τους να διαρκούσε μέχρι και μήνες στην Κωνσταντινούπολη.

Η κρατική υπαλληλία η οποία αναλάμβανε και την ξενάγηση των πρεσβευτών σε πολλές επιπτώσεις επιχειρούσε να τους καταπλήξει και τους προκαλέσει το δέος για το μέγεθος της βυζαντινής δύναμης. Έτσι, διοργανώνονταν παρελάσεις και επίδειξη του αρτιότερου αμυντικού συστήματος της πόλης, των τειχών της, η τεχνολογική επάρκεια των οπλικών συστημάτων και επίδειξη τμήματος της βυζαντινής πολεμικής τακτικής ώστε να γνωρίζουν οι αντίπαλοι τι θα τους περίμενε σε περίπτωση που θα αναλάμβαναν μια πολεμική αναμέτρηση με το Βυζάντιο. όπως όμως ήδη είπαμε ο βασικός στόχος δεν ήταν η κατατρομοκράτηση τους αλλά κυρίως η προβολή του βυζαντινού μεγαλείου (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν 1938, σ.100-101). Τους ξεναγούσαν λοιπόν, στις μεγαλοπρεπείς εκκλησίες, στον εντυπωσιακό ιππόδρομο και διοργάνωναν γιορτές προς τιμήν τους με κύριο σκοπό την δημιουργία ευνοϊκής εικόνας για το Βυζάντιο. Όταν ερχόταν η ώρα της αναχώρησης των ξένων απεσταλμένων η εικόνα την οποία θα έπρεπε να σχημάτιζαν για την αυτοκρατορία θα έπρεπε να είναι αυτή ενός ισχυρού κράτους με πλούσια οικονομία, υψηλό επίπεδο πνευματικής

στάθμης και παιδείας και τρομακτικές στρατιωτικές ικανότητες τις οποίες θα ήταν καλό να μην τις δοκιμάσει επ' ουδενί κανένας στο μέλλον. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις στις οποίες ο αυτοκράτορας και οι ακόλουθοι του επιφύλασσαν μια πολύ κακή υποδοχή στους πρέσβεις κρατών τα οποία ήταν εχθρικά απέναντι στο Βυζάντιο. Πάντα όμως με τρόπο κομψό και χωρίς να θίγεται το γόητρο της Αυτοκρατορίας.

Μεγάλη διπλωματική ικανότητα την περίοδο αυτή επέδειξε ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α' Κομνηνός, ο οποίος και χρησιμοποίησε σε σημαντικό βαθμό τα διπλωματικά μέσα για την επίτευξη των στόχων του. Εκείνη εξάλλου την περίοδο στην οποία και αναλάμβανε την Αυτοκρατορία η κατάστασή της ήταν τραγική. Τα οικονομικά του κράτους σε άθλια κατάσταση, δεν διέθετε καλά οργανωμένο στρατό και οι εχθροί του κράτους ήταν περισσότεροι από ποτέ τόσο στο Βορρά, όσο και στην Ανατολή και την Δύση. Παράλληλα, είχε να αντιμετωπίσει και τους Σταυροφόρους της Α' Σταυροφορίας, οι οποίοι θα διέρχονταν από τα εδάφη της Αυτοκρατορίας (ΜΕΡΙΑΝΟΣ Γ 2007, 212-213). Με επιδέξιους χειρισμούς αντιμετώπισε όλες αυτές τις προκλήσεις βάζοντας τον ένα εναντίων του άλλου, δωροδοκώντας και εξαγοράζοντας υποστήριξη τρίτων πέτυχε να αντιμετωπίσει την νορμανδική εισβολή από τα δυτικά, ενώ χρησιμοποιώντας τους Σταυροφόρους κατάφερε να ανακτήσει με το μικρότερο δυνατό κόστος για το κράτος εδάφη τα οποία είχε χάσει από τους Τούρκους.

Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι, στην Μέση περίοδο, το Βυζάντιο βελτίωσε σημαντικά την εξωτερική του πολιτική και διπλωματία και την διαμόρφωσε σε τέτοιο βαθμό και με τέτοιο τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τους εκάστοτε στόχους την αυτοκρατορικής θέλησης. Η διπλωματία έδωσε στο κράτος την δυνατότητα να προστατευθεί από αχρείαστες εξωτερικές πολεμικές περιπέτειες και να εξασφαλίσει τα μέγιστα δυνατά οφέλη για τους πολίτες του μέσα από την εξασφάλιση της ειρήνης. όμως η διπλωματική δεινότητα των Βυζαντινών δεν θα επαρκέσει ώστε να εξασφαλίσει και την επιβίωσή της στα μέσα του 15ου αιώνα.

γ) Η διπλωματία της Υστεροβυζαντινής περιόδου

Και κατά την εξεταζόμενη περίοδο, ο ρόλος της διπλωματίας εξακολουθεί να είναι πολύ σημαντικός για την επιβίωση της και μάλιστα σε μια εποχή όπου είχε

απολύτως ανάγκη μια καλή διπλωματία αφού οι στρατιωτικές της ικανότητες είναι σημαντικά περιορισμένες και οι εξωτερικοί εχθροί αρκετοί και επικίνδυνοι. Πλέον, δεν έχουμε να κάνουμε με την περίπτωση κράτους, στην προκειμένη περίπτωση το Βυζάντιο, το οποίο λόγω διπλωματικών ή στρατιωτικών λαθών κινδυνεύει με απομείωση της εδαφικής του έκτασης, αλλά με ένα κράτος το οποίο κινδυνεύει να χάσει την υπόστασή του και την ύπαρξή του (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν 1938, σ.120-124). Την περίοδο αυτή ο ρόλος της διπλωματίας είναι ζωτικής σημασίας μα την Αυτοκρατορία.

Η διπλωματία συνεχίζει να εξελίσσεται και αυτήν την περίοδο, η οποία διακρίνεται από την ίδρυση των ελληνικών κρατών της Νίκαιας, της Τραπεζούντας και της Ηπείρου, τα οποία κυβερνούνται από αριστοκρατικές βασιλικές οικογένειες. Η βυζαντινή αυτή περίοδος διακρίνεται σε τρεις υποπεριόδους, η πρώτη από το 1204 μέχρι το 1261, η δεύτερη από το 1261 μέχρι το 1350 και η τρίτη από το 1350 μέχρι το 1453 και την οριστική κατάλυση της Αυτοκρατορίας.

Τα ελληνικά αυτά κράτη στην αρχή της ιστορικής τους διαδρομής μάχονται για την επιβίωσή τους από την προσπάθεια των Λατίνων να καταλάβουν και τα υπόλοιπα εδάφη της Αυτοκρατορίας. Στην συνέχεια θα περάσουν στην αντεπίθεση και θα προσπαθήσουν να απαλλαγούν από την λατινική παρουσία στα εδάφη της Αυτοκρατορίας και βέβαια το κάθε ένα προσπαθεί να εξοντώσει το άλλο (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Κ 2006, σ. 40-44).

Βασικός διπλωματικός στόχος και των τριών κρατών είναι να αποδείξουν ότι έχουν πολιτικά και νομικά δικαιώματα στον αυτοκρατορικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης, την οποία και διεκδικούν να κατακτήσουν το καθένα για λογαριασμό του και τελικό στόχο την ανασύσταση της τότε καταληφθείσας από τους Λατίνους της Δ' Σταυροφορίας Αυτοκρατορίας. Στην προσπάθεια τους αυτή δεν συνεργάστηκαν ποτέ με τα άλλα λατινικά πριγκιπάτα ή βασιλίες, ούτε με τον Πάπα, διότι αυτό θα προκαλούσε τους πληθυσμούς τους, οι οποίοι εχθρεύονταν τόσο τον Πάπα όσο και τους Λατίνους. Όμως συνέχιζαν τις συμμαχίες τους με τις ναυτικές δημοκρατίες της Βενετίας και της Γένοβας οι οποίες και τους παρείχαν σχετικές διευκολύνσεις με την παραχώρηση του πολεμικού τους στόλου και αντάλλαγμα εμπορικά προνόμια στα λιμάνια των κρατών τους (RAYBAUD L 1968, σ.77-78).

Τελικά την ανάκτηση της πόλης το 1261 θα επιτελέσει το κράτος της Νίκαιας, με την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Η νέα Βυζαντινή Αυτοκρατορία έχει τώρα να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα της Δύσης, η οποία ονειρεύεται ανασύσταση της Λατινικής Αυτοκρατορίας, τους επιθετικούς Σέρβους και Βουλγάρους στο Βορρά και στην Μικρά Ασία τα τουρκικά εμιράτα και ιδιαίτερα τους νεοεμφανιζόμενους και πολλά υποσχόμενου Οθωμανούς Τούρκους. Την περίοδο αυτή θα γνωρίσει σημαντική ανάπτυξη η μυστική διπλωματία και το κλείσιμο μυστικών συμφωνιών. όμως θα διατηρηθούν και τα διπλωματικά μέσα του παρελθόντος, όπως η ανταλλαγή πολύτιμων δώρων, η δωροδοκία και η άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας στα κράτη-στόχους.

Από τον 14ο αιώνα αρχίζει μια σημαντική προσπάθεια για την εξασφάλιση εξωτερικής βοήθειας για την αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής, η οποία για το Βυζάντιο λαμβάνει υπαρξιακά χαρακτηριστικά. Την περίοδο εκείνη, η διπλωματία η οποία έχει σαφώς αμυντικά χαρακτηριστικά θα προσπαθήσει να κινητοποιήσει τις ευρωπαϊκές δυνάμεις ώστε αυτές να οργανώσουν μια Σταυροφορία, η οποία θα είχε ως τελικό στόχο να απομακρύνει τους Οθωμανούς από σημαντικά βυζαντινά εδάφη και από τους Αγίους Τόπους (ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν 1938, σ.141-144). Οι Οθωμανοί την περίοδο αυτή μετά το 1350 έχουν μετατρέψει το Βυζάντιο σε κράτος δορυφόρο τους και πολλές φορές είναι αυτοί που καθορίζουν την άνοδο του αυτοκράτορα στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Έχοντας πετύχει την κατάκτηση του μεγαλύτερου μέρους της Βαλκανικής Χερσονήσου και έχοντας συντρίψει μια άδοξη Σταυροφορία εναντίον τους, είναι πλέον αποφασισμένοι να βάλουν ένα οριστικό τέλος στο κρατικό μόρφωμα που ονομάζεται Βυζαντινή Αυτοκρατορία και να μετατρέψουν την Κωνσταντινούπολη σε πρωτεύουσα της δικής τους αυτοκρατορίας. Η Βυζαντινή διπλωματία είναι η μόνη πλέον που θα μπορούσε να παρέχει βοήθεια στην Αυτοκρατορία, αφού οι στρατιωτικές της δυνατότητες είναι από μηδαμινές έως ανύπαρκτες. Για την εξασφάλιση της απαραίτητης βοήθειας, η διπλωματία του κράτους στρέφεται πλέον προς τη Δύση (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Κ 2006, σ. 45-47).

Στόχος της διπλωματίας, όπως αποτυπώνεται και σε αυτοκρατορικά κείμενα της εποχής είναι να πείσουν τους ηγέτες της Δύσης να αναλάβουν έναν Ιερό πόλεμο κατά των Οθωμανών και να διασώσουν τον προμαχώνα της χριστιανοσύνης στην Ανατολή το Βυζάντιο από την απώλεια της ίδια της κρατικής του υπόστασης. Για πρώτη φορά

και ο ίδιος ο επικεφαλής του κράτους, ο αυτοκράτορας της πάλε ποτέ ένδοξης Αυτοκρατορίας, αναγκάζεται να τεθεί επικεφαλής της διπλωματικής αποστολής και περιδιαβαίνει τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες αναλύοντας τους κινδύνους που εγκυμονεί και η Δύση από την ταχεία επέλαση των Οθωμανών Τούρκων. Δυστυχώς όμως η Δύση, την περίοδο αυτή βρίσκεται με φάση εσωστρέφειας και σε καμία περίπτωση οι ηγέτες της δεν θα ήθελαν να αναλάβουν το ρίσκο μιας μεγάλης εκστρατείας στην Ανατολή για την σωτηρία των Ορθόδοξων Βυζαντινών (LOUNGHS T 2007, σ.50-51). Στις επισκέψεις του αυτές, ο αυτοκράτορας τόνιζε την σημασία της πολιτικής επιβίωσης του κράτους, υποσχόταν την Ένωση των Εκκλησιών με υποταγή της Ανατολικής Εκκλησίας στην Αγία Έδρα και προσέφερε πολλά και πολύτιμα δώρα στους ξένους ηγεμόνες.

Η Βυζαντινή διπλωματία τα τελευταία αυτά εκατό χρόνια ζωής της Αυτοκρατορίας, αν και κατάφερε να εκτρέψει πολλές φορές την τουρκική επιθετικότητα από το να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη, αν και τόνισε και έκανε σαφές στους ηγεμόνες της Δύσης τους κινδύνους της τουρκικής επέκτασης και επικράτησης στην Ανατολή, τελικά δεν κατάφερε να πείσει αρκετά ώστε να εξασφαλίσει την αναγκαία βοήθεια την οποία είχε ανάγκη το κράτος. Ακόμη και την τελευταία στιγμή και ενώ πολιορκούνταν ήδη από τους Τούρκους, οι Δυτικοί δεν πείθονται από την αναγκαιότητα ύπαρξης του Κράτους και η Πόλη πέφτει στα χέρια των Οθωμανών οι οποίοι έτσι αποκτούν το νέο διοικητικό κέντρο για την τεράστια αυτοκρατορία τους.

Η Βυζαντινή διπλωματία αν και προσπάθησε αρκετά δεν μπόρεσε να πετύχει να αντιστρέψει το κακό κλίμα το οποίο είχε διαμορφωθεί για το Βυζάντιο από το Σχίσμα του 1054 και μετά και η ψυχική αποξένωση από την Δύση είναι εμφανής και τα αποτελέσματά της ορατά. Ακόμη και όταν προσφέρει την Ένωση των Εκκλησιών, η βοήθεια που εξασφαλίζει είναι ελάχιστη και σε καμία περίπτωση επαρκής για την αντιμετώπιση του τουρκικού επεκτατισμού. Εδώ κάπου αναδεικνύονται και τα όρια της διπλωματίας και αναδεικνύεται η ανάγκη ύπαρξης και ισχυρού στρατεύματος για την υποστήριξή της, καθώς και των κατάλληλων οικονομικών πόρων. Τα δύο τελευταία έλειπαν από την Αυτοκρατορία η οποία θα καταληφθεί από τον Μωάμεθ Β΄ Πορθητή το 1453.

Κεφάλαιο 3: Μελέτες περιπτώσεων

α) Η βυζαντινή διπλωματία και οι Ούννοι

Ο όρος «Βυζαντινή διπλωματία», χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει το σύνολο των μεθόδων και των τεχνικών, τις οποίες έκανε χρήση η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στις διαπραγματεύσεις της με άλλες κρατικές οντότητες και φυλές στην προσπάθεια της να προωθήσει τα συμφέροντα της εξωτερικής της πολιτικής (SHEPARD–S. FRANKLIN 1992, σ.41). Οι Βυζαντινοί θεωρούσαν την διπλωματία το ίδιο σημαντική με τον πόλεμο και έτσι την αντιμετώπιζαν, ενώ σε πολλές περιπτώσεις την θεωρούσαν σημαντικότερη αφού τους έδινε την δυνατότητα να αποφύγουν οδυνηρούς πολέμους με τεράστιο κόστος τόσο σε υλικά μέσα όσο και σε ανθρώπινους πόρους. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις στην χιλιόχρονη ιστορία της που σε μεγάλο βαθμό η επιβίωσή της εξασφαλίστηκε όχι μόνο από την ύπαρξη ενός καλά οργανωμένου και εξοπλισμένου στρατού, αλλά και στην σημαντικές επιτυχίες της Βυζαντινής διπλωματίας. Ήδη, από τα χρόνια της Ύστερης Περιόδου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η μεγάλη μετακίνηση των αποκαλούμενων «Βαρβαρικών λαών», από τις κεντροασιατικές στέπες και των γερμανικών φύλων πέρα από τον ποταμό Ρήνο, είχαν καταστήσει απολύτως σαφές ότι η αντιμετώπισή τους δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με την χρήση μόνο στρατιωτικών μέσων (JONES W. R 1976, σ.376-

377). Μάλιστα, στα πρώτα χρόνια του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους αυτό είχε γίνει ξεκάθαρο και η ανάπτυξη μιας δραστήριας και ενεργητικής διπλωματίας κρίθηκε ως μία επιτακτική ανάγκη καθώς το σύνορο της Αυτοκρατορίας στο ποταμό Δούναβη συχνά παραβιαζόταν από διάφορα βαρβαρικά φύλα, τα οποία είτε λεηλατούσαν είτε επιδίωκαν την μόνιμη εγκατάσταση μέσα στα όρια του ανατολικορωμαϊκού κράτους. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι Βυζαντινοί έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη γνώση των βαρβαρικών λαών, μελετώντας τόσο τον χαρακτήρα του εκάστοτε λαού, τις παραδόσεις, τα έθιμα, τις αδυναμίες τους και τέλος τους συμμάχους και εχθρούς τους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην χρήση ενός παραδοσιακού διπλωματικού «όπλου» της δωροδοκίας.

Η διπλωματική δραστηριότητα των Βυζαντινών με τον βαρβαρικό κόσμο έγινε ακόμη πιο έντονη με την εμφάνιση ενός πολύ επικίνδυνου εχθρού για την Αυτοκρατορία, των Ούννων. Είχε γίνει λοιπόν, από νωρίς φανερό ότι η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και μετέπειτα Βυζαντινή Αυτοκρατορία, θα είχε πάντα να αντιμετωπίσει εχθρούς οι οποίοι θα προέρχονταν τόσο από την Ανατολή όσο και από την Δύση με έμφαση στο σύνορο με τον ποταμό Δούναβη. Σε ότι αφορά την απειλή από τους Ούννους, ο πρώτος αυτοκράτορας που κλήθηκε να τους αντιμετωπίσει με στρατιωτικά μέσα ήταν ο Βαλεντιανός (364-378 μ.Χ.). Ο ίδιος έχασε την ζωή του το 378 κοντά στην Αδριανούπολη σε μια καταστροφική μάχη και στην προσπάθειά του να προστατέψει το βόρειο σύνορο της Αυτοκρατορίας (THOMPSON E 1948, σ. 25-27). Τα βαρβαρικά στρατεύματα αποτελούνταν από Αλανούς, Βησιγόθους, Οστρογόθους και φυσικά Ούννους οι οποίοι μετά την ολοκληρωτική τους επικράτηση και την καταστροφή του αυτοκρατορικού στρατού λεηλάτησαν άγρια την Βαλκανική χερσόνησο.

Οι Ούννοι στα χρόνια τα οποία θα ακολουθήσουν θα εγκατασταθούν στην περιοχή της Παννονίας, ενώ τα υπόλοιπα βαρβαρικά γερμανικά κατά βάση φύλα θα στραφούν προς την Δύση και το εκεί τμήμα της Αυτοκρατορίας. Η εγκατάστασή τους σε έδαφος της Αυτοκρατορίας, ήταν μια επικίνδυνη πολιτική και διπλωματική επιλογή για τις ρωμαϊκές αρχές, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις ζητούσαν την συνδρομή του ισχυρού ιππικού των Ούννων για να αντιμετωπίσουν μια σειρά άλλων εισβολών. Σε πολλές όμως περιπτώσεις στα χρόνια τα οποία θα ακολουθήσουν οι Ούννοι θα

εξεγερθούν και θα στραφούν κατά της Αυτοκρατορίας, η οποία είχε ταυτόχρονα να αντιμετωπίσει και ένα σημαντικό κίνδυνο από τα ανατολικά, τους Πέρσες.

Το 429-430 μ.Χ., το Ανατολικό Ρωμαϊκό Κράτος αντιμετώπισε την εισβολή και το πέρασμα των Βανδάλων στην Βόρεια Αφρική, δυστυχώς με αποτυχία, ενώ οι Πέρσες στα ανατολικά απειλούσαν να τις αφαιρέσουν την κυριαρχία από σημαντικές επαρχίες της Συρίας και της Αρμενίας. Γινόταν λοιπόν φανερό ότι μια στρατιωτική αντιμετώπιση και των Ούννων θα προκαλούσε πολλά προβλήματα και σίγουρα η Αυτοκρατορία δεν είχε τους στρατιωτικούς πόρους για να τα καταφέρει με επιτυχία. Κατανοώντας την πολυπλοκότητα της κατάστασης, οι Βυζαντινοί επέλεξαν έναν διπλωματικό συμβιβασμό με τους Ούννους το 430-431 μ.Χ. (THOMPSON E 1948, σ. 30-34). Η συμφωνία δεν έχει διασωθεί, όμως διασώθηκε η αναθεώρηση της το 435 μ.Χ. Σύμφωνα με αυτή το Βυζάντιο δεσμευόταν προς τους Ούννους για την καταβολή ετήσιας εισφοράς 350 λίτρων χρυσού, την παραχώρηση σημαντικών εμπορικών προνομίων σε πόλεις-εμπορικά κέντρα της Αυτοκρατορίας και συμφωνία για την ανταλλαγή αιχμαλώτων. Έτσι, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας εξασφάλισε την ειρήνη που τόσο είχε ανάγκη για να αντιμετωπίσει τους Βανδάλους στην Αφρική και τους Πέρσες στην Ανατολή.

Όμως, η συμφωνία αυτή δεν διατηρήθηκε από την πλευρά των Ούννων, οι οποίοι με επικεφαλής των Ρουγίλα, προσπαθούσαν να επιτύχουν αλλαγή της συμφωνίας και την εξασφάλιση περισσότερων ανταλλαγμάτων από τους Βυζαντινούς. Όλα αυτά ενώ ο επικεφαλής των αυτοκρατορικών στρατευμάτων Άσπαρ βρισκόταν στην Βόρεια Αφρική για την αντιμετώπιση του βανδαλικού κινδύνου. Ο ηγέτης των Ούννων το 434 μ.Χ. έστειλε τότε αποστολή πρέσβευων στην αυτοκρατορική αυλή με επικεφαλής τον Έσλα και υπέβαλε υπερβολικές απαιτήσεις από την βυζαντινή κυβέρνηση, απειλώντας την με πόλεμο (UDALCOVA, Z., LITAVRIN, G., MEDVEDEN, I 1995, σ.54-56). Από διπλωματικής πλευράς ήταν η καταλληλότερη στιγμή για τους Ούννους λόγω των πολλαπλών μετώπων του Βυζαντίου σε Ανατολή και Βόρεια Αφρική. Όμως ένα απροσδόκητο γεγονός θα ανατρέψει τα μέχρι τότε δεδομένα, ο θάνατος του Ούννου ηγέτη Ρουγίλα. Στην εξουσία θα τον διαδεχθεί ο Αττίλας. Σε αυτόν θα αποσταλεί πολυπληθής βυζαντινή διπλωματική αποστολή με επικεφαλής τον Πρίσκο. Αυτή η πρεσβεία θα καταφέρει να καταλήξει σε συμφωνία με τον νεαρό ηγέτη Αττίλα για την επιστροφή μέρους των ουννικών πληθυσμών που είχαν εκδιωχθεί στην

Σκυθία και στην επιστροφή Βυζαντιών αιχμαλώτων με την καταβολή λύτρων ύψους 8 σόλιδων ανά άτομο. Επιπλέον, συμφωνήθηκε ότι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν θα συνάψει στο μέλλον οποιαδήποτε συμφωνία συμμαχίας με φυλή ή κράτος εχθρικό προς τους Ούννους

Πέτυχαν την ανανέωση των εμπορικών τους προνομίων, τα οποία καθιστούσαν τους Ούννους εμπόρους ίσους στην αντιμετώπιση με τους Βυζαντινούς. Τέλος, ο Πρίσκος συμφώνησε και στην αύξηση του φόρου τον οποίο κατέβαλε η Αυτοκρατορία από 350 λύτρα χρυσού σε 700 λύτρα κάθε χρόνο. Η συμφωνία ολοκληρώθηκε με την παράθεση όρκων και από τις δύο πλευρές.

Δυστυχώς, όμως και πάλι οι Ούννοι δεν κράτησαν τις υποσχέσεις τους και σύντομα επιδόθηκαν και πάλι σε επιδρομές στα αυτοκρατορικά εδάφη (THOMPSON E 1948, σ. 41-44). Από το 435 έως το 440 μ.Χ. το Βυζάντιο αναγκάστηκε να αποστείλει στρατεύματα στο Δυτικό Ρωμαϊκό Κράτος προς βοήθεια για την αντιμετώπιση των Βανδάλων και οι Πέρσες είχαν παραβιάσει τα ανατολικά σύνορα του κράτους. Οι Ούννοι διέβλεψαν για ακόμη μια φορά την ευκαιρία να εκβιάσουν την Αυτοκρατορία για να κερδίσουν ακόμη περισσότερα. Εισέβαλαν στην Άνω Μοισία και την λεηλατούσαν με πρόσχημα ότι τάχα οι Βυζαντινοί δεν τηρούσαν τις συμφωνίες τις οποίες είχαν κάνει και κατέλαβαν το Σίρμιο το 441 μ.Χ. Παρά τις προσπάθειες των Βυζαντινών για την σύναψη ειρήνης, αυτό δεν κατέστη εφικτό με τους Ούννους να καταλαμβάνουν δεκάδες βυζαντινές πόλεις στα Βαλκάνια, όπως η Ναϊσσός και η Αρκαδιούπολη και απείλησαν την ίδια την Κωνσταντινούπολη. Ευτυχώς τα ισχυρά τείχη της πόλης, σε συνδυασμό με την ανικανότητα των Ούννων να την πολιορκήσουν τους οδήγησε στην χερσόνησο της Καλλίπολης στην οποία δόθηκε αποφασιστική μάχη την οποία οι Βυζαντινοί έχασαν και αναγκάστηκαν να οδηγηθούν σε διαπραγματεύσεις.

Στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν, οι ουννικές απαιτήσεις αυξήθηκαν σημαντικά (UDALCOVA, Z., LITAVRIN, G., MEDVEDEN, I 1995, σ.69-77). Ο ετήσιος φόρος τον οποίο κατέβαλε έως τότε το Βυζάντιο αυξανόταν από 700 λίτρα χρυσού σε 2.100. Επίσης, για την εξαγορά κάθε Βυζαντινού αιχμαλώτου, οι Ούννοι απαιτούσαν 12 σόλιδους από 8 που περιελάμβανε η προηγούμενη συμφωνία. Η συμφωνία αυτή θα πραγματοποιηθεί το 443 μ.Χ. αλλά δεν οδήγησε στην ειρήνη που τόσο

επιθυμούσαν οι Βυζαντινοί. Ο Αττίλας θα στείλει από την ημερομηνία αυτή και μετά συνεχώς πρεσβευτές στην βυζαντινή πρωτεύουσα οι οποίοι θα αύξαναν τις απαιτήσεις τους από την Αυτοκρατορία. Σε κάθε ουννική πρεσβευτική αποστολή, οι βυζαντινοί διπλωμάτες τους έδιναν όμορφα και ακριβά δώρα και κάθε αίτημα τους εξεταζόταν με πολύ προσοχή από τους Βυζαντινούς.

Όλα τα παραπάνω δεν ήταν αρκετά για τον Αττίλα, ο οποίος στο μεσοδιάστημα ξεφορτώθηκε και τον Μπλέντα, τον άλλο ηγέτη των Ούννων και όντας μοναδικός κυρίαρχος το 447 μ.Χ. άρχισε μια τρομερή εκστρατεία κατά της Αυτοκρατορίας και προχώρησε έχοντας μαζί του και Γέτες, ένα άλλο φύλο της περιοχής της Σκυθίας, στη Κάτω Μοισία και νίκησε τα βυζαντινά στρατεύματα στη Μαριούπολη, την οποία και κατέλαβε από τους Βυζαντινούς (THOMPSON E 1948, σ. 50-67). Στη μάχη αυτή οι Ούννοι αν και νικητές υπέστησαν τεράστιες απώλειες και αυτό θα διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο στην μετέπειτα πορεία τους. Όμως και το Βυζάντιο ήταν ιδιαίτερα εξασθενημένο από τους συνεχείς πολέμους κατά των Ούννων και έτσι τα τρία χρόνια που ακολούθησαν την εισβολή του 447 μ.Χ. αφιερώθηκαν στην ανταλλαγή διπλωματικών αποστολών μεταξύ των δύο πλευρών. Το 448 μ.Χ. αποκαταστάθηκε η ειρήνη στο βόρειο σύνορο της Αυτοκρατορίας και ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Ούννων και Βυζαντινών με επικεφαλής της βυζαντινής διπλωματικής αποστολής τον Ανατόλιο (THOMPSON E 1948, σ. 50-67). Ο Αττίλας απαιτούσε από τους Βυζαντινούς να εκκενώσουν μια περιοχή από την Παννονία μέχρι την Ναϊσσό και σημαντικές οχυρωμένες θέσεις τους κατά μήκος του ποταμού Δούναβη. Επιπλέον, ζητήθηκε η συνέχιση της καταβολής του φόρου υποτέλειας και οι ανανέωση των εμπορικών προνομίων. Άλλος όρος στην συνθήκη ειρήνης δεν είναι γνωστός. Η συμφωνία κλείστηκε και τα δύο επόμενα χρόνια η Βυζαντινή διπλωματία παρακολουθούσε την πορεία εφαρμογής και τήρησης της από την πλευρά των Ούννων. Το 450 μ.Χ. ένας από τους στενότερους συνεργάτες του Αττίλα, ο Εντέκο έφτασε στην Κωνσταντινούπολη και παρέδωσε στον αυτοκράτορα επιστολή του Αττίλα όπου αυτός κατηγορούσε τους Βυζαντινούς ότι δεν συμπεριφέρονταν όπως έπρεπε στους Ούννους που κατοικούσαν στην επικράτειά τους. Μάλιστα, ο Αττίλας καλούσε τον αυτοκράτορα να αποστείλει τους πιο επιφανείς από τους διπλωμάτες του σ' αυτόν για να πραγματοποιηθεί μια ευρεία συζήτηση επί του συνόλου των διαφορών που απασχολούσαν τις δύο πλευρές. Κατά την παραμονή αυτού του απεσταλμένου των

Ούννων στην Κωνσταντινούπολη, ένας βυζαντινός ευνούχος ονόματι Χρυσάφιος προσπάθησε να τον δωροδοκήσει και να τον πείσει να σκοτώσει τον Αττίλα. Το εγχείρημα αυτό δεν φαίνεται να έφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα (BURY J. B 1958, 271-173).

Ο αυτοκράτορας αποφάσισε τότε, να αποστείλει την πρεσβεία με την σύνθεση που απαιτούσε ο Αττίλας και μαζί τους έστειλε και ως πράκτορα τον Μαξιμίνο, ο οποίος τέθηκε και επικεφαλής της αποστολής, τον Πρίσκο ως γραμματέα του και τον Μπίγκιλα σε ρόλο μεταφραστή. Η επιστολή του αυτοκράτορα, την οποία θα παρέδιδε ο Μαξιμίνος στον ηγεμόνα των Ούννων ανέφερε ότι αυτός δεν θα έπρεπε να παραβιάσει τη συνθήκη ειρήνης που με τόσο κόπο είχε επιτευχθεί και ότι σε καμία περίπτωση δεν θα ήταν ανεκτή καμία εχθρική ενέργεια εναντίων των Βυζαντινών οι οποίοι τηρούσαν από την πλευρά τους, τους όρους της συμφωνίας. Επί της ουσίας η βυζαντινή πρεσβεία η οποία στάλθηκε είχε δύο βασικούς σκοπούς (THOMPSON E 1948, σ. 70-71): α) Η επίλυση του προβλήματος που είχε δημιουργηθεί μεταξύ Ούννων προσφύγων στο βυζαντινό έδαφος και των βυζαντινών χωρικών με τελικό στόχο την αρμονική συνύπαρξη και των δύο. β) Ο δεύτερος στόχος, ο οποίος ήταν και μυστικός, ήταν να οργανωθεί μια δολοφονική ενέργεια σε βάρος του Αττίλα για την οποία γνώριζε μόνο ο Μπίγκιλας μέσω της δωροδοκίας δύο εκ των επιφανέστερων συνεργατών του Αττίλα, τον Εδέκο και τον Ονηγέσιο. Η προσπάθεια της δωροδοκίας απέτυχε και δεν είχε τα επιθυμητά για τους Βυζαντινούς αποτελέσματα, καθώς οι συνεργάτες του Αττίλα ήταν απόλυτα πιστοί στον ηγεμόνα τους και δεν δελεάστηκαν από τις προσφορές που τους έγιναν ούτε από τα επιχειρήματα τα οποία χρησιμοποίησαν οι Βυζαντινοί διαπραγματευτές.

Αφού ο Αττίλας απέτρεψε την απόπειρα των Βυζαντινών να τον δολοφονήσουν, έστειλε μια άλλη πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, η οποία μετέφερε στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄ το μήνυμα ότι για να διατηρηθεί η ειρήνη με την Αυτοκρατορία θα έπρεπε ένας από τους γραμματείς απεσταλμένους του να πάρει για σύζυγό του μια βυζαντινή αριστοκράτισσα. Με τον τρόπο αυτό, για ακόμη μια φορά φανερώνεται ο χαρακτήρας του Ούννου ηγέτη, ο οποίος ενδιαφέρεται μόνο για την αύξηση της υλικής του περιουσίας με την χρήση οποιουδήποτε μέσου. Ενώ οι Βυζαντινοί έκαναν παραπλανητικές διαπραγματεύσεις με τους απεσταλμένους του Ούννου ηγεμόνα, προσφέροντάς τους πλούσια δώρα και πολυτελή φιλοξενία στην

Κωνσταντινούπολη, ταυτόχρονα ο Θεοδόσιος Β΄ προσπάθησε να πείσει την εχθρική φυλή Ακατζήρη να ακυρώσει την συμμαχία της με τον Αττίλα πράγμα το οποίο και έγινε όμως είχε σαν αποτέλεσμα την ισχυρή νίκη του Αττίλα επί της φυλής αυτής και την εξασφάλιση της πλήρους υποταγής της.

Το 450 νέα διπλωματική αποστολή θα σταλεί για διαπραγματεύσεις με τον Αττίλα με επικεφαλής τον Ανατόλιο και το Νόμο, αυτή θα είναι και η τελευταία (THOMPSON E 1948, σ. 85-86). Η συνάντηση με τον Αττίλα έγινε σε σχετικά καλό κλίμα με τους βυζαντινούς διπλωμάτες να τον καλούν να τηρήσει τους όρους της ειρήνης οι οποίοι είχαν συμφωνηθεί το 448 μ.Χ. Κατάφεραν μάλιστα να τον πείσουν να δώσει όρκο για την τήρηση των όρων της ειρήνης, ότι δεν θα προκαλούσε άλλα προβλήματα στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄ αναφορικά με τον χειρισμό των Ούννων προσφύγων στα βυζαντινά εδάφη και ότι θα αποσυρόταν από τα εδάφη που είχε καταλάβει νότια του ποταμού Δούναβη. Το τελευταίο αποτελεί μεγάλη επιτυχία της διπλωματικής αποστολής και σίγουρα οφείλεται σε ένα συνδυασμό διπλωματικής δεινότητας του Ανατόλιου αλλά και δωροδοκίας του Αττίλα από αυτόν. Επιπλέον, ο Μπιγκίλας, ο οποίος είχε προηγουμένως κρατηθεί από τον Αττίλα ως όμηρος με την κατηγορία ότι σχεδίαζε την δολοφονία του Αττίλα, αφέθηκε τώρα ελεύθερος με λύτρα και αρκετοί Βυζαντινοί αιχμάλωτοι απελευθερώθηκαν. Πριν φύγουν οι απεσταλμένοι ο Αττίλας τους έδωσε άλογα, δέρμα και γούνα που λάτρευαν να φορούν οι ηγεμόνες των Ούννων.

Μέσα από την ανταλλαγή των διπλωματικών αποστολών και της γενικότερης δράσης της Βυζαντινής διπλωματίας, γίνεται κατανοητό ότι ήδη από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του, το Ανατολικό Ρωμαϊκό Κράτος, διατηρεί και εξελίσσει τη διπλωματική του κληρονομιά από την εποχή της ρωμαϊκής παντοκρατορίας. Από τον 3^ο αιώνα μ.Χ. το ρωμαϊκό κράτος έχει να αντιμετωπίσει μια πληθώρα εξωτερικών εχθρών οι οποίοι την εποχή της διάσπασης και του διαμοιρασμού του κράτους το 395 μ.Χ. γίνονται περισσότεροι και πιο επιθετικοί, προσδοκώντας να αποσπάσουν και εδαφικά κέρδη από την καταρρέουσα Αυτοκρατορία. Το Ανατολικό Ρωμαϊκό Κράτος καταφέρνει να αντιμετωπίσει με μεγαλύτερη επιτυχία τους εχθρούς του και επιβιώνει, όχι μόνο εξαιτίας των ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων τις οποίες και διέθετε αλλά και λόγω της ανάπτυξης και εξέλιξης των διπλωματικών ικανοτήτων του μέσα από την συστηματική

ενασχόληση με τους περιφερειακούς κρατικούς δρώντες και τις όμορες χώρες της σφαίρας επιρροής του.

Οι δωροδοκίες, οι επιγαμίες με ξένους βασιλικούς οίκους, τα ακριβά δώρα, η εξαγορά της ειρήνης είναι από τα βασικά μέσα τα οποία στα αρχικά της στάδια χρησιμοποιεί η Βυζαντινή διπλωματία. Η διπλωματία αυτή, με τα πέρασμα των αιώνων εξελίσσεται και τελειοποιείται σε σημαντικό βαθμό, με αποτέλεσμα να συμβάλει τα μέγιστα στα δύσκολα χρόνια της παρακμής και της σταδιακής συρρίκνωσης και πτώσης. Το Βυζάντιο στο πέρασμα των αιώνων επιβίωσε κάνοντας χρήση των διπλωματικών του μέσων με τέτοιο τρόπο ώστε να δρα αυτή παράλληλα με την στρατιωτική ικανότητα του κράτους, εξασφαλίζοντας την επιβίωση της για περισσότερα από χίλια χρόνια.

β) Η Ελληνορωμαϊκή Παιδεία ως μέσο άσκησης διπλωματίας στον Μεσαιωνικό Δυτικό Κόσμο

Ο οικονομικός αγώνας κατέστρεψε την προηγούμενη επαφή μεταξύ Ανατολής –Δύσεως. Εκτός από τους πρόσφυγες (εκείνη την εποχή πολλοί μοναχοί της Ανατολής καταφεύγανε στην Νότια Ιταλία (συγκεκριμένα στην Καλαβρία) για να γλιτώσουν από τους διωγμούς που είχαν εξαπολύσει οι εικονοκλάστες βυζαντινοί αυτοκράτορες) και τα έργα τους (ψηφιδωτά και τοιχογραφίες σε πολλές Ρωμαϊκές Εκκλησίες) η Δύση όπου την εποχή αυτή υπήρχε πολύ μικρός πολιτισμός αποδοκίμαζε κάθε τι το Βυζαντινό (ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α 1997, σ.121-125). Την περίοδο αυτή, ενώ η φιλοσοφική παραγωγή των Εικονομάχων καταστράφηκε από τους θριαμβευτές εικονολάτρες, διασώθηκε ένας τεράστιος όγκος υλικού που ασχολείται με την υπεράσπιση της εικονολατρίας ο οποίος ανήκει στον Ιωάννη τον Δαμασκηνό από τη Συρία, που βρισκόταν τότε υπό την κυριαρχία των Αράβων. Ένα από τα σπουδαιότερα έργα του, η «Πηγή Γνώσεως», επηρέασε αργότερα τον 13ο αιώνα αυτό το έργο Summa Theologiae του εκλεκτού Πατέρα της Εκκλησίας της Δύσης Θωμά Ακινάτη.

Οι επιθέσεις των Αράβων οδήγησαν επανειλημμένα κύματα από Έλληνες εξόριστους – οι οποίοι ήταν φορείς Ελληνικού πνεύματος και Ελληνικών παραδόσεων – να μεταναστεύουν από την Ανατολή στην Σικελία και κυρίως την Νότια Ιταλία- οι οποίες ήταν βυζαντινές επαρχίες ως τον 9ο αιώνα η μία και ως τον 11ο αιώνα η άλλη αντίστοιχα. Οι μεταναστεύσεις αυτές συνέβαλαν στην ελληνικοποίηση αυτών των

περιοχών με αποτέλεσμα να οργανωθούν παροικίες. Οι Έλληνες πάροικοι ήταν σταθερά στραμμένοι στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Ο Ελληνισμός αυτός κατόρθωσε να διατηρηθεί ακμαίος πολλούς αιώνες μετά την κατάλυση της Βυζαντινής κυριαρχίας (τον 11ο αιώνα) και να επηρεάζει πολιτιστικά τη Δύση. Ακόμα και η Αραβική κατάκτηση της Σικελίας τον 9ο αιώνα δεν έφερε το τέλος της ελληνικής επιρροής στο νησί γιατί οι Άραβες ήταν γοητευμένοι από την Αρχαία Ελληνική σκέψη –με την οποία ήρθαν σε επαφή όταν κατέκτησαν την Συρία. Πραγματικά, όταν στα τέλη του 11ου αιώνα οι Νορμανδοί εισβολείς κατέλαβαν το νησί από τους Άραβες η ελληνοβυζαντινή παιδεία εξακολούθησε να είναι ζωτικό στοιχείο του πολιτισμού της Σικελίας (ΠΟΤΕΜΚΙΝ Β 2000, 117-119). Επιπλέον, η αραβική εισβολή στην Σικελία ανάγκασε πολλούς βυζαντινούς μοναχούς να πάνε βορειότερα φέρνοντας μαζί τους τα παραδοσιακά ιδεώδη και τη συνείδηση του βυζαντινού μοναστικού βίου. Μάλιστα σε ορισμένα δυτικά μοναστήρια παρατηρείται βυζαντινολατινική συμβίωση όπως του Μόντε Κασσίνο (ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α 1997, σ.132-141).

Η αναγέννηση των Καρολίδων τον 9ο αιώνα δημιούργησε ένα καινούργιο ενδιαφέρον για την Εγγύς Ανατολή. Με την συνθήκη του Ακϋισγράνου μεταξύ Βυζαντινών και Φράγκων σημειώνονται συχνά πρεσβείες βυζαντινών στην αυλή των Φράγκων ηγεμόνων. Ο ευνούχος Ελισαίος που πήγε στο Ακϋίσγρανον να προετοιμάσει, διδάσκοντάς την ελληνικά, την πριγκίπισσα Ερυθρώ για σύζυγο του Κωνσταντίνου Ε', βρήκε εκεί πολλούς πρόθυμους μαθητές. Η επίδραση που ασκούσε το Βυζάντιο στη Δύση έγινε μεγαλύτερη με την ανάκτηση της Νοτίου Ιταλίας επί Βασιλείου Β'. Οι εμπορικές πόλεις του Νότου, η Νεάπολη, η Αμάφι, επωφελήθηκαν από τις εμπορικές ευκαιρίες που προσφέρθηκαν από την ανάκτηση. Έστειλαν αντιπροσωπείες στην Κωνσταντινούπολη που γύρισαν πίσω φέρνοντας βυζαντινές ιδέες (ΠΟΤΕΜΚΙΝ Β 2000, 125-128). Στη Ρώμη έγιναν πολύ της μόδας τα ελληνικά βαφτιστικά ονόματα. (Αξίζει να σημειωθεί πως η Ρώμη μετά την πτώση της Ραβέννας και ολόκληρο τον Μεσαίωνα είχε στενούς δεσμούς με τους Βυζαντινούς. Στο τέλος του 7ου αιώνα και στις αρχές του 8ου πολλοί από τους ίδιους τους Πάπες ήταν Έλληνες ή Σύριοι στην καταγωγή και συμμερίζονταν τις πολιτιστικές ροπές της Ανατολής.)

Μία από τις σημαντικότερες εμπορικές ιταλικές παροικίες στην Ανατολή που έπαιξε το ρόλο του μεσάζοντα μεταξύ Ανατολής και Δύσης ήταν η Βενετία. Οι ιδιαίτερα στενές σχέσεις της Βενετίας με την Ελληνική Ανατολή διευκόλυναν την μετανάστευση

και την εκεί εγκατάσταση Ελλήνων. Κατά το 10ο και 11ο αιώνα προσκλήθηκαν επίσημα στη Βενετία Έλληνες τεχνίτες για να αναλάβουν την εκτέλεση μεγάλων έργων. Με την δημιουργία αποικιακού κράτους και την εξασφάλιση του ελέγχου των θαλασσίων οδών η Βενετία έγινε το κέντρο του Διεθνούς εμπορίου γεγονός που οδήγησε στην εγκατάσταση ακόμη μεγαλύτερου αριθμού Ελλήνων εμπόρων. Οι ενετοβυζαντινές επαφές έγιναν πιο συχνές τον 12ο αιώνα σαν αποτέλεσμα της ανάπτυξης της μεγάλης εμπορικής ενετικής παροικίας στην Κωνσταντινούπολη (ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α 1997, σ.157-177). Οι δόγηδες έστελναν τους πρωτότοκους γιούς τους να τελειοποιήσουν τις σπουδές τους στην Κωνσταντινούπολη υπό την προστασία του αυτοκράτορα. Οι σχέσεις ανάμεσα στους ενετοβυζαντινούς έγιναν στενότερες έτσι ώστε οι «μεικτοί» γάμοι ήταν συνηθισμένοι και οι Ενετοί της Βενετίας υιοθέτησαν τα βυζαντινά έθιμα στο ντύσιμο, ελληνικούς τίτλους και τελετές καθώς και ελληνικές λέξεις στην ενετική διάλεκτο.

Ο κίνδυνος που απειλούσε την ελληνική Ανατολή από την πρόοδο των Οθωμανών Τούρκων οδήγησε μεγάλο αριθμό προσφύγων της Ανατολής να καταφύγει στη Δύση. Η Βενετία σαν κυρίαρχος σημαντικών περιοχών της Ελληνικής Ανατολής ιδιαίτερα του νησιού της Κρήτης και σαν κύριο λιμάνι αποβιβάσεως στην Ιταλία δέχτηκε το κύριο τμήμα από αυτούς τους πρόσφυγες. Αυτός ο μεγάλος αριθμός των Ελλήνων παροικών που αυξήθηκε μετά το 1453 μ.Χ. και η καθημερινή επαφή τους με το ντόπιο στοιχείο στις ποικίλες εκδηλώσεις της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την Βενετική κοινωνία (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Α. Γ. Κ. – ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ Ν 2007, σ.191-194). Έτσι τον 15ο αιώνα η Βενετία «ελληνίζε» σημαντικά και γίνεται, μετά την Φλωρεντία, το κύριο κέντρο της Ευρώπης για τις Ελληνικές σπουδές. Οι Έλληνες πρόσφυγες ήταν αυτοί που μέσω της διδασκαλίας τους στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, βοήθησαν στη διάδοση των αξιών του αρχαίου Ελληνικού κόσμου.

Αυτό που στη συνέχεια έφερε τον λαό της Δύσης και τους Βυζαντινούς σε άμεση επαφή, σε μεγαλύτερη κλίμακα, ήταν η τεράστια κίνηση των Σταυροφοριών για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων που άρχισε στο τέλος του 11ου αιώνα και κατέληξε στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1204. Ολόκληρες δυτικές στρατιές πέρασαν μέσα από την Κωνσταντινούπολη πηγαίνοντας στους Αγίους Τόπους και χιλιάδες προσκυνητές τράπηκαν στ' ανατολικά μέσα πάλι από την Κωνσταντινούπολη με αποτέλεσμα να γνωρίσουν τον πλούσιο και κοσμοπολίτικο τρόπο ζωής των

Ελλήνων του μεσαίωνα. Από την άλλη μεριά αυτή την περίοδο δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα στη λειτουργία της Αυτοκρατορίας. Οι Σταυροφόροι κατέστρεφαν μοναστήρια, παλάτια, ναούς, και πυρπόλησαν την περίφημη αυτοκρατορική βιβλιοθήκη της Πόλης. Παρ' όλα αυτά, υπήρξαν πολλά χειρόγραφα και αρχαία συγγράμματα, που διέφυγαν την πυρά και μεταφέρθηκαν στην Ιταλία (ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α 1997, σ.220-228).

Τα νέα κράτη της Νίκαιας, της Ηπείρου της Τραπεζούντας και του Μορέως που διαμορφώθηκαν μετά την πρώτη άλωση είναι καθαρά ελληνικά, με διαμορφωμένη εθνική συνείδηση. Μάλιστα η Νίκαια και η Έφεσος υπήρξαν δύο καλά κέντρα πνευματικής καλλιέργειας κατά τους χρόνους της σιωπής. Στη Νίκαια ο Ιωάννης Βατατζής, στη διάρκεια της βασιλείας του (1225-1254), εκτός από τα άλλα μέτρα που πήρε για την ενίσχυση των γραμμάτων και επιστημών (βιβλιοθήκες κ.τ.λ.) ίδρυσε και τη Σχολή Φιλοσοφίας, επίκεφαλής της οποίας έθεσε τον σπουδαιότερο σοφό της περιόδου αυτής, τον Νικηφόρο Βλεμμύδη, ο οποίος στα έργα του χρησιμοποιεί επιχειρηματολογία που θα εμφανισθεί έναν αιώνα αργότερα στη Δύση (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Α. Γ. Κ. – ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ Ν 2007, σ.207-210).

Εξαιρετική σημασία έχει η επίδραση που άσκησε το Ελληνικό πνεύμα στη Δύση μέσω των Αράβων της Ισπανίας. Οι Άραβες ερχόμενοι σε επαφή τα πρώτα χρόνια της Ισλαμικής επεκτάσεως με αιρετικούς Νεστοριανούς και Μονοφυσίτες πρόσφυγες από την Βυζαντινή Ανατολή εντυπωσιάστηκαν από την αρχαία Ελληνική φιλοσοφία και επιστήμη με αποτέλεσμα να μεταφέρουν αυτά τα Ελληνικά έργα στην Ισπανία. Απ' αυτήν την περιοχή τον 12ο και τον 13ο αιώνα ο κύριος όγκος του Αριστοτέλη και των άλλων ελληνικών επιστημονικών διατριβών χρωματισμένες από μουσουλμανικές θεολογικές ερμηνείες διαδόθηκαν στην Χριστιανική Δύση. Μόνο όμως μετά το 1204 τα περισσότερα από τα πρωτότυπα κλασσικά κείμενα του Αριστοτέλη και άλλων επιστημονικών συγγραφέων χωρίς να έχουν ιδιαίτερες παραλλαγές έγιναν προσιτά στους Δυτικούς μελετητές και άρχισε να εισάγεται η ανάγνωσή τους στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού που ήταν το κύριο κέντρο των θεολογικών σπουδών στη Δύση. Πρέπει να αναφερθεί ότι το πιο σπουδαίο αρχαίο ελληνικό επιστημονικό έργο που πέρασε στη Δύση ήταν ο «Αλμάγεστος» του Πτολεμαίου μία μαθηματική ερμηνεία για το Σύμπαν που κυριάρχησε στη Δύση ως την εποχή του Κοπέρνικου (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Α. Γ. Κ. – ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ Ν 2007, σ.218-220). Είναι χαρακτηριστικό ότι από την περίοδο αυτή η

επαφή της Δύσεως με το Ελληνικό πνεύμα, αρχικά με ενδιάμεσο τις Αραβικές μεταφράσεις (τα Ελληνικά κείμενα μεταφράστηκαν στην Αραβική γλώσσα και από την Αραβική στην Λατινική), συνεχίστηκε αδιάκοπη.

Μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο κατά το 1261, σημειώνεται αναζωπύρωση των εν γένει σπουδών στην Κωνσταντινούπολη. Έλληνες απ' όλο τον κόσμο εξακολουθούσαν να έρχονται στην Κωνσταντινούπολη για να μορφωθούν, πιθανόν όμως σπούδαζαν στις ιδιωτικές ακαδημίες των διαφόρων δασκάλων –καθώς δεν φαίνεται να υπήρχε οργανωμένη κρατική σχολή.

Τον 14ο αιώνα οι λόγιοι της Δύσης άρχισαν να εκδηλώνουν ενδιαφέρον για τους θησαυρούς γνώσεων που ήταν αποταμιευμένοι στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι την περίοδο αυτή, ο Πετράρχης και ο Βοκκάκιος που ήταν δύο από τους μεγαλύτερους πρόδρομους της αναγέννησης αφού ανακάλυψαν σπάνια αρχεία Ελλήνων κλασσικών στις βιβλιοθήκες των μοναστηριών τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα, ζήτησαν από τον Πιλάτο, Έλληνα της Νότιας Ιταλίας, να μεταφράσει την Ιλιάδα και την Οδύσσεια σε λατινικούς στίχους. Παρόλο που δεν κατάφερε να τους μάθει Ελληνικά έδωσε υλικό στον Βοκκάκιο για την «Γενεαλογία των θεών του» που ήταν ή πρώτη σύνθεση από την αρχαιότητα των Ελληνικών μύθων στο πρωτότυπο εθνικό τους πλαίσιο (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Α. Γ. Κ. – ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ Ν 2007, σ.278-281). Με πρωτοβουλία του Βοκκάκιου, ο Πιλάτος διορίστηκε το 1361 στην Φλωρεντία, στην πρώτη έδρα της Ελληνικής γλώσσας που εγκαθιδρυόταν στην Δυτική Ευρώπη.

Δεκαετίες πριν από την άλωση από τους Τούρκους σημαντικοί συλλέκτες αρχαίων κειμένων είχαν εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη. Ένας απ' αυτούς, ο Τζιοβάνι Αουρίσπα μετέφερε στην Ιταλία 238 χειρόγραφους κώδικες. Αυτοί οι συλλέκτες επιστρέφοντας στην Ιταλία συναντούσαν μεγαλειώδη υποδοχή. Ηγεμόνες και Αρχιερείς πλήρωναν υπέρογκα ποσά για να αποκτήσουν μερίδιο από τα λάφυρα της γνώσης και της σοφίας. Επιπλέον, με την δεύτερη άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς το 1453 και τις φοβερές καταστροφές που επέφεραν – όπως η διαρπαγή των βιβλιοθηκών μεταξύ των οποίων και η πατριαρχική, που χρησιμοποιείτο από την πατριαρχική ακαδημία, καθώς και η πυρπόληση των ιερών βιβλίων των Ελλήνων φιλοσόφων –δημιουργήθηκε ένα νέο κύμα φυγής αρχαιοελληνικών

συγγραμμάτων αλλά και Ελλήνων λογίων όπως ο Ιωάννης Αργυρόπουλος, Δημήτριος Χαλκοκονδύλης Κωνσταντίνος Λάσκαρης με προορισμό την Ιταλία και άλλες Δυτικές περιοχές (PANΣΙΜΑΝ Σ 1968, 99-103). Αυτά τα αρχαία κείμενα μεταφράστηκαν στα λατινικά μελετήθηκαν, έγιναν συγκρίσεις και παραβολές και ξεκίνησε μία μεγάλη εκδοτική επανάσταση, η οποία οδήγησε την Δύση στην Αναγέννηση.

Είναι αναμφισβήτητη η εθνική, διπλωματική και πολιτιστική «απόδοση» της θυσίας ορισμένων Ελληνίδων πριγκιπισσών που παντρεύτηκαν «στα ξένα» και μετέδωσαν στη νέα τους πατρίδα το Ελληνικό πνεύμα, την αγάπη για τα γράμματα και ένα μικρό κομμάτι του Βυζαντινού πολιτισμού. Ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιου είδους επιγαμιών είναι ο γάμος της πριγκίπισσας Θεοφανώς με τον Οθων Β' αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Μετά την άφιξη της νεαρής πριγκίπισσας στη νέα της πατρίδα άρχισε η βυζαντινή επίδραση στην γερμανική αυλή. Ο γιος της Θεοφανώς ο Όθων Γ' ήταν αφάνταστα περήφανος για το Ελληνικό του αίμα ώστε υιοθέτησε βυζαντινούς τίτλους για την αυλή του και οραματίστηκε την επανένωση της Ανατολής και της Δύσης σε μία αυτοκρατορία όμοια με εκείνη του Ιουστινιανού. Χάρη στην προστασία του ήρθαν πολλοί Έλληνες στην Γερμανία. Άλλες σημαντικές αυτοκρατορικές κόρες που παντρεύτηκαν ξένους ηγεμόνες ήταν οι Αγγελίνες της Ηπείρου. Αυτές έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στο να παραμείνει το Δεσποτάτο της Ηπείρου σε ελληνικά χέρια ακόμη και όταν το όνομα του Δεσπότη ήταν Ιταλικό ή Σερβικό (MACRIDES R 1992, 78-79).

Εδώ αναδεικνύεται η πολιτιστική διπλωματία και ο ρόλος της για το Βυζάντιο. Αν και η Δυτική Ευρώπη από τον 7^ο αιώνα και μετά δείχνει μια τάση απομάκρυνσης από την Βυζαντινή Ανατολή, συνεχίζει να δέχεται τις επιρροές της, καθώς αυτή παραμένει πνευματικά και πολιτιστικά ο μόνος τροφοδότης του Δυτικού Κόσμου. Αυτές τις κοινές πολιτιστικές αξίες και την πολιτιστική ακτινοβολία του βυζαντινού κόσμου θα εκμεταλλευτεί η Διπλωματία της εποχής και παράλληλα μέσα από τις επιγαμίες και το θέμα της Ένωσης των Εκκλησιών θα επιχειρήσει να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να εξασφαλίσει όσο ήταν δυνατόν την μείωση της επιθετικότητας της Δύσης προς το Βυζάντιο και την εξασφάλιση της απαραίτητης υποστήριξης για την αντιμετώπιση των νέων μεγάλων κινδύνων, όπως η εμφάνιση των Σελτζούκων Τούρκων και αργότερα των Οθωμανών οι οποίοι τελικά θα διαλύσουν και θα καταλάβουν την Χριστιανική Αυτοκρατορία της Ανατολής (PANΣΙΜΑΝ Σ 1968, 110-

113). Είναι δεδομένο, ότι η πολιτιστική επιρροή μέσα από την ακτινοβολία του Βυζαντίου, διαδραμάτισε σπουδαίο και καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση των σχέσεων τους και τους μετέπειτα αιώνες που ακολούθησαν την Άλωση της Πόλης.

γ) Οι διπλωματικές Σχέσεις Λατίνων και Δεσποτάτου της Ηπείρου (1204-1261 μ.Χ.)

Οι διπλωματικές σχέσεις με τους Λατίνους θεωρήθηκαν στην αρχή, από τους Έλληνες της Ηπείρου και της Θεσσαλονίκης, ως μια μορφή προδοσίας και ενοχλούνταν με τις διαπραγματεύσεις των αυτοκρατόρων της Νίκαιας με αντιπροσώπους του Πάπα και τα συνοικέσια τους με τους Λατίνους της Κωνσταντινούπολης. Ο Θεόδωρος Δούκας ήλθε βέβαια σε επαφή με τον πάπα Ονώριο Γ΄, αλλά μόνο για να διαπραγματευτεί την τύχη του αιχμάλωτού του, λεγάτου καρδινάλιου Ιωάννη Κωλόνα. Ο Θεόδωρος ποτέ δεν θα ζητούσε, όπως οι αυτοκράτορες της Νίκαιας, τη συνεργασία του Πάπα, προσφέροντας σε αντάλλαγμα την Ένωση των Εκκλησιών, αλλά βρισκόταν σε συνεχή επαφή με τον Δυτικό αντίπαλο των Παπών, τον Γερμανό αυτοκράτορα Φρειδερίκο Β΄ Χονχενστάουφεν (ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ν. 1977, 82-111). Το καλοκαίρι του 1228 ο Φρειδερίκος ξεκίνησε από την Ιταλία για να πραγματοποιήσει τη Σταυροφορία του στους Αγίους Τόπους, που την εκτέλεσή της είχε τόσες φορές αναβάλει, και κατά τη διαδρομή του σταμάτησε στην Κέρκυρα και την Κεφαλληνία. Ο Ματθαίος Ορσίνι, που κυβερνούσε την Κεφαλληνία ως υποτελής του Φρειδερίκου, είχε πρόσφατα νυμφευτεί μια αδερφή του Θεόδωρου Δούκα, και όταν ο Φρειδερίκος έφτασε στο νησί έγινε δεκτός από τους απεσταλμένους της αυλής της Θεσσαλονίκης που του πρόσφεραν δώρα. Κατά την επιστροφή του πάλι στην Ιταλία, το 1229 δέχθηκε μια πρεσβεία του Θεόδωρου με ακόμη περισσότερα δώρα. Οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ της Θεσσαλονίκης και των κυρίαρχων της Ιταλίας συνεχίσθηκαν από τον διάδοχο του Θεόδωρου, τον Μανουήλ, που μάλιστα για μια στιγμή προσφέρθηκε να γίνει υποτελής της Αγίας Έδρας. Ο Μανουήλ, έστειλε τον μητροπολίτη Κέρκυρας Γεώργιο Βαρδάνη στην Ιταλία για να διαπραγματευθεί με τον Φρειδερίκο και τον Πάπα. Η αποστολή αυτή απέτυχε, γιατί ο Βαρδάνης αρρώστησε στο Οτράντο το 1235 και δεν μπόρεσε να αναθερμάνει τη φιλία του με τον Νεκτάριο,

τον ηγούμενο της μονής του Κάζολι κοντά στο Οτράντο και συζήτησε ενδιαφέροντα θεολογικά θέματα με φραγκισκανούς μοναχούς.

Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας Ιωαννης Βατάτζης είχε μεγαλύτερες επιτυχίες στις σχέσεις του με τον Φρειδερίκο και μάλιστα έγινε και γαμπρός του το 1244. Οι δύο αυτοκράτορες είχαν συχνή αλληλογραφία και φαίνεται ότι ο Φρειδερίκος θεωρούσε τη Νίκαια και όχι την Ήπειρο ως νόμιμη βυζαντινή εξόριστη κυβέρνηση, ιδίως μετά την ήττα του Θεόδωρου από τους Βουλγάρους (ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ν. 1977, 82-111). Ο Μιχαήλ Β΄ της Ηπείρου φαίνεται πάντως ότι έστειλε πρεσβεία στην αυλή του στη Σικελία το 1239 και αλληλογραφούσε μαζί του το 1250, τον χρόνο που πέθανε ο Φρειδερίκος. Αλλά ο Μιχαήλ Β΄ αναγκάστηκε να διαπραγματευθεί υπό διαφορετικές συνθήκες με τον γιό του Φρειδερίκου, τον Μαμφρέδο, όταν ο τελευταίος εισέβαλε στην Ήπειρο το 1258. Η έκταση των εδαφών που κατέλαβε ο Μαμφρέδος στην Ήπειρο αμφισβητείται και τα στοιχεία που διαθέτουμε προέρχονται από τις διεκδικήσεις των διαδόχων του Μαμφρέδου, των Ανδεγαύων κύριων της Σικελίας. Οι διεκδικήσεις αυτές εκτείνονταν στα εδάφη που έδωσε ο Μιχαήλ στον Μαμφρέδο ως προίκα της κόρης του Ελένης το 1259. Αλλά το μεγαλύτερο μέρος από αυτά τα εδάφη είχε ήδη καταληφθεί από τον Μαμφρέδο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις του προηγούμενου έτους και περιλάμβαναν το Δυρράχιο, τον Αυλώνα, το Βεράτιο και την Κέρκυρα.

Η πολιτική του Μιχαήλ στην περίπτωση αυτή ήταν να περιορίσει όσο μπορούσε τις εδαφικές του απώλειες με ειρηνικά διπλωματικά μέσα, ελπίζοντας παράλληλα ότι θα κέρδιζε τη φιλία και τη συνεργασία ενός επικίνδυνου εχθρού. Η πολιτική αυτή των ωφέλησε βραχυπρόθεσμα: ο Μαμφρέδος ενίσχυσε με ένα σώμα ιππικού τον στρατό του πεθερού του στη μάχη της Πελαγονίας και υποστήριξε στρατιωτικά την υποχώρηση του Μιχαήλ και του γιού του Νικηφόρου προς την Ήπειρο το 1260. Αλλά μακροπρόθεσμα η πολιτική αυτή του Μιχαήλ είχε σοβαρότατες συνέπειες. Το Δυρράχιο βέβαια καταλήφθηκε από τις δυνάμεις της Νίκαιας μετά τη μάχη της Πελαγονίας και παρέμεινε ελληνικό ως το 1271, αλλά οι περισσότερες παραλιακές πόλεις της Νέας Ηπείρου και η Κέρκυρα κληροδοτήθηκαν στον διάδοχο του Μαμφρέδου, Κάρολο τον Ανδεγαυο μετά το 1266. Από αυτή την εδαφική βάση σκόπευε ο Κάρολος να εξαπολύσει τη «Σταυροφορία» του για την αποκατάσταση της Λατινικής αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης. Η προοπτική της «Σταυροφορίας»

αυτής κράτησε σε αγωνία τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ κατά το μεγαλύτερο μέρος της βασιλείας του.

Η πολιτική του Μιχαήλ Β΄ απέναντι στους Λατίνους της Πελοποννήσου υπήρξε εξίσου κοντόφθαλμη. Υποσχέθηκε εκτεταμένα εδαφικά και άλλα ανταλλάγματα στον Γουλιέλμο Βιλλεαρδουΐο για να πετύχει τη συνεργασία του εναντίον της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας. αλλά δεν σκέφθηκε ότι ο Γουλιέλμος ποτέ δεν θα στρεφόταν εναντίον του επικυρίαρχου του, του Λατίνου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης και δεν θα τον βοηθούσε να καταλάβει τον αυτοκρατορικό θρόνο. Εξ΄ άλλου ο άλλος σύμμαχός του, ο Μαμφρέδος, είχε και αυτός βλέψεις στον ίδιο θρόνο. Έτσι, φαίνεται ότι ο Μιχαήλ συμμάχησε με τους δύο αυτούς Λατίνους ηγεμόνες χωρίς πρώτα να αναλύσει τα κίνητρά τους (ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ν. 1977, 82-111).

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι και το Δεσποτάτο της Ηπείρου ακολούθησε την διπλωματική πρακτική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας της οποία ήταν ένα από τα διάδοχα σχήματα. Ο χρηματισμός και οι δωροδοκίες, οι επιγαμίες και οι παραχωρήσεις εδαφικών εκτάσεων, αποτέλεσαν τα κύρια διπλωματικά όπλα συνοδευόμενα από την συνέχιση της χρήσης των δώρων ως μέσω εντυπωσιασμού και προσεταιρισμού του εκάστοτε διπλωματικού στόχου. Η διπλωματία εστιάζει κυρίως την πολιτική της στο πολιτικό και στρατιωτικό στόχο της περιόδου αυτής που είναι η ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης και η αποκατάσταση της βυζαντινής ενότητας.

δ) Οι Βυζαντινοί διπλωμάτες στη Δύση (1354-1453 μ.Χ.)

Η Διπλωματία αλλάζει και εξελίσσεται στον τελευταίο αιώνα ζωής της Αυτοκρατορίας. Παρατηρούνται σημαντικές μεταβολές στις διπλωματικές αποστολές και στον ρόλο του διπλωμάτη κατά τα τέλη του 14ου και των αρχών του 15ου αιώνα. Μάλιστα, η θέση του διπλωμάτη καριέρας, ο οποίος θα έμπαινε και επικεφαλής σχετικής διπλωματικής αποστολής στο εξωτερικό, ήταν πλέον μέρος την εξέλιξης και ανόδου στην βυζαντινή υπαλληλική ιεραρχία. Δεν είναι λίγοι οι διπλωμάτες της εποχής, οι οποίοι πλαισιώνουν τον αυτοκράτορα και αποκτούν σημαντική εμπειρία πάνω στην λειτουργία διπλωματικών αποστολών, λόγω του συνεχούς διορισμού τους σε τέτοιες θέσεις από τον αυτοκράτορα, με αποτέλεσμα σταδιακά να αποκτούν τέτοια δύναμη και

επιρροή ώστε να επιθυμούν την ανέλιξη τους και σε ανώτερα αξιώματα του κράτους, πράγμα που πολλές φορές επιτύγχαναν (ΜΕΡΓΙΑΛΗ– ΣΑΧΑ Σ 2015, σ.233-246).

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των διπλωματών αυτών, από την εποχή του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ και ιδιαίτερα του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, είναι ότι πλέον αποκτούν εξειδίκευση και εμπειρία τόσο σημαντική επί των διπλωματικών υποθέσεων όσο και με συγκεκριμένα κράτη της εποχής αυτής στην Δυτική Ευρώπη. Αυτή η εξέλιξη τους καθιστά απόλυτα χρήσιμους και σημαντικούς για την Αυτοκρατορία και την ηγεσία της σε αυτή την τόσο κρίσιμη περίοδο την οποία διέρχεται το κράτος.

Η ανάπτυξη και η εξέλιξη της διπλωματίας ήταν τόσο μεγάλη την εξεταζόμενη περίοδο και αυτό γίνεται σαφές, από την αυτοκρατορική εντολή να μην απασχολούνται οι διπλωμάτες με κανένα άλλο καθήκον στο παλάτι παρά μόνο με τα αυστηρά τους καθήκοντα. Πλέον, οι διπλωμάτες αυτοί ταξιδεύουν συχνότερα στο εξωτερικό είτε μόνοι τους είτε συνοδεύοντας τον ίδιο τον αυτοκράτορα, χαίρουν ιδιαίτερων προνομίων, αναφέρουν απευθείας στον αυτοκράτορα παραλείποντας τον Λογοθέτη του Δρόμου και τις περισσότερες φορές περνούσαν το περισσότερο χρόνο τους στο εξωτερικό για την προώθηση των υποθέσεων της Αυτοκρατορίας. Επομένως, έχουμε την δημιουργία σταδιακά ημιμόνιμων πρεσβευτών στα δυτικοευρωπαϊκά βασίλεια, οι οποίοι αναπτύσσουν και εξελίσσουν τις σχέσεις τους με τους άρχοντες και την υπαλληλία του κράτους ενδιαφέροντος σε σημαντικό βαθμό, με αποτέλεσμα άλλες φορές αυτό να βοηθά το Βυζάντιο στην προσπάθειά του να βρει την απαραίτητη στήριξη από την Δύση (ΜΕΡΓΙΑΛΗ– ΣΑΧΑ Σ 2015, σ.233-246). Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο Μανουήλ Χρυσολωράς, επί Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου, ο οποίος ήταν στενός φίλος και σύμβουλος του αυτοκράτορα, ο οποίος την περίοδο 1407-1410 απέκτησε ευρείες διαπραγματευτικές εξουσίες και τέθηκε επικεφαλής μεγάλης διπλωματικής αποστολής, η οποία στάλθηκε στη για επίσκεψη στη Δύση, τον Πάπα, την Πολωνία και την Ουγγαρία, με τελικό στόχο την εξασφάλιση βοήθειας για την αντιμετώπιση των Οθωμανών Τούρκων. Μάλιστα ο Χρυσολωράς θα παραμείνει στο εξωτερικό για περισσότερα από τρία χρόνια με σκοπό να βελτιώσει και τις σχέσεις του Βυζαντίου με τον Γερμανό αυτοκράτορα. Δυστυχώς παρά την διπλωματική του δεινότητα και τις ικανότητες της οποίας διέθετε, λόγω και εσωτερικών αναταραχών στα κράτη της Δύσης δεν εξασφάλισε σημαντική βοήθεια για το Βυζάντιο (NICOL D. M 1992, 69-78).

Παρόμοια ήταν και η περίπτωση ακόμη των πρεσβευτών οι οποίοι είχαν την ευθύνη των διαπραγματεύσεων με τα ισπανικά βασίλεια της Αραγονίας, της Ναβάρρας και της Καστίλλης. Ο Αλέξιος Μπρανάς και οι Κωνσταντίνος και Θεόδωρος Ράλλης, έχοντας μαζί τους σημαντικά και πολύτιμα δώρα και λείψανα Αγίων προσπαθούσαν να αντιστρέψουν την εικόνα του Βυζαντίου στην ιβηρική χερσόνησο με τελικό στόχο και πάλι την εξασφάλιση βοήθειας κατά των Οθωμανών. Ιδιαίτερη βαρύτητα έδωσε ο αυτοκράτορας στην διπλωματική αποστολή στη Ρώμη και τον Πάπα. Η επιρροή του Πάπα ήταν ιδιαίτερα μεγάλη στον καθολικό κόσμο, πράγμα που τον καθιστούσε πρόσωπο «κλειδί» για την επίτευξη των βυζαντινών στόχων προς εξασφάλιση μεγάλης και υπολογίσιμης βοήθειας απέναντι στην ανερχόμενη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο διπλωμάτης Μανουήλ Χρυσολωράς, Νικόλαος Ευδαιμοϊωάννης και Ιωάννης Μπλαδυντέρος έγιναν ιδιαίτερα γνωστοί στην παπική ιεραρχία και σε πολλές περιπτώσεις και αγαπητοί, κερδίζοντας τους Λατίνους συνομιλητές τους, πετυχαίνοντας με τον τρόπο αυτό, τον πολυπόθητο στόχο της Ένωσης των Εκκλησιών στη Σύνοδο της Κωνσταντίας (ΧΡΥΣΟΣ Ε 2005, σ.57-69).

Ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος συνέχισε την διπλωματική παράδοση του προκατόχου του και προσπάθησε να ολοκληρώσει το σημαντικότερο από τα εγχειρήματα της βυζαντινής εξωτερικής πολιτικής, το οποίο ήταν η Ένωση της Δυτικής και Ανατολικής Εκκλησίας. Ο Ιωάννης χρησιμοποίησε εξειδικευμένους και γνώστες της κατάστασης διπλωμάτες, όπως τον Ιωάννη και Μανουήλ Δισχυπάτου κι τον Άγγελο Κλείδα, οι οποίοι ανέλαβαν τις προπαρασκευαστικές συνομιλίες ανάμεσα στον αυτοκράτορα και τον Πάπα καθώς και την οργάνωση του εκκλησιαστικού συμβουλίου, διεξάγοντας σημαντικές διαπραγματεύσεις με τους επικεφαλές των δύο δογμάτων. Σημαντική διπλωματική προσωπικότητα υπήρξε και ο Ιωάννης Σιγέρους, ο οποίος και οργάνωσε την διπλωματική αποστολή στο Αβινιόν το 1348 με τον τίτλο του Μέγα Διερμηνέα (ΜΕΡΓΙΑΛΗ– ΣΑΧΑ Σ 2015, σ.233-246). Μάλιστα, θα παραμείνει στα καθήκοντα αυτά για μεγάλο χρονικό διάστημα πετυχαίνοντας την σημαντική βελτίωση των σχέσεων του αυτοκράτορα με την παπική ηγεσία.

Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό της περιόδου είναι ότι η διπλωματική ιδιότητα, αρχίζει να αποκτά χαρακτηριστικά οικογενειοκρατίας. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του Βυζαντίου, ο πατέρας ο οποίος μπορεί να είναι στενός κατά βάση φίλος του αυτοκράτορα μεταφέρει το αξίωμα του διπλωμάτη στον γιό του και αυτός στα δικά

του παιδιά. Οι δεσμοί αίματος του διπλωμάτη με προηγούμενο ισχυρό διπλωμάτη ή τον ίδιο τον αυτοκράτορα, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία των Παλαιολόγων. Επίσης, είναι γεγονός ότι πολλοί από τους επικεφαλείς των διπλωματικών αποστολών στο εξωτερικό με την επιστροφή τους στην Κωνσταντινούπολη, καταλαμβάνουν σημαντικά αξιώματα της υπαλληλικής και αυτοκρατορικής ιεραρχίας ως ένα είδος αναγνώρισης των σημαντικών τους υπηρεσιών προς το κράτος (NICOL D. M 1992, 69-78).

Αν και οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες υπήρξαν όλοι διαφορετικές προσωπικότητες με ηγετικά και μη χαρακτηριστικά, στόχευαν στην αύξηση της δύναμης και της επιρροής του Βυζαντίου στον κόσμο. Η διπλωματία ήταν ένα από τα σημαντικότερα όπλα στην κατεύθυνση αυτή. Μάλιστα στα τελευταία 100 χρόνια της ζωής της η διπλωματία είχε μια σταθερή και αταλάντευτη στόχευση σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Σταθερός στόχος ήταν η εξασφάλιση της παράτασης της ζωής της Αυτοκρατορίας με την χρήση διαφόρων μέσων όπως (ΜΕΡΓΙΑΛΗ– ΣΑΧΑ Σ 2015, σ.233-246):

α) Η εξασφάλιση με κάθε μέσω της ειρήνης με τους «δύσκολους» γείτονές της.

β) Η αναζήτηση της απαραίτητης στρατιωτικής βοήθειας για την εξασφάλιση της επιβίωσης.

γ) Η αύξηση των δημοσίων εσόδων ώστε να εξασφαλιστούν οι απαιτούμενοι πόροι για την ανόρθωση του κράτους.

Οι Βυζαντινοί ήθελαν την εξασφάλιση όλων των παραπάνω για να καταφέρουν να δημιουργήσουν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να ξεπεραστούν τα προβλήματα που τους δημιουργούσε μια μείζονα απειλή, όπως ήταν οι Οθωμανοί Τούρκοι και να καταφέρουν χωρίς την πίεση εξωτερικών παραγόντων την οικονομική, δημογραφική και πολιτική τους ανάκαμψη. Οι στόχοι αυτοί των τελευταίων αυτοκρατόρων φαίνονται ξεκάθαρα στις διπλωματικές πρακτικές τις οποίες ακολουθούν και με τις οποίες ήλπιζαν στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων για την δημιουργία κλίματος υπέρ του Βυζαντίου και κατά των αντιπάλων του κράτους (ΧΡΥΣΟΣ Ε 2005, σ.57-69). Τα πολύτιμα δώρα ήταν αξεπέραστης αξίας, σε πολλές περιπτώσεις βυζαντινές πριγκίπισσες δύνονται ως σύζυγοι ξένων ηγεμόνων με σκοπό την αύξηση της

πολιτικής επιρροής στις ξένες Αυλές και φυσικά η υπόσχεση για την Ένωση των Εκκλησιών, το οποίο αποτελούσε την μακροχρόνια επιδίωξη της Καθολικής Δύσης με όρους όμως υποταγής της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Στις διπλωματικές πρακτικές της περιόδου αρχίζει να εφαρμόζεται μια καινούργια πρακτική, η συμμετοχή του ίδιου του αυτοκράτορα στις διπλωματικές αποστολές.

Συμπεράσματα

Ο γνωστός Βρετανός Βυζαντινολόγος σερ Στήβεν Ράνσιμαν στο έργο του “Βυζαντινός Πολιτισμός” παρατηρεί ότι: «παρόλο που ήταν οργανωμένος πλήρως για δράση και ο στρατός και ο στόλος των Βυζαντινών, εν τούτοις προτιμούσαν να τον χρησιμοποιούν με φειδώ. Πριν από απάντηση σε κάθε πρόβλημα δια των όπλων, δοκίμαζαν κάθε ειρηνικό μέσο και διέθεταν δραστήρια διπλωματία, η οποία εκτός των άλλων είχε ως απώτερο σκοπό τη δημιουργία προβλημάτων και ερίδων στον αντίπαλο και κέρδος σε χρόνο για οργάνωση και εκπαίδευση νέων τμημάτων» (PANΣΙΜΑΝ Σ 2006, σ.5).

Ο Nilhelm Ensslin (Βυζαντινολόγος και ερευνητής) επισημαίνει ότι, για το Βυζαντινό κράτος καθώς και για κάθε άλλο κράτος, ο πόλεμος ήταν η δια άλλου μέσου συνέχιση της πολιτικής του κράτους. Όμως, ακόμα και σε φιλοπόλεμους αυτοκράτορες, «φαινόταν πιο συμφέρουσα η λύση οποιουδήποτε προβλήματος μέσω της διπλωματικής οδού» (PANΣΙΜΑΝ Σ 2006, σ.8-10). Από πολύ νωρίς φρόντισαν, σύμφωνα με τα ισχύοντα ήθη και έθιμα της διπλωματίας, η βασιλική αυλή να γίνεται κέντρο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής.

Η αποστολή αντιπροσώπου ή διπλωμάτη από το Βυζάντιο, γινόταν μόνο στην περίπτωση στην οποία γνώριζαν καλά το υπόβαθρο του λαού στον οποίο απευθύνονταν. Αρκετές φορές, στις διπλωματικές αποστολές, έβλεπε κανείς τη μεταφορά πολύτιμων λίθων, χρυσού, με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για την εξαγορά συνειδήσεων. Πρώτιστο καθήκον άλλωστε του βυζαντινού διπλωμάτη ήταν η κατασκοπία και η αποστολή πληροφοριών σχετικά με οπλικά συστήματα, φρούρια, δύναμη ιππικού, δύναμη τοξοβόλων (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Κ 2006) κλπ.

Η βυζαντινή διπλωματία ήταν έξυπνη, έβλεπε μακριά και κατά κάποιο τρόπο, σε κάποιες εξαιρετικές περιπτώσεις, απέρριπτε τους ηθικούς φραγμούς. Εκ μέρους των Βυζαντινών τηρούνταν και δίνονταν μεγάλη προσοχή στις συνθήκες που υπογράφονταν, προς το συμφέρον της Αυτοκρατορίας. Παράλληλα αναλόγως της περιστάσεως δεν δίσταζε να υποκινεί άλλους λαούς εναντίον άλλων.

Ο τρόπος υποδοχής των ξένων πρέσβειων και οι διαδικασίες που ακολουθούνταν είχαν σαν σκοπό το ότι οι πρέσβεις να γυρίσουν στο τόπο τους χωρίς

να δουν ή να μάθουν τίποτε παραπάνω από ότι είχε πρόθεση να τους δείξει η αυτοκρατορική κυβέρνηση.

Διπλωματική υπηρεσία όπως την εννοούμε σήμερα δεν υπήρχε. Ο «Λογοθέτης του Δρόμου», όχι μόνο ήταν υπεύθυνος για την υποδοχή των ξένων διπλωματικών αποστολών αλλά και για τη συγκρότηση των διπλωματικών αποστολών του Βυζαντίου. Δηλαδή ήταν υπεύθυνος για την εύρεση κατάλληλων ανδρών που θα επάνδρωναν τις διπλωματικές αποστολές. Οι άνθρωποι αυτοί που τίθεντο επικεφαλής δεν ήταν μόνιμοι, ήταν όμως από γνωστές και ονομαστές οικογένειες της Πόλης ή άλλων γνωστών πόλεων του Βυζαντίου (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Κ 2006). Τα άλλα μέλη των διπλωματικών αποστολών ήταν ανώτεροι υπάλληλοι του κράτους. Όλη η αντιπροσωπεία ελέγχονταν από το κοντινό περιβάλλον του αυτοκράτορα και πρέπει να έχαιρε της απόλυτης αυτοκρατορικής εμπιστοσύνης. Όπως προαναφέρθηκε κυριότερη αποστολή της βυζαντινής πρεσβείας ήταν η συγκέντρωση πληροφοριών. Με την άφιξη στον τόπο της αποστολής, οι διπλωμάτες, το πρώτο που έκαναν ήταν να «συγκεντρώνουν γύρω τους, πολίτες οι οποίοι ήταν επιρρεπείς στη δωροδοκία και οι οποίοι είχαν σημαντικές θέσεις, όπως σε υπουργεία εξωτερικών, οικονομικών και στρατιωτικών».

Έτσι είτε απευθείας, είτε μέσω δωρεών είτε μέσω κάποιας άλλης οδού οι Βυζαντινοί διπλωμάτες λάμβαναν τις ζητούμενες πληροφορίες τις οποίες με έμπιστο πρόσωπο, έστελναν πίσω στην πρωτεύουσα. Αυτό γινόταν τακτικά ώστε ανά πάσα στιγμή να είναι γνωστό το ανθρώπινο δυναμικό σε πεζικό, ιππικό, ναυτικό και η οικονομική κατάσταση της χώρας. Ένας σπουδαίος τομέας της Βυζαντινής διπλωματίας αλλά και κατασκοπίας ήταν οι γάμοι ανάμεσα σε Βυζαντινές πριγκίπισσες ή αρχοντοπούλες με ξένους βασιλείς, ηγεμόνες και επάρχους. Πάντοτε στην ακολουθία τους υπήρχαν άτομα που απώτερο σκοπό είχαν τη συγκέντρωση πληροφοριών και δια αγγελιοφόρων ενημέρωναν την κυβέρνηση στη Κωνσταντινούπολη.

Οι Βυζαντινοί δεν προέβαιναν σε καμία ενέργεια αν δεν ήταν πλήρως πληροφορημένοι. Μπορούμε να πούμε αβίαστα, ότι στο Βυζάντιο ίσχυε ένα από τα τελειότερα συστήματα κατασκοπείας-αντικατασκοπίας. Σπάνια περίπτωση απρονοησίας, η οποία στοίχισε αρκετά ήταν αυτή του αυτοκράτορα Ρωμανού Δ' Διογένη. Το έτος 1071μ.Χ., οδηγώντας μεγάλο στρατιωτικό τμήμα κατά των

Σελτζούκων Τούρκων, χωρίς τη συγκέντρωση πληροφοριών και την προαποστολή ανιχνευτών και κατασκόπων, έξω από το Ματζικέρτ θα παγιδευτεί, θα νικηθεί και θα αιχμαλωτισθεί.

Παρατηρώντας όλα τα παραπάνω βλέπει κανείς την άρτια οργάνωση αλλά και το τελικό ή απώτερο σκοπό (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Κ 2006):

1. Προάσπιση με πληρότητα πληροφοριών των διαφόρων επαρχιών αλλά και αυτής της ίδιας της πρωτεύουσας.

2. Η κάθε διπλωματική αποστολή αποτελούσε και ένα πλήρες κατασκοπευτικό δίκτυο.

3. Οι πρέσβεις των άλλων χωρών επισκέπτονταν μόνο μέρη που επιτρέπονταν από τα ανάκτορα ενώ τους διέθεταν επίσημη συνοδεία εκ μέρους της αυτοκρατορικής φρουράς.

4. Στη περίπτωση κατά την οποία πρέσβης ή μέλος της πρεσβείας θα συλλαμβάνονταν σε απαγορευμένη περιοχή η τιμωρία ήταν (ΧΡΥΣΟΣ Ε 2005, 113-115):

α. Αν βρισκόταν σε μέρη όπου ναυσταθμούσε ο στόλος ή σε στρατόπεδα εκπαιδεύσεως, η ποινή ήταν καταδίκη σε θάνατο.

β. Αν συλλαμβανόταν να δωροδοκεί η ποινή ήταν θάνατος ή προειδοποίηση για τον χρηματιζόμενο και πολύχρονη φυλάκιση για τον πρέσβη ή οποιοδήποτε άλλο μέλος της ξένης αποστολής.

Οι Βυζαντινοί αξιοποιούσαν με τέχνη τις ευρύτερες διεθνείς ισορροπίες της εποχής τους, έχοντας ως όπλο τους τη γνώση και την άριστη πληροφόρηση για τις σχέσεις των γειτονικών τους λαών (ΠΑΝΣΙΜΑΝ Σ 2006, σ.15-17). Χρησιμοποιούσαν, χωρίς να παρασύρονται από συναισθηματισμούς, κάθε πρόσφορο μέσο για την προστασία των συμφερόντων της Αυτοκρατορίας. Επεδίωκαν διαρκώς και ενεργά τον σχηματισμό συμμαχιών χωρίς όμως να εμπιστεύονται τυφλά τους εκάστοτε συμμάχους τους. Έθεταν σε προτεραιότητα τα διπλωματικά μέσα (στα οποία περιλαμβάνεται και η πολιτιστική επιρροή, μέσω του εκχριστιανισμού λαών ή τη φιλοξενία ομήρων στην Πόλη) και την οικονομική τους ισχύ, απέφευγαν τους

παλικαρισμούς και χρησιμοποιούσαν τη διπλωματική γλώσσα και το διάλογο, ακόμα και όταν βρίσκονταν απέναντι σε παράλογες και παρανοϊκές αξιώσεις. Όλα αυτά δε, όχι από θέσεως αδυναμίας αλλά συνήθως από θέση στρατιωτικής και πολιτικής ισχύος.

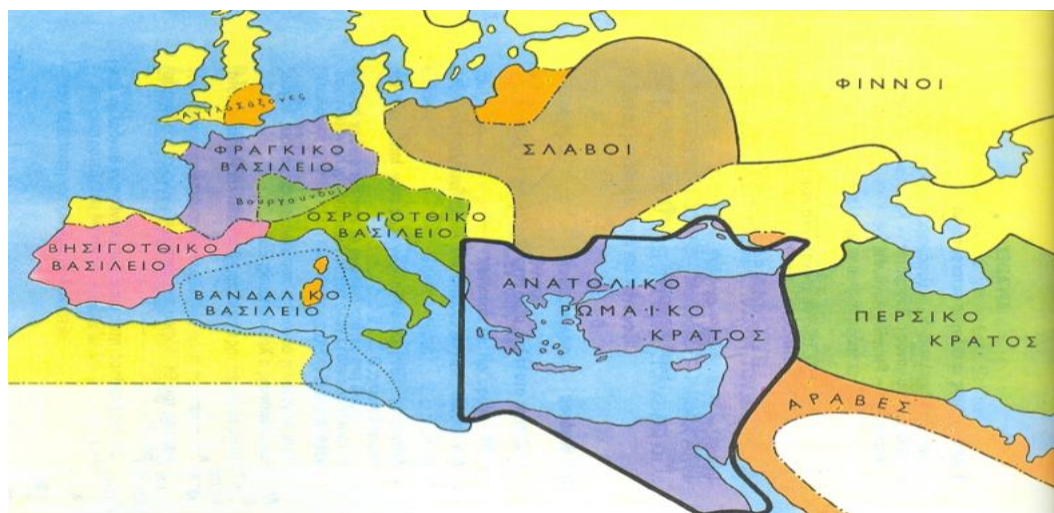
Η Βυζαντινή διπλωματία ήταν πολύ δαπανηρή. Προίκες, δώρα, επιχορηγήσεις προς ολόκληρα έθνη, όλα αυτά προϋπόθεταν τεράστια ποσά από το δημόσιο ταμείο. Ακόμα και οι οικονομικοί αποκλεισμοί, που τους χρησιμοποιούσαν με επιτυχία όπως π.χ. εναντίον των Σαρακηνών, ήταν επιζήμιοι και για την ίδια την Αυτοκρατορία (ΣΑΒΒΙΔΗΣ Κ 2006). Επιπλέον, η κυβέρνηση είχε πάντα όλη τη διάθεση να πληρώνει τους εχθρούς για να μη εισβάλλουν στο έδαφός της. Διάφοροι ηγεμόνες, πέρα από τα σύνορα, έγιναν έτσι πελάτες της Αυτοκρατορίας, σχεδόν μισθωτοί, γιατί ήταν φυσικό να προτιμάνε χωρίς συζήτηση ένα κανονικό εισόδημα από βυζαντινό χρυσάφι από τα αβέβαια λάφυρα μιας επιδρομής. Για τον αυτοκράτορα, αυτό που οι εχθροί του ονόμαζαν φόρο υποτέλειας, ήταν απλώς μια συνετή επένδυση. Όταν θα ήταν έτοιμος να πολεμήσει η πληρωμή θα σταματούσε. Για όλα αυτά όμως το δημόσιο ταμείο έπρεπε να είναι γεμάτο και όσο καιρό υπήρχαν τα χρήματα η Βυζαντινή διπλωματία ανθούσε. Όταν όμως η Κωνσταντινούπολη έπαψε να είναι το οικονομικό κέντρο του κόσμου τότε ήρθε και εκεί η παρακμή.

Χάρτες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

1	Ο Διαμοιρασμός της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 395 μ.Χ.
2	Η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και τα «Βαρβαρικά» Κράτη
3	Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στο τέλος της βασιλείας του Ιουστινιανού το 565 μ.Χ.
4	Το Βυζάντιο το 610 μ.Χ.
5	Η Αυτοκρατορία τον 7 ^ο και 8 ^ο αιώνα μ.Χ.
6	Εδαφική διάρθρωση και τα «θέματα» τον 9 ^ο αιώνα μ.Χ.
7	Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία το 1025 μ.Χ.
8	Η επί Δυναστείας των Κομνηνών Βυζαντινή Αυτοκρατορία 1090 μ.Χ.
9	Τα Ελληνικά και Λατινικά Κράτη το 1204 μ.Χ.
10	Η Ανασύσταση της Αυτοκρατορίας το 1261 μ.Χ.
11	Το Βυζαντινό Κράτος το 1350 μ.Χ.

ΕΙΚΟΝΑ 2. Η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και τα «Βαρβαρικά» Κράτη

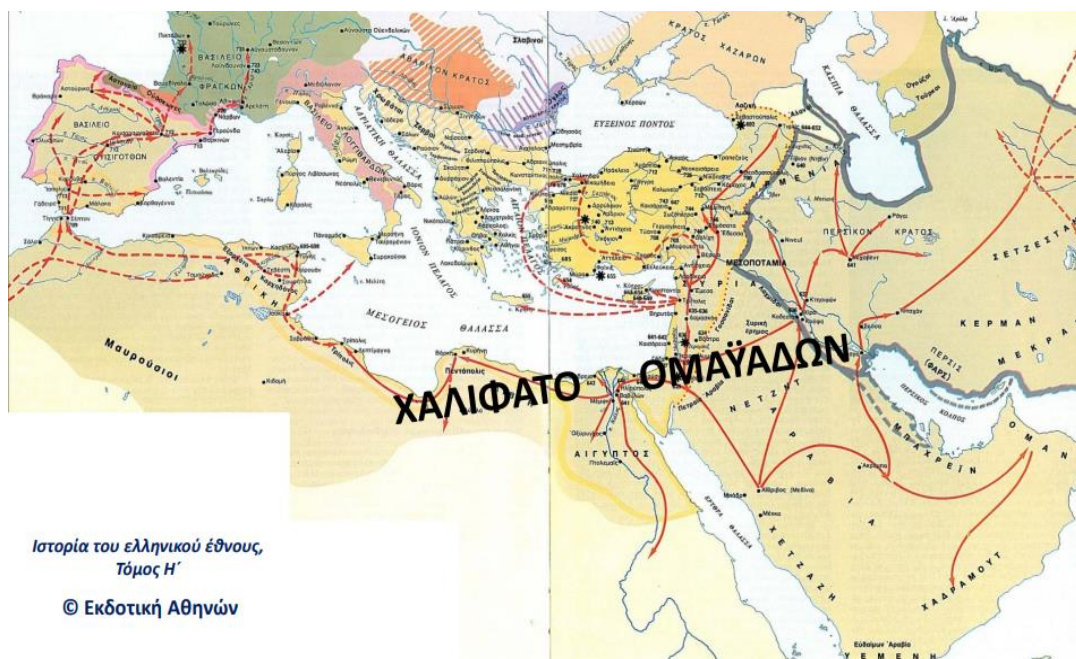
ΕΙΚΟΝΑ 3. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στο τέλος της βασιλείας του Ιουστινιανού το 565 μ.Χ.

ΕΙΚΟΝΑ 4. Το Βυζάντιο το 610 μ.Χ.

ΕΙΝΟΝΑ 5. Η Αυτοκρατορία τον 7^ο και 8^ο αιώνα μ.Χ.

ΕΙΚΟΝΑ 6. Εδαφική διάρθρωση και τα «θέματα» τον 9^ο αιώνα μ.Χ.

ΕΙΚΟΝΑ 7. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία το 1025 μ.Χ.

**ΕΙΚΟΝΑ 8. Η επί Δυναστείας των Κομνηνών Βυζαντινή Αυτοκρατορία
1090 μ.Χ.**

ΕΙΚΟΝΑ 9. Τα Ελληνικά και Λατινικά Κράτη το 1204 μ.Χ.

ΕΙΚΟΝΑ 10. Η Ανασύσταση της Αυτοκρατορίας το 1261 μ.Χ.

ΕΙΚΟΝΑ 11. Το Βυζαντινό Κράτος το 1350 μ.Χ.

Παράρτημα «Β» Οι Βυζαντινοί Αυτοκράτορες

Κωνσταντίνος Α' ο Μέγας	306-337
Κωνσταντίνος Β'	337-361
Ιουλιανός ο Παραβάτης	361-363
Ιοβιανός	363-364
Βαλεντινιανός Α' (Ουαλεντινιανός)	364-375
Ουάλης (Βάλης)	364-378
Γρατιανός	378-379
Θεοδόσιος Α' ο Μέγας	379-395
Αρκάδιος	395-408
Θεοδόσιος Β' ο Μικρός	408-450
Μαρκιανός	450-457
Λέων Α' ο Θραξ	457-474
Λέων Β'	474
Ζήνων	474-475 & 476-491
Βασιλίσκος	475-476
Αναστάσιος Α'	491-518
Ιουστίνος Α'	518-527
Ιουστινιανός Α'	527-565
Ιουστίνος Β'	565-578
Τιβέριος Β' Κωνσταντίνος	578-582
Μαυρίκιος	582-602
Φωκάς	602-610
Ηράκλειος	610-641
Κωνσταντίνος Γ' & Ηρακλεωνάς	641
Κώνστας Β' (Πωγωνάτος)	641-668
Κωνσταντίνος Δ'	668-685
Ιουστινιανός Β' ο Ρινότμητος	685-695 & 705-711
Λεόντιος	695-698
Τιβέριος Γ' Αψίμαρος	698-705
Φιλιππικός Βαρδάνης	711-713
Αναστάσιος Β' (Αρτέμιος)	713-715
Θεοδόσιος Γ' ο Αδραμυτηνός	715-717
Λέων Γ' ο Ίσαυρος	717-741
Κωνσταντίνος Ε' ο Κοπρώνυμος	741-775
Λέων Δ' ο Χάζαρος	775-780
Κωνσταντίνος ΣΤ' ο Τυφλός	780-797
Ειρήνη η Αθηναία	797-802
Νικηφόρος Α' ο Γενικός (Λογοθέτης)	802-811
Σταυράκιος	811
Μιχαήλ Α' ο Ραγκαβές (Ραγκαβής)	811-813
Λέων Ε' ο Αρμένιος	813-820

Μιχαήλ Β' ο Τραυλός (Ψελλός)	820-829
Θεόφιλος	829-842
Θεοδώρα	842-855
Μιχαήλ Γ' ο Μέθυσος	842-867
Βασίλειος Α' ο Μακεδών	867-886
Λέων ΣΤ' ο Σοφός	886-912
Αλέξανδρος	912-913
Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος	913-959
Ρωμανός Α' Λεκαπηνός	920-944
Ρωμανός Β'	959-963
Νικηφόρος Β' Φωκάς	963-969
Ιωάννης Α' Τσιμισκής	969-976
Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος	976-1025
Κωνσταντίνος Η'	1025-1028
Ζωή	1028-1050
Ρωμανός Γ' ο Αργυρός	1028-1034
Μιχαήλ Δ' ο Παφλαγών	1034-1041
Μιχαήλ Ε' ο Καλαφάτης	1041-1042
Κωνσταντίνος Θ' ο Μονομάχος	1042-1055
Θεοδώρα	1042 & 1055-1056
Μιχαήλ ΣΤ' Βρίγγας (Στρατιωτικός)	1056-1057
Ισαάκιος Α' Κομνηνός	1057-1059
Κωνσταντίνος Ι' Δούκας	1059-1067
Ρωμανός Δ' Διογένης	1068-1071
Μιχαήλ Ζ' Δούκας (Παραπινάκης)	1067-1068 & 1071-1078
Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης	1078-1081
Αλέξιος Α' Κομνηνός	1081-1118
Ιωάννης Β' Κομνηνός ο Καλός	1118-1143
Μανουήλ Α' Κομνηνός ο Μέγας	1143-1180
Αλέξιος Β' Κομνηνός	1180-1183
Ανδρόνικος Α' Κομνηνός	1183-1185
Ισαάκιος Β' Άγγελος	1185-1195 & 1203-1204
Αλέξιος Γ' Άγγελος	1195-1203
Αλέξιος Δ' Άγγελος	1203-1204
Αλέξιος Ε' Δούκας ο Μούρτζουφλος	1204
Κωνσταντίνος Λάσκαρης	1204-1205
Θεόδωρος Α' Λάσκαρης	1205-1221
Ιωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης	1221-1254
Θεόδωρος Β' Δούκας Λάσκαρης	1254-1258
Ιωάννης Δ' Δούκας Λάσκαρης	1258-1261
Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος	1261-1282
Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος ο Γέρων	1282-1328
Μιχαήλ Θ' Παλαιολόγος	1295-1320
Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος	1328-1341

Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος1341-1391
Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός1347-1354
Ανδρόνικος Δ' Παλαιολόγος1376-1379
Ιωάννης Ζ' Παλαιολόγος1390 &1399-1402
Μανουήλ Β' Παλαιολόγος1391-1425
Ιωάννης Η' Παλαιολόγος1425-1448
Κωνσταντίνος ΙΑ' Παλαιολόγος1449-1453

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση- Μεταφρασμένη

1. ΒΑΣΙΛΙΕΦ Α. «Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας» Α', Β' τόμος, Εκδόσεις Πάπυρος, 1995.
2. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., Τα βασιλικά συνοικέσια κατά την εποχή των Παλαιολόγων (1258–1453). Πολιτικές προσεγγίσεις, ΕΚΠΑ–Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2015.
3. ΓΛΥΚΑΤΖΗ–ΑΡΒΕΛΕΡ Ε., Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μτφ. Τ. Δρακοπούλου, 10^η ανατ., Αθήνα 2014.
4. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ Ν. «Η παρακμή του Βυζαντινού Ναυτικού» Άρθρο εκδοθέν στο περιοδικό ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, τεύχος 8, Μάρτιος 1997.
5. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Ι. «Το Βυζαντινό κράτος» Τέταρτη έκδοση, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996.
6. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Ι. «Ιστορία του Βυζαντινού κράτους. Ιστορία υστέρας βυζαντινής περιόδου (1081–1453)–Τελευταίες λάμπεις (1081–1204)» , τόμ. 3, Εκδ. Βάνια, Θεσσαλονίκη 1999.
7. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ Ν., « Βυζαντινή διπλωματική παράδοση και πρακτικές. Μια προσέγγιση μέσω της ορολογίας », στο Σ. Πατούρα–Σπανού (επιμ. έκδ.), Διπλωματία και πολιτική : Ιστορική προσέγγιση, ΕΙΕ, Αθήνα 2005, σελ. 89–129.
8. ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν., «Διπλωματία στην Ελληνική Αυτοκρατορία του Βυζαντίου», Αθήνα, Εκδ. Βλαστού, 1938.
9. ΚΑΤΣΩΝΗ Π., «Μια επταετία κρίσιμων γεγονότων. Το Βυζάντιο στα έτη 1366-1373. Η διαμάχη Ανδρονίκου και Ιωάννη Ε΄ των Παλαιολόγων», Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 33), Θεσσαλονίκη 2002.
10. ΜΕΡΓΙΑΛΗ– ΣΑΧΑ Σ., « Η διπλωματία την εποχή των Παλαιολόγων (1261–1453) », στο Τ. Λουγγής–Ε. Kislinger (επιμ.), Βυζάντιο. Ιστορία και πολιτισμός. Ερευνητικά πορίσματα. Υλικές και ιδεολογικές δομές, τομ. Β', Αθήνα 2015, σελ. 233–246.
11. ΜΕΡΙΑΝΟΣ Γ., « Ο ρόλος του δώρου στη Βυζαντινή Διπλωματία », Τεκμήριον 7 (2007), σελ. 199–222.
12. ΝΟΡΓΟΥΪΚ Τ., Σύντομη Ιστορία του Βυζαντίου, Αθήνα, Εκδ. Γκοβόστη, 1999.

13. ΟΣΤΡΟΓΚΟΡΣΚΙ Γ., Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, τόμ. Γ', μτφ. Ι. Παναγόπουλος, 1η ανανεωμένη έκδοση, Αθήνα 2014.
14. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Ν., « Το όπλο του χρήματος », στο Κ. Τσικνάκης (επιμ. έκδ.), Το εμπόλεμο Βυζάντιο (9ος–12ος αι.), ΕΙΕ, Διεθνή Συμπόσια 4, Αθήνα 1997, σελ. 261–268.
15. ΠΛΑΚΟΓΙΑΝΝΑΚΗ Κ. : «Υγρό πυρ : Το ισχυρότερο όπλο του Βυζαντίου» Άρθρο εκδοθέν στο περιοδικό ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, τεύχος 41, Ιανουάριος 2000.
16. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ Χ., Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, Αθήνα, Εκδ. Ποιότητα, 2000.
17. ΠΟΤΕΜΚΙΝ Β., Ιστορία της Διπλωματίας, Αθήνα, Εκδ. Γκοβόστη, 2000.
18. ΡΑΝΣΙΜΑΝ Σ., Βυζαντινός Πολιτισμός, Αθήνα, εκδ. Γαλαξίας, 1969.
19. ΡΑΝΣΙΜΑΝ Σ., Η ιστορία των Σταυροφοριών. Το βασίλειο της Ιερουσαλήμ και η Φραγκική Ανατολή, 1100–1187, τόμ. Β', μτφ. Α. Βλαβιανού, Αθήνα 2006.
20. ΣΑΒΒΙΔΗΣ Κ., « Βυζαντινή διπλωματία », στο Α. Γ. Κ. Σαββίδης (έκδ.), Από την ύστερη Αρχαιότητα στον Μεσαίωνα. Ιστορικά δοκίμια, Αθήνα 2006, σελ. 299–318.
21. ΣΑΒΒΙΔΗΣ Α. Γ. Κ. – ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ Ν. Γ., Ο ύστερος μεσαιωνικός κόσμος (11ος-16ος αιώνες), εκδ. Δημήτριος Κ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2007.
22. ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ν. « Από την Άλωση στην Ανάκτηση της Κων/πόλης (1204-1261) ». στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (επιμ.) 1977, Μέσοβυζαντινοί και Υστεροβυζαντινοί Χρόνοι, Ελληνοεκδοτική Αθηνών 1977, 82-111.
23. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α. «Βυζαντινή Ιστορία» Β2' τόμος, Δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1997.
24. ΧΡΥΣΟΣ Ε., « Η βυζαντινή διπλωματία. Αρχές και μέθοδοι », στο Σ. Πατούρα–Σπανού (επιμ. έκδ.), Διπλωματία και πολιτική : Ιστορική προσέγγιση, ΕΙΕ, Αθήνα 2005, σελ. 57–69

Ξενόγλωσση

1. BURY J. B., History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian (395-565), vol. I, New York 1958, 271-290.
2. BROEKMANN T., 'Rigor iustitiae' : Herrschaft, Recht und Terror im normannisch-staufischen Süden (1050–1250), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2005.
3. CUTLER A., « Gifts and Gift Exchange as Aspects of the Byzantine, Arab, and Related Economies », DOP 55 (2001), σελ. 247–278.
4. JONES W. R., The Image of the Barbarian in Medieval Europe, Comparative Studies in Society and History, Vol. 13, No. 14 (1971), pp. 376-407.
5. LOUNGHIS T., « Byzantine diplomacy », στο Byzantine Diplomacy : A Seminar, S. Lampakis et al. (επιστ. επιμ.), μτφ. N. Russel, Ministry of Foreign Affairs, Diplomatic Academy, National Hellenic Research Foundation, Institute for Byzantine Research, Athens 2007, σελ. 15–82.
6. NICOL D. M., Το Δεσποτάτο της Ηπείρου 1267-1479, Αθήνα 1991 (The Despotate of Epiros, volume I, Oxford 1957, volume II, Cambridge 1984).
7. MACRIDES R., « Dynastic marriages and political kinship », στο J. Shepard–S. Franklin (έκδ.), Byzantine Diplomacy. Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, Variorum 1992, σελ. 263–280.
8. OBOLENSKY D., « The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy », στο Actes du XIIe Congrès International d' Études byzantines, Belgrade 1964, σελ. 43–61.
9. RAYBAUD L. P., Le gouvernement et l'administration centrale de l'empire byzantin sous les premiers Paléologues (1258-1354), Paris 1968.
10. SHEPARD–S. FRANKLIN (έκδ.), Byzantine Diplomacy. Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, Variorum 1992, σελ. 41–72.
11. SIMPSON, A. J. 'Marriage alliances between Byzantine and Western courts: affinity or political expediency?', Βυζαντινός Δόμος 12 (2001), 39-47.
12. SHEPARD, J. 'Messages, ordres et ambassades: Diplomatie centrale et frontalière à Byzance', in A. Dierkens and J.M. Sansterre (eds), Voyages et voyageurs à Byzance et en occident de VIe au XIe siècle. Geneva, 2000. 374-396.

13. SAVVIDES, A. 'Βυζαντινή διπλωματία (με βιβλιογραφικό παράρτημα περί Βυζαντινής διπλωματίας και διπλωματικής)', Βυζαντινός Τόμος 14 (2004-5) 13-26.
14. THOMSON, I. 'Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance', Greek, Roman, and Byzantine Studies, 7 (1966), 63-82.
15. THOMPSON E. A. G., A History of Attila and the Huns, Oxford 1948.
16. UDALCOVA, Z., LITAVRIN, G., MEDVEDEN, I. Βυζαντινή διπλωματία. Trans. from Russian, P. Materi, D. Patelis. Athens, 1995.
17. VERPEAUX, J. 'Contribution à l'étude de l'administration byzantine : ό μεσάζων', BSI 16 (1955) 270-296.

Ηλεκτρονικές Πηγές

www.omnibusol.com/medienal.html

www.fordhave.edu/halsall/byzantium/index.html

www.geocities.com/Athens/Oracle/7823/francais.html

www.byzantium.ac.uk